

A photograph of a forest path. The path is made of dirt and small stones, leading into a dense forest. On the left, there is a large, fallen log. On the right, there is a large, mossy rock. The trees are tall and thin, with green foliage. The overall scene is a lush, green forest.

VARTIOSAAREN POLUT

ELETTYNÄ, ESITELTYNÄ JA ESITETTYNÄ

Mia Kunnaskari

VARTIOSAAREN POLUT

elettynä, esiteltynä ja esitettynä

Maisterintutkielma
Jyväskylän yliopisto
Musikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Kulttuuriympäristön tutkimuksen maisteriohjelma,
taidekasvatus
Kesä 2019

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Mia Kunnaskari	
Työn nimi – Title Vartiosaaren polut elettyinä, esiteltyinä ja esitettynä	
Oppiaine – Subject Kulttuuriympäristön tutkimuksen maisteriohjelma (KUOMA), Taidekasvatus	Työn laji – Level Maisterintutkielma
Aika – Month and year Heinäkuu 2019	Sivumäärä – Number of pages 87 s.
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Vartiosaari on vain vesireittejä pitkin saavutettavissa oleva 82 ha laajuinen saari, joka on valtaosin Helsingin kaupungin omistuksessa. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa saarella oli merkittävä huvilakulttuurin keskittymä. Suuri osa huviloista on edelleen olemassa, ja kaupunki on vuokrannut niitä mm. yleishyödyllisille yhdistyksille. 1970-luvulla kaupunki päätti tehdä saaresta viheralueen, mutta suunnitelmaa ei alettu toteuttaa. Asuinrakentamistakin on suunniteltu. Tällä hetkellä saari on kaikille avointa viheraluetta, ja sen tulevaisuus on selvitystilassa.</p> <p>Vartiosaarella ei ole koskaan tehty laajamittaisia teistön rakennustöitä, ja viimeisimmät tietyöt ovat 1950-luvulta. Tänä päivänä käytössä on muutama kyläraitti ja kärrypolku, ja niiden ohella Vartiosaaren sisäosissa liikkumista määrittää polkuverkosto. Aiheenani ovat polkujen ja niiden välttämättömyyden tai pakottavuuden herättämät kysymykset inhimillisestä kokemisesta tässä orgaanisesti muuttuvassa ympäristössä.</p> <p>Mielestäni Vartiosaaren polkujen ja niillä kulkemisen kautta on mahdollista havainnoida ympäristöä ja ympäristössä orientoitumista perustavalla tavalla. Polut paljastavat inhimillisen toiminnan syväkanteita, sillä olemme koko ajan polkujen varassa ja valitsemme niitä. Polun valitseminen ja käyttö on sekä yksilöllinen että sosiaalinen kokemus.</p> <p>Vartiosaaren polut ovat saaneet aikaan sen, että yksityiset henkilöt ovat tehneet paikkalähtöisiä teoksia tai esityksiä, joiden ainesta polut ovat. Esittelen kaksi polkuesitystä, joilla on esikuvansa totutuissa ympäristön esittelyn tavoissa (luontopolku ja katukyltit), mutta jotka samalla kommentoivat näitä konventionaalisia ympäristön esittelyn tapoja.</p> <p>Polkuesitysten valossa pohdin laajempaa kysymystä siitä, miksi haluamme esitellä paikkoja ja miksi teemme niistä esityksiä – ja kuinka esitykset vaikuttavat kokemuksellisesti. Kuten polkujen valitseminen, myös paikkojen esitleminen ja paikkalähtöisten esitysten tekeminen on syvästi inhimillistä toimintaa, jossa havaittu on väistämättä matkalla esitykseksi.</p>	
Asiasanat – Keywords kulttuuriympäristö, polku, paikka, ympäristön kokeminen, esittäminen	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

VARTIOSAAREN POLUT ELETTYNÄ, ESITELTYNÄ JA ESITETTYNÄ

Johdanto	... 5
1. Vartiosaaren polkuesitykset	... 6
1.1. Tutkielman kysymykset ja tavoitteet	... 7
1.2. Tutkimuskirjallisuus ja menetelmät	...11
2. Yleisesittely Vartiosaaresta	...17
2.1. Vartiosaaren tilanne	...18
2.2. Vartiosaari paikkana	...23
3. Haastattelut: episodit	...25
3.1. Episodi I: Elämys-, luonto- ja terveystoiminta	...28
3.2. Episodi II: Polkukyltit	...44
3.3. Yhteenveto	...47
4. Polku luonnon- ja kulttuuriympäristössä	...48
4.1 Vartiosaaren polkujen historiaa	...50
4.2. Polkujen arvottaminen	...52
4.3. Luontopolku esityksenä	...54
4.4. Vartiosaaren polut (paikka)kokemuksena	...58
5. Esittelemisestä esittämiseen	...63
5.1. Esittämisen välttämättömyys	...65
5.2. Miten esitykset vaikuttavat kokemuksellisesti?	...67
5.3. Eksyminen kokemuksena	...72
5.4. Missä olen: nimeäminen	...73
5.5. Yhteenveto	...76
6. Polun päätyminen ja päättäminen	...77
Lähteet ja kirjallisuus	...85

Johdanto

Lähtökohtani on polku, sillä se on perustavanlaatuinen ympäristössä liikkumisen, orientoitumisen ja kokemisen tapa. Polkuja on kaikkialla. Jokainen osallistuu koko ajan tiedostaen tai tiedostamattaan polkujen tekemiseen, vahvistamiseen tai hylkäämiseen. Lumen sataessa polkujen syntymekanismin näkee hetkellisesti nopeutettuna prosessina, lähes graafisena esityksenä. Yksi valitsee reitin, seuraava hyväksyy tai haastaa sen, kolmas vahvistaa. Polku korjaa suunnittelun virheet: katseen ja liikkeen yhteispeli ottaa itsepäisesti oikeaksi tuntemansa omakseen. Joskus polun paljastaa aitaan näverretty aukko, kun kulkijan polkuvietti on niin vahva, että kansalaistottelemattomuus saa vallan.

Polut yhdistävät ihmiset muihin eläimiin. Tämä näkyy tassunpainallusten ja askellusten päällekkäisyyksinä koirapuistojen lähellä, tai maastopoluilla, joissa hirvensorkkien nuolenpääkirjoitus kohtaa trekkaajan kengänpohjan designkuviot. Kukaan ei tosiasiaa kulje omia polkujaan, vaan valitsee edelläkävijöiden maastoon jo hahmotteleman polun. Polun synty on kollektiivinen päätös, siinä on riittävästi useammalle. Kulkijan intentioista riippuen valinta on hänen jaloilleen säästeliään, katseelleen mielenkiintoisin tai hengelleen haastavin.

Lähestyn polkutematikkaa tapaustutkimuksen valossa. Helsingin Vartiosaaresta löytyy elävä polkuverkosto, jolla kulkiessaan voi hahmottaa polkujen syntyä ja elämää tilanteessa, jossa rakennettua teistöä on vain vähän ja ihmistoimien vaikutus rajoittuu pienimuotoiseen reittien ylläpitoon. Vartiosaarella polut ja kulkureitit syntyvät tarpeen mukaan. Saaren polut ovat erityisellä tavalla pakottavia: jos saaren sisäosissa haluaa liikkua, on lähdettävä poluille, ja jos saareen haluaa tutustua, on pakko oppia tuntemaan polut liikkuaakseen siellä. Vartiosaarella ei voi heittäytyä (ainakaan vielä) älypuhelimien kartan kuljetettavaksi, vaan suunnistaakseen on ponnisteltava. Olemassa olevat kartat tarjoavat vain osittain paikkansa pitäviä suuntia polkujen kirjomaan, jatkuvasti muuttuvaan ympäristöön.

Vartiosaaren ominaispiirteisiin kuuluu myös karttojen (tulkintojen ja esitysten) ja polkujen (orgaanisten muodostelmien) taistelu. Sinulla on kartta, mutta et löydä sijaintiasi siitä. Tai toisinpäin: polkua jolla olet, ei ole kartassa. Kokenutkin kartanlukija saattaa joutua

Vartiosaaressa hämmennyksiin, ja moneen kertaan käännellä käsissään luontopolun varrelta putkiloista löytyviä tai tapahtumissa jaettavia karttoja. Viimeisin kartografinen teos, historioitsija Jan Strangin luomus vuodelta 2016, osoittaa pienelle alueelle pakkautuneen paljon maisemallisia piirteitä. Monimuotoisuus tarjoaa osaselityksen eksymisille ja harhautumisille, toinen selitys huomioi polkujen jatkuvasti muuttuvan luonteen. Saattaa olla niinkin, että tämän päivän kulkija olettaa valmista reitistöä ja opastusta.

1. Vartiosaaren polkuesitykset

Vartiosaaresta löytyy kaksi erilaista ja erikoista polkuesitystä, jotka esittelevät saariympäristöä ja ovat samalla esityksiä siitä. Ensimmäinen esityksistä on Wolfgang Zellerin ja Marko Leppäsen Elämyspolku (2001), joka tunnetaan yleisesti luontopolun nimellä. Sama reitti päivittyi vuonna 2013 Adela Pajusen ja Marko Leppäsen toimesta Terveyspoluksi. Toinen esimerkkitapaukseni on Anu Miittisen Polkukyltit – yhteisöllinen ympäristötaideteos (2012–).

Esitykset kommentoivat sekä Vartiosaarta itseään että kokemuksia siitä. Tulkintani mukaan ne ovat syntyneet Vartiosaaren polkuluonteen pakottavuuden seurauksena, ja samoin kuin saaren polkuverkosto, ne paljastavat polkujen syntyyn liittyviä syvärakenteita. Polkuesitykset valaisevat inhimillistä tarvettamme esitellä ja tehdä esityksiä. Samoin kuin polun synty on sosiaalinen tapahtuma, myös esittelyt juontuvat halusta jakaa hyväksi koettuja paikkoja, onnen hetkiä, ajatuksia ja elämyksiä. Polkuesitykset ilmentävät niitä persoonallisella tavalla lähtien tekijöiden omista filosofisista, ideologisista ja taiteellisista näkemyksistä.

Vartiosaaresta on tehty runsaasti muitakin esityksiä, ja esimerkiksi Okko Oinosen lyhytelokuvat ja virtuaalikierrokset kuuluvat paikkalähtöisiin teoksiin. Oinosen 360° panoraamakuvia on nähtävillä mm. Google mapsissa Street View -kuvina.¹ Niiden avulla voi tutustua etenkin Vartiosaaren luonnonympäristön näkymiin. Tässä työssä keskityn kuitenkin mainitsemiini kahteen teokseen, jotka ovat koettavissa paikan päällä ja keskittyvät saaren polkuihin.

---

¹ <https://www.google.fi/maps/@60.1836594,25.0767624,15z> Luettu 15.7.2019.

1.1. Tutkielman kysymykset ja tavoitteet

Olen muutaman viime vuoden aikana aloittanut tutustumisen Vartiosaareen ja todennut sen hyvin omalaatuiseksi paikaksi, eikä aina niin helposti ymmärrettäväksi. Tutustuminen on tapahtunut pääasiassa jalkapatikassa, polkuja pitkin kulki, ja polkujen talleminen on saanut minut ihmettelemään polkuja sinänsä. Kohtaamani polkuesitykset ovat edelleen lisänneet kysymisen määrää. Toki mukana on myös muuta ainesta – kirjallisuutta, tapahtumia, keskusteluita ihmisten kanssa – mutta jokaisella kysymykselläni on fyysinen vastineensa jossain polunmutkassa.

Vartiosaari on erikoinen kokemus ja etenkin kaupunkikohteena hämmästyttävä herättävä paikka. Siitä tekee erikoisen jo sen eristyneisyys paikassa ja ajassa, ja eristyneisyyteen on kaksi pääsyä. Linnuntietä vain 7 kilometriä Senaatintorilta sijaitseva saari on vaikeasti saavutettavissa liikenteellisesti. Saaren käyttö ja asuminen lähes pysähtyi yli 50 vuotta sitten harvaan asutun kesäsaaren jäätyä kaupunkisuunnittelun panttivangiksi. Vartiosaaren nykyisiin erityispiirteisiin kuuluu, että sinne pääsee vain vesiteitse ja siellä liikkumista ja orientoitumista määrittelee kuvailemani omalakinen polkuverkosto, josta ei myöskään ole ollut kovin selkeitä karttoja ennen kuin vasta aivan viime aikoina.

Näistä aineksista muodostuvat tutkimuskysymykseni. *Miten polku ja polulla liikkuminen jäsentävät kokemusta ympäristöstä ja vaikuttavat ympäristöön orientoitumisessa?* Aineistoni on tiivistynyt Vartiosaareen, jossa polut ovat väistämättä läsnä, mutta löydöt ovat yleistettävissä muihinkin polkukokemuksiin. Esitän, että polun havaitseminen ja hahmottaminen sekä polulla kulkeminen muodostavat perustavanlaatuisen ja jopa ensisijaisen kokemuksen ympäristöstä; kokemuksen joka on samalla yksilöllinen että sosiaalinen.

Entä mistä juontuu tarve esitellä ja esittää ympäristöä, ja miten esitykset vaikuttavat sekä kokijoihin että ympäristöön itseensä? Vartiosaaren polkujen aiheuttamia polkuesityksiä esittelen haastatteluaineistojen ja omien havaintojeni valossa. Luontopolku ja polkukyltiteos ovat julkisesti nähtävillä, niiden tekijät ovat yleisesti tiedossa ja myös tässä tutkielmassa tekijät esiintyvät omilla nimillään. Tekemäni haastattelut ovat siis luonteeltaan asiantuntijahaastatteluita tai tekijähaastatteluita. Päädyin nimeämään haastattelut episodeiksi, sillä ne ovat itsenäisiä katkelmia tai jaksoja, joilla kuitenkin on temaattinen yhtäläisyys.

Haastatteluun pohjautuviin episodeihin liitän omia havaintojani ja myös kaunokirjallista ainesta, joka liittyy temaattisesti kokonaisuuteen.

Haastattelemani henkilöt – kuin myös havaintojeni mukaan monet muut Vartiosaaren kävijät – ovat kokeneet Vartiosaaren voimakkaasti, niin voimakkaasti, että se on jopa määrittänyt loppuelämän suuntaa ja/tai saanut toimimaan aktiivisesti saaren *puolesta*. Saaren esittelemisen ja saariesitykset ovat pitkälti saaren ja sen ominaispiirteiden puolesta puhumista tai toimimista. Esitykset ovat syntyneet tekijöiden paikkakokemuksista, ja vaikka niillä onkin jokin suhde institutionalisoituneisiin ympäristön esittelyn tapoihin – luontopolku, kadunnimikyltti – ne ovat enemmän kuin paikan esittelyä, ne ovat tekijöiden ajatusten ja kokemusten pohjalta syntyneitä esityksiä.

Polkuesitysten tekijät ovat jo vuosikausia vaivojaan säästelemättä raivanneet ja ylläpitäneet polkuinfraa, esitelleet löytämiään ja kuulemiaan tarinoita, kartoittaneet, kyltittäneet ja opastaneet – kuin myös salanneet ja kätkeneet polkuja ja paikkoja. Kenellä tahansa, ja varsinkin saaren karuissa oloissa asuvalla, on muutakin tekemistä: työt ja opiskelut, perheet ja ihmissuhteet, arki ja juhla, perustarpeet ja kiinnostuksen kohteet. Saarimökin katon vuotaessa tai ruuan loppuessa on tehtävä asioita ja nähtävä vaivaa. On syvästi inhimillistä, että omiin tarpeisiin mahtuu myös halu suojella, vaalia ja esitellä hyväksi koettua paikkaa.

Tavoitteensa haastateltavani he ovat ilmaisseet eri tavoin, mutta ytimessään samalla tavalla: ”Tavoitteena on, että tämä saari säilyy.” Mutta mitä se tarkoittaa? Kalliosaari säilyy jossain muodossa lähes ikuisesti, sen totaalinen tuho edellyttäisi hirmuista hävitystä jättimäisen pommin tai äärimmäisen luonnonkatastrofin muodossa. Minkä saarella pitäisi säilyä, jotta se säilyisi? *Myös minun tavoitteeni – jota tuskin pystyn täysin saavuttamaan – on kuvata saaren erityispiirteitä kulttuuri-luonto-ympäristönä ja lisätä sen ymmärrystä.* Vartiosaaren pitkä pysähtyneisyyden tila on mielestäni oire siitä, että saari on vaikea ymmärtää ja tulkita vallitsevien suojelun tai suunnittelun kategorioiden valossa. Kuilu kasvaa koko ajan, saari villiintyy päivä päivältä, ja kulkee toiseen suuntaan kuin kasvava ja tiivistyvä kaupunki. Ymmärryksen voi ehkä saavuttaa parhaiten vain omakohtaisesti kulkemalla ja kokemalla, kylttien ja karttojen esityksiä tulkitsemalla, itse kuvittelemalla – mutta riittääkö se? Mistä löytyy viisasten kivi, jotta tulevaisuuden saariesitykset – rakennetut tai rakentamattomat – kunnioittavat saaren luonnollista ja kulttuurista historiaa ja ominaispiirteitä?

Maisterintutkimukseni kuuluu kulttuuriympäristön tutkimuksen alaan, ja sijoittuu taidekasvatuksen oppiaineeseen. Taidekasvatuksellinen osuus tässä työssä on erityisesti näkökulmassa: kokemuksellisuudessa, ympäristön tarjoamissa haasteissa ja oivalluksen mahdollisuuksissa. Paikan käsite ja paikan kokeminen on keskeinen kantava teema ympäristön merkitysten avaamisessa, ja polut yhdistävät paikkoja. Taidekasvatuksen miellän laajasti haluna pohtia ja vastaanottaa yhteisessä ympäristössä koettuja merkityksiä, ja taide- ja ympäristökasvatus kulkevat tässä työssä yhtäläisinä mahdollisuuksina.

Kulttuuriympäristöön liittyen työ hyödyntää tehtyjä kulttuuriympäristöselvityksiä, mutta sisältää myös käsitteen kritiikkiä. Hallinnollisessa mielessä Vartiosaari tunnustetaan monin tavoin kulttuuriympäristöksi: se on kaupunginosa, se on tällä hetkellä statukseltaan kaikille avointa virkistysaluetta, sillä on tunnettu asutushistoria, siellä sijaitsee rakennushistoriallisesti ja puutarhataiteellisesti merkittäviä ja jopa erittäin merkittäviä rakennuksia ja rakennelmia, ja siitä on tehty erilaisia kulttuuriympäristöselvityksiä ja inventaarioita.

Työni kannalta olennaista on Vartiosaari havaittuna ja koettuna kulttuuriympäristöksi: se on kulttuuripiirteiden ja -muistojen kyllästävä saari huvila-astutuksen ja kesätoimintojen kulta-ajalta. Ihmiskulttuurista ja kultivoinnista kertovat paitsi rakennukset ja puutarhojen jäänteet, myös viljelyalueet ja laitumet, etäiset kaupunkiäänät ja muutamat kaupunkinäköymät – ja tietenkin polut. Nämä kaikki inhimillistävät ja kulttuuristavat maisemaa. Toimintojen suurelta osin lakattua luonto on ottanut oman kurssinsa ja villeyden kokemus on helposti saavutettavissa. Vahvojen kontrastien vuoksi voi olla, että villiys on voimakkaammin koettavissa kuin kaukana erämaassa.

Maankäyttö- ja rakennuslakiin pohjaavassa Ympäristöministeriön ja Museoviraston käsiteluetelossa kulttuuriympäristö määritellään seuraavasti:

Kulttuuriympäristö on yleiskäsite. Sillä tarkoitetaan ympäristöä, jonka ominaispiirteet ilmentävät kulttuurin vaiheita sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta. Kulttuuriympäristöön liittyy myös ihmisen suhde ympäristöönsä ennen ja nyt; sille annetut merkitykset, tulkinnat ja sen erilaiset nimeämiset. Tarkemmin kulttuuriympäristöä voidaan kuvata käsitteillä kulttuurimaisema ja

*rakennettu kulttuuriympäristö. Kulttuuriympäristöön kuuluvat myös muinaisjäännökset ja perinnebiotoopit.*²

Kulttuuriympäristö-käsitteestä tähän työhön soveltuvat parhaiten näkemykset ihmisen ja luonnon vuorovaikutteisuudesta ja ihmisen suhteesta ympäristöönsä, ”sille annetut merkitykset, tulkinnat ja sen erilaiset nimeämiset”. Kulttuuriympäristö-käsite tuli käyttöön 1990-luvulla hallinnon käsitteenä (kulttuuriympäristöohjelmatyö) ja sen tavoitteena on ollut välittää tietoa ympäristön kulttuuriperintöarvoista. Sitten se on käyttöön yleistynyt muuallakin.³ Satu Kähkönen kuvailee käsitteen historiaa siten, että se on lähtökohtaisesti rakennusperintökeskeinen, pohjautuu pyrkimykseen laajentaa rakennussuojelua ympäristökokonaisuuksiin, vahvistaa säilyttävän näkökulman huomioimista suunnittelussa ja pyrkii luomaan pohjaa laajemmalle rakennusperinteen ja rakennettujen ympäristöjen arvostukselle. Edelleen Kähkönen huomioi Maisema-alue työryhmän (1992) työhön viitaten, että kulttuuriympäristöohjelmien maisemakäsitys on maaseutukeskeinen.⁴

Oman havaintoni mukaan käsite kulttuuriympäristö on usein korvattavissa toisella termillä, kuten juuri kulttuurimaisema tai rakennettu ympäristö, tai pelkästään maisema, ympäristö, paikka. Positiivisesti tulkittuna Kähkösen tapaan kulttuuriympäristön käsite on moniulotteinen ja joustava, ja sen sisällöstä voi käydä jatkuvaa neuvottelua⁵.

Kulttuuriympäristötyön tuottamia käsityksiä onkin syytä arvioida, sillä ne syntyvät aina jossain ajassa ja kontekstissa. Aiemmin muodostettu käsitys ei välttämättä sovellu uniikkiin kohteeseen. Myöskään vastaparisuus luonnonympäristön kanssa ei ole aina järkevää tai oikeutettua. Luokittelun ja arvottamisen kautta rakentuvat käsitykset saattavat estää tai hidastaa paikan ymmärtämistä. Erilaiset keskeisyydet (kuten mainittu ”maaseutukeskeisyys”) voivat myös rajoittaa ymmärrystä.

---

² http://www.rakennusperinto.fi/fi-FI/Tutki_ja_tutustu/Kasitteita/Yleisia_kasitteita. Julkaistu 7.12.2015, luettu 30.11.2018

³ Kähkönen 2015: <http://tahiti.fi/04-2015/tieteelliset-artikkelit/kulttuuriymparistoohjelmien-kulttuuriymparisto/> Julkaistu 30.12.2015, luettu 19.4.2019.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

Vartiosaari on osoittautunut paikaksi, jossa analyysi- ja arviointityökalut ovat kerta toisensa jälkeen törmänneet rajoihinsa uniikin, määrittelyjä karttelevan paikan edessä.

Kulttuuriympäristötyössä olisikin huomattava, että se voi antaa työkaluja ja kriteereitä, mutta aina on ja tulee olemaan erityistapauksia. On paikkoja, jotka pakenevat luokitteluja jostain syystä tai sattumasta. Vartiosaari on erikoisuus, poikkeus, sattumien summa, oikku: se on ollut yli viisi vuosikymmentä tilassa, jota eri näkökulmista katsottuna voidaan kutsua päättämättömyydeksi, hoitamattomuudeksi, rakentamattomuudeksi tai vaikka unohdukseksi.

Unohduksen aikana Vartiosaari on ottanut oman kurssinsa ja muokkautunut erityistapaukseksi. Vartiosaari saattaa olla juuri sellainen tapaus, jossa eri kulttuuri-, ympäristö- tai suojeludiskurssit eivät näe toistensa läpi. Sekä kulttuuriympäristöselvityksissä että luonnonympäristöselvityksissä on löydetty runsaasti arvokkaita piirteitä, mutta erityisen suojelutarpeen piiriin nousevat kokonaisuuden ymmärtämisen ja arvostamisen sijasta vain sporadiset piirteet, kuten yksittäiset huvilat, lepakot tai suurmaisema.

1.2. Tutkimuskirjallisuus ja menetelmät

Paikan käsitteen sekä esittelemisen ja esittämisen suhteen kannalta filosofi Edward S. Casey on keskeisin käyttämäni teoreetikko. Lähdeaineistona hyödynnän hänen ns. paikkatrilogiansa teoksia *Getting back into place – Toward a renewed understanding of the place-world* (1993), *The fate of place – A philosophical history* (1997) ja *Representing place – Landscape painting and maps* (2002).

Luontopolkumatiikkaa tarkastellessani viittaankin etenkin Ilona Hankosen luontopolkuaiheiseen pro gradu -tutkielmaan *Luontoa polulla: luontopolku luonnon esittämisen tapana* (2007) sekä artikkeliin *Luontopolun metsä – metsää koskevien luontopolkuesitysten diskurssianalyttinen tulkinta* (2011). Polkukirjallisuutta löysin kummastuttavan vähän: luontopolkuviihteet johtivat pääasiassa polkuoppaisiin, mikä tarkoittaa, että luontopolkuesityksiä on tehty runsaasti, mutta käytännössä aikaisempiin malleihin pohjaten. Uusia luontopolkuja suunnitellaan ja tehdään jatkuvasti, joten jonkinlainen ammattikuntakin on olemassa, mutta alalta puuttuu selvästikin teoreettinen keskustelu. Historiallisiin teihin liittyen tärkeimmät lähteet ovat Museoviraston julkaisut ja Arkeologisen kulttuuriperinnön opas (wiki). Myös Vartiosaaren kulttuuriympäristöselvityksessä (2013) huomioidaan joiltain osin saaren teistön ja rakennettujen maisema- ja kävelypolkujen historiaa.

Jos polkukirjallisuudesta onkin pula, niin käveleminen on useiden ympäristötaiteilijoiden (mm. Richard Long) lähtökohta, ja samoin filosofista kävelykirjallisuutta olisi runsaasti saatavilla. Aihepiiriä käsitelleiden amerikkalaisen transsendetalismin edustajien (mm. John Muir, Henry David Thoreau) jälkeen kävelemisestä on julkaissut mm. ranskalainen filosofi Frédéric Gros (*Kävelyn filosofia*, alkuteos 2009), mutta hänenkin teoksessaan käsitellään äärimmäisen vähän sitä, mitä pitkin tai minkä päällä kävellään. Tavallaan tämä muistuttaa Edward S. Casey'n havaintoa paikan katoamisesta taustalle: kuten paikka, myös polku sinänsä jää helposti huomaamatta. Päädyin pitämään kävelykirjallisuuden vain taustoittavana, ja kohdistin liikkumisen kokemuksen polun ”infrastruktuurin” tarjoamiin mahdollisuuksiin ja luonnostelin kokemuksen päälle polkuverkoston hentoja viivastoja.

Ympäristö- ja taidekasvatus sekoittuvat tässä työssä toisiinsa, ja varsinaista kasvatustematiikkaa mukana on vain vähän, painopisteen ollessa mahdollisuuksissa ja kokemuksellisuudessa. Menetelmäni on dekriptiivinen, eli tekstini sisältää runsaasti omia havaintoja ja kuvauksia. Deskriptiivinen menetelmä pohjautuu fenomenologiseen ajatteluun. Pääasiallisena lähteenä käyttämäni Edward S. Casey luonnehtii deskriptiota siten, että se ei ratkaise filosofisia ongelmia, mutta valaisee niitä tavoin, jotka kontribuoivat ratkaisuja. Casey katsoo myös, että deskriptiolla on arvo sinänsä, sillä ne osoittavat että jokainen ilmiö itsessään voi olla yksityiskohtaisen tutkimisen arvoinen. Representaation suhteen mielenkiintoinen kysymys Casey'n mielestä on juuri se, kuinka ne vaikuttavat meihin kokemuksellisesti, ja etenkin ruumiillisen kokemuksen valossa.⁶ Kuvailevan menetelmän ongelmaksi voi katsoa ”sentrisyyden” – mutta toisaalta tämän työn kannalta polkukeskeisyys on puolustettavissa, koska aihepiiri on kulttuuriympäristöjen tarkastelussa jäänyt vähälle.

Casey katsoo deskription olevan jossain muodossa läsnä kaikessa paikkojen, ympäristön tai maisemien kuvauksessa. Kartografiakin sisältää paitsi luonnollisten paikkojen fyysisten piirteiden jäljittämistä myös kuvausta identiteetistä, historiasta ja laadullisista ominaisuuksista – eli deskriptiivinen kirjoittaminen ei ole kartografialle tuntematonta. Kartat ja maisemamaalaukset jakavat yhteisen rajaseudun tai maaperän deskriptiossa.⁷

---

⁶ Casey 2002: xv–xvi.

⁷ Ibid. 155–156, 162.

Haastattelujen metodilähteenä käytin Johanna Ruusuvuoren ja Liisa Tiittulan toimittamaa teosta *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* (2005). Haastatteluja varten suunnittelin haastattelurungot, mutta niitä ei noudatettu suoraviivaisesti. Näin ollen haastatteluja voi pitää enintään puolistrukturoituina. Vapaata kerrontaa en juuri rajoittanut, joten osa haastatteluaineistoista on strukturoimatonta. Lähtökohtaisesti halusinkin antaa haastateltaville mahdollisuuden ilmaista omia näkemyksiään. Leppäsen, Zellerin ja Pajusen haastattelussa käyttämästäni rungosta käytin mm. kysymykset omakohtaisista Vartiosaarikokemuksista ja vaikutelmista, elämys-luonto-terveyspolun syntyhistoriasta ja käytännön toteutuksesta sekä polun saamasta vastaanotosta. Miettiselle laitoin etukäteen sähköpostilla muutamia ajatuksia mietittäväksi, ja ne käsittelivät hänen henkilökohtaista ja ammatillista Vartiosaarisuhdettaan, Polkukyltit -teoksen historiaa ja toteutusta, kylttien saamaa vastaanottoa ja sitä, kuinka Polkukyltit ovat hänen mielestään vaikuttaneet ympäristöön ja sen kokemiseen. Haastateltaville kerroin myös, että haastattelujen aiheena ovat heidän tekemänsä polkuesitykset ja että työni ei sinällään käsittele kaavoitus- tai suunnittelukysymyksiä tai saaren suojelukysymyksiä. Näistä oli kuitenkin lupa kertoa vapaasti, ovathan ne niin olennainen osa polkuesitysten syntyhistoriaa.

Haastateltavat kertoivat laajasti tekemistään polkuesityksistä. Sanavalmiit ja itsekin haastatteluja tehneet haastateltavat kertoivat aiheista pääosin johdonmukaisesti ja avoimesti, harjoittaen samalla itsereflektiota omien tekemistensä suhteen. Näin haastattelut ovat luonteeltaan asiantuntijahaastatteluja eli lähtökohtana on, että haastateltavalla on oikeus tietää eniten tutkimuksen kohteena olevasta asiasta. Vähäisesti strukturoituina haastattelut olivat myöskin keskustelu- ja vuorovaikutustilanteita. Oma ohjaukseni vuorovaikutuksessa näkyi kysymyksissä, joissa faktakysymysten (polkuesityksen syntyhistoria) jälkeen nostin esille kokemukset ja kysyin niihin liittyvistä aiheista.⁸

Pyrin haastattelussa siihen, että haastateltavat ovat ensisijaisia tiedonlähteitä – koska sitähän he ehdottomasti saarella paljon asuneina tai oleskelleina ja siellä toimineina ovat. Näin varsinkin suhteessa haastattelijaan, vaikka oma tietämykseni saaresta on luonnollisestikin kasvanut ajan mittaan. Haastattelussa lähtökohtanani oli myös yhteisyyden rakentuminen – yhteisyyden, jota voi kutsua myös ”me”-tekstin rakentamiseksi.⁹ Saari kiinnostaa myös minua

---

⁸ Tiittula ja Ruusuvuori 2005: 14–18.

⁹ Tienari, Vaara ja Meriläinen, 2005: 103, 122–124. Teoksessa Tiittula ja Ruusuvuori, 2005.

ja arvostan saaren nykyisiä piirteitä vahvasti, vaikka en toimikaan aktiivisesti saaren suojeleminen tai virkistysvaihtoehdon puolesta samaan tapaan kuin haastateltavani tekevät.

Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Leppäsen ja Zellerin haastattelu kesti 1:06, jonka jälkeen tutustuimme polun toteutuksessa käytettyihin työkaluihin ja lehtileikkeisiin sekä muuhun materiaaliin, joita myös valokuvasin. Leppäsen ja Zellerin haastattelussa haastateltavat olivat itse jakaneet roolit niin, että Zeller kertoi aiheesta enemmän ja Leppänen kommentoi tai täydensi tarvittaessa. Pajusen lyhyempi ja vain terveystoteutusta koskenut haastattelu kesti 34:40. Miettisen haastattelun kesto oli 42:23. Haastateltavat saivat tutkielman katsottavakseen sen viimeistelyvaiheessa, ja heillä oli mahdollisuus kommentoida omaa osuuttaan.¹⁰ Kommenttien pohjalta on tehty pieniä muutoksia, pääasiassa tiivistyksiä ja poistoja, ja tekstiä on yleisesti yhdenmukaistettu ja oikoluettu. Tutkielma tallennetaan JYX-julkaisuarkistoon. Äänitallenteet, litteroinnit ja vastaavat ovat tarkastajien käytössä tutkielman tarkastuksen ajan, jonka jälkeen keskeisin osa tallennetaan JYX-arkistoon.

Jalkapatikassa tutustuminen ja varsinkin saareen tutustuminen sitä asumalla on perusteellista – ja hidasta. Olen itsekkin sitä mieltä, että Vartiosaari täytyy kokea suoraan, mutta toki muista aineistoista on apua. Vartiosaarta käsittelevien aineistojen määrä on kasvanut viimeisen kymmenen vuoden aikana, ja suunta on ollut kohti laajempia selvityksiä yksittäisten inventointien sijaan. Tämän työn kannalta maisema- ja kulttuuriympäristöselvitysten (Koponen, 2011; Salonen ym., 2013) lisäksi tärkein lähteeni on Jan Strangin *Saaristounelmia Helsingissä – Vartiosaaren ja Helsingin itäsaariston pienten saarten historiaa* (2016). Strang itse on sanonut, että Vartiosaari on Helsingin pienin kaupunginosa, mutta sillä on laajin historiikki.¹¹ Strang on myös laatinut saaresta kartan (seur. sivulla), joka on vapaasti ladattavissa hänen nettisivuillaan. Tämän tutkielman lukemista helpottavia kartasta poimittavia kohteita ovat Reposalmen laituri (vuoroveneet ja luontopolun ensimmäinen rasti), Björknäs II (tekijän yleensä käyttämä rantautumispaikka), Margareta-Torp (haastattelupaikka), Näköalavuori (”Viikinkikallio”), Kirkko (ympäristö, jossa ”Tonttukirkko”, jatulintarha ja rakennettuja nousuja) sekä Hiidenkirnulta kohtaan ”Näköala” johtava vihreällä merkitty kapea metsäpolku, joka on osittain rakennettua katselutietä (myös kansikuvassa).

---

¹⁰ Kommentointimahdollisuus ajalla 2.–12.7.2019.

¹¹ Strang, Vartiosaari-päivän 20.8.2017 yleisötilaisuudessa.

Vartiosaari

Jan Strangin Vartiosaaren kartta omatoimisen saariretkeylyn avuksi.
Kartta on netissä osoitteessa:
www.strang.fi/vartiosaari/kartta

Kartan on vuosina 2017–2018 laatinut Jan Strang. Pohjakarttana on Helsingin kaupungin kartta-aineisto.

Neuvoja saarella kulkijalle:

- Huvilat ovat asuttuja. Kunnioita asukkaiden kotirauhaa. Pysy poissa pihoilta, ellei sinne ole kutsuttu.
- Pidä koirat kytkettyinä.
- Avotulen teko on kielletty.
- Älä ruoki lampaita ja vuohia.
- Kulje varovasti metsäpoluilla (katso mihin astut ja varo liukkaita kallioita ja puuportaita).
- Älä roskaa. Vie eväspaperit ja pullot mennessäsi.
- Nauti luonnosta ja sen moninaisuudesta ja anna sen kukoistaa.
- Nauti Helsingin upeimmasta merinäköalasta saaren jo 1800-luvulla tunnetulta näköalavuorelta.

0 500 metriä

Mittakaava

- Yksityisaluetta (ei käyntiä). Muut alueet kaupungin.
- Vijelypalstoja
- "Kärrietyt"
- Leveä metsäpolku
- Kapea metsäpolku
- Kaupungin laiturit
- Vartiosaaren luontopolku ja sen "rasti"

Kartan tiedot perustuvat Jan Strangin kirjaan Saaristounelmia Helsingissä: Vartiosaaren ja Helsingin itäsaariston pienten saarten historia. – Helsinki: Antiikki-Kirja, 2016. – ISBN 978-951-98135-2-3.

- Asuinrakennus ajalta 1850-1929
- Asuinrakennus ajalta 1930-1959
- Huvila/asuinrakennus tai sauna kaupungin maalla (piha-alueille ei käyntiä)
- Ennen vuotta 1929 valmistuneet huvilat: Kaupungin huvilat (nimi ja rakennusvuosi)
- Yksityiset huvilat (nimi ja rakennusvuosi)
- ... Nimi
- Nykyisin käytössä oleva nimi tai huvilan käyttäjä
- Nähtävyyt
- Raunio (hylätty kivirakenne: talon tai tien perusta, muuri yms.)

Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluviraston (nykyisin Helsingin kaupungin kaupunkiympäristön toimiala) ja tuottamia kaavoitus- ja suunnitteluaineistoja ovat mm. yleiskaavat, selvitykset ja asiakastilaisuuksien aineistot. Myös joitain luonto-inventointeja on tehty (mm. lepakkoselvitys). Kaavoituksesta ja suunnittelusta kiinnostuneille mielenkiintoinen lähde on myös Vartiosaari-seuran teettämä vaihtoehtoinen osayleiskaava (2013). Uudenmaan liiton Uusimaa 2050-maakuntakaavaluonnos on ollut lausuntokierroksella (24.5.2019 saakka), jonka jälkeen kaava asetetaan julkisesti nähtäville, alustavasti syksyllä 2019¹². Luonnoksessa Vartiosaarta ja Villinkiä esitetään virkistyskäytön kohdealueiksi¹³. Museoviraston Valtakunnallisesti merkittävässä rakennetuissa kulttuuriympäristöissä (RKY, 2009) mainitaan Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutuksen yhteydessä myös Vartiosaari:

Vartiosaaren huvila-alue koostuu rantoja kiertävästä pääosin 1900-luvun alun kesäkoti- ja huvila-asutuksesta sekä saaren sisäosien vanhasta pienimuotoisesta maatalousalueesta. Saaren monista edustavista huviloista mainittakoon ns. Waseniuksen hieno jugend-ajan huvila.¹⁴

Saari on houkutellut myös opinnäytetöiden tekijöitä. Näistä mainittakoon mm. Elina Syväilön Oulun yliopiston arkkitehtuurin tiedekuntaan tekemä diplomityö *Eräs Vartiosaari* (2014). Syväilo on laatinut saaresta tunnelmaprofilin tehden etenkin äänimaisema-analyysiä. Myös Sanna Östmanin Helsingin yliopiston ympäristötieteiden laitokselle laatimassa pro gradu -tutkiemassa *Ekologisesti ennallistava ympäristötaide* (2015) mainitaan esimerkkejä Vartiosaaren taideprojekteista. Muitakin todennäköisesti on, ja tietääkseni tekeillä on ainakin yksi antropologian alaan kuuluva tutkielma.

Ajantasaista Vartiosaari-tietoisuutta jakaa 25 vuotta täyttävän Vartiosaari-seuran verkkosivu www.vartiosaari.fi. Vuosina 2010–2013 Adela Pajunen ja Marko Leppänen pitivät Vartiosaarta esittelevää blogia nimeltä *Villiltä viherältä saarelta*¹⁵, ja Leppäsen blogissa *Esoteerinen maantiede ja periferiaterapia*¹⁶ (alk. 2008) Vartiosaari on ollut vakituinen aihe. Näitä olen lukenut

¹² https://www.uudenmaanliitto.fi/aluesuunnittelu/valmistelussa_uusimaa-kaava_2050/kaavan_eteneminen/kaavaehdotus. Luettu 21.4.2019.

¹³ Parviainen, Tapani: http://www.vartiosaari.fi/uudet_sivut/uncategorized/vartiosaaren-virkistyskaytolle-ontarvetta/ Julkaistu 11.3.2019. Luettu 21.4.2019

¹⁴ Museovirasto: http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1573 Luettu 21.4.2019

¹⁵ <http://villiltavihrealtasaarelda.blogspot.com> Luettu 21.4.2019

¹⁶ <http://esoteerinenmaantiede.blogspot.com> Luettu 21.4.2019

taustoittaakseni aihetta. Lisäksi Facebookissa toimii useita Vartiosaari-aiheisia ryhmiä tai sivuja: esimerkiksi Save Vartiosaari, Save Vartiosaari ART, Visit Vartiosaari ja Vartiosaari jakavat tietoa saaresta ja tapahtumista. Lisäksi saaren yhdistyksillä ja muilla toimijoilla (mm. Lomatuki, VVA, Helvi, Laru Art ja Helsingin kaupungin Kesätoimintakeskus) on omia ryhmiään. Ryhmiä ja sivuja olen hyödyntänyt lähinnä seuratakseni saaren tapahtumia, en lähdeaineistona, mikä olisikin tutkimuseettisesti erillistä pohdintaa vaativa kysymys.

2. Yleisesittely Vartiosaaresta

Henkilökohtaisesti olen kokenut sekä tunteen että käytännön tasolla, että Vartiosaaren esittely ei ole helppoa. Sen esitleminen ei tunnu pelkästään hankalalta vaan joskus jopa väärältä. Oman vastahankaisuuteni olen yhtäältä yhdistänyt saaren monipuolisuuteen, monimuotoisuuteen ja omalaatuisuuteen. Moninaisen paikan selittäminen tai esitleminen tuntuu mahdottomalta, sitä *ei voi* selittää. Toisaalta olen myös turhautunut analyysien, inventointien ja saarikeskustelujen yksipuolisuuteen (vaikka moni niiden tekijöistä itekin tunnistaa pienuutensa aiheen edessä). Monipuolinen paikka vastustaa olemassaolevia kategorioita.

Itse lähdin tutustumaan saareen ystävän suosituksesta, kun olin kertonut halustani tutustua paremmin ”merelliseen Helsinkiin”. Nyt, kolme vuotta myöhemmin, meri on edelleen arvoitus, mutta saaria ymmärrän jo paremmin, ja koen Vartiosaaren vahvistaneen paikkatietoisuuttani ja muuttaneen ympäristön kokemisen tapaani. Olen henkilökohtaisella tasolla päätenyt nöyrytykseen paikan edessä.

Vartiosaari sai ihmettelemään polkuja. Aloittelijan kokemuksia löydän omista muistiinpanoistani. Polulle lähtiessäni havaitsin esimerkiksi, että polkuja ei polkujen saarella välttämättä ole: saat näkökenttäsi kesähuvilan katon, mutta kulkua sinne ei löydy. Sammaleikko upottaa lähes polviin saakka, edessä on tuulenkaatoja, vatukkoa; kierrät puiden takaa pilkottavaa kattoa pääsemättä lähelle. Sitten muistat olevasi saarella. Polkua ei löydy,

koska sitä ei ole. Kesähuvila on saari saarella, sinne vievät polut kulkevat vesireittejä. Huvilan asukas ei välttämättä lähde jalkaparikassa pihapolkua kauemmas.

Toinen esimerkki: polku ei vie minne pitäisi. Olet aivan varma päämäärästä. Karttaa on katsottu, Google Mapsia sormeiltu, ja varmistat reitin vielä kohdatessasi vastaantulijan. Silti huomaat tullessi aivan toiseen paikkaan mihin tähtäsit. Eksyminen, metsänpeitto, tapahtuu kokeneellekin saarenkävijälle, todennäköisesti maaston monipuolisuuden ja monimuotoisen kasvillisuuden muuntuvuuden vuoksi. Tuossa poimin mansikoita viimeksi, missä ne ovat nyt, ja missä on polkuni?

Ja vielä: lähdet seuraamaan mielenkiintoista vahvaa polkua, joka haarautuu haarautumistaan kunnes hiipuu pois. Viimeisetkin käytön jäljet katoavat kallioon, edessä on ei-mitään, muutama tympeäkö parimetrinen männyntaimi, kiviä, ei näköalaa. Et saa koskaan tietää valitsitko väärin vai hylättiinkö polku maiseman muutoksen vuoksi. Polun katoaminen jalkojen alta tuntuu etäisesti nöyryyttävältä, ehkä siksi, että polun luonne on pohjimmiltaan sosiaalinen. Polun syntyminen maastoon on osoitus hyväksynnästä: se on hyvä kulkea tai vie jonkin mielenkiintoisen äärelle. Kulkija on osa näkymätöntä yhteisöä, jonka muut jäsenet voi silotella mieleisikseen. Ehkä kuljet esi-isien, luonnonhenkien, eläinystävien, arvohenkilöiden tai kulkurikumppaneiden jäljillä. Omakin status kohoaa hyvässä seurassa.

2.1. Vartiosaaren tilanne

Vartiosaari lähisaarineen on yhteensä 82 hehtaarin laajuinen eli keskikokoinen saari Helsingissä, ja samalla se on Helsingin 48. kaupungiosa. Asukasluvultaan se on ymmärrettävästi kaupunginosista pienin (24 asukasta vuonna 2010).¹⁷ Vartiosaaressa ja sen lähisaarissa (Vasikkaluoto, Tervaluoto, Poikasaari ja Trissan) on 62 asuinrakennusta, joista suurin osa kesäkäytössä (tilanne vuonna 2015).¹⁸

---

¹⁷ Strang 2016: 18.

¹⁸ Ibid. 101.

Saaren lähituntumassa Tammisalossa vaikuttava historioitsija Jan Strang kutsuu viimeisintä 50 vuotta Vartiosaaren osalta ”pysähtyneisyyden ajaksi”, jonka käynnistivät grynderien maanostot. Nyt Helsingin kaupunki omistaa suurimman osan maapinta-alasta, ja asuinrakennuksistaakin 36. Kaupunki vuokraa suurinta osaa rakennuksista yhdistyksille, mutta perusparannukset ovat tekemättä, ja pitkäaikainen hoitamattomuus näkyy niin rakennuksissa, puistoissa, pihossa ja tiestössä. Entiset viljely- ja puutarhamaat ovat metsittyneet tai pusikoituneet, ja monet pihat ovat kasvaneet tai kasvamassa umpeen.¹⁹

Tämä kaikki luo saaren unenomaisen tunnelman. Toisaalta aika on pysähtynyt. Kiehtovat, kauniit tai kummalliset kesähuvilat sadan vuoden takaa uinuvat metsän siimeksissä. Toisaalta aika jatkaa kulkuaan. Metsä kasvaa ja sakenee, jättimäiset kuuset kaatuilevat ja saniaiset hautaavat siipiensä alle liljat ja kämmekät. Vartiosaaren luonnollinen ympäristö on huimaava sekoitus viljely- ja puutarhakarkulaisia ja villiintyvää metsää. Jonkin verran metsänhoitotöitä tehdään, mutta pienimuotoisesti, ja villiintyneitä alueita on runsaasti. Kokijalle tästä seuraa haasteita. Suomalaiset metsät ovat varsin voimakkaasti hoidettuja ja usein tasaikäisiä. Tämän on huomattu vaikuttavan myös arvostuksiimme: säntillinen talousmetsä vaikuttaa ”oikealta” ja kauniilta²⁰. Vartiosaassa osuu jatkuvasti paikkoihin, jotka herättävät hämmästyksiä.

Tämä työ ei käsittele Vartiosaaren asutushistoriaa eikä kaavoitus- tai käyttösuunnitelmia, mutta pieni yleiskatsaus kaupunkisuunnitteluun tarvitaan saaren tilanteen ymmärtämiseksi, ja asia vaikuttaa myös haastateltavien toimintaan ja kommentteihin. Vartiosaarella on pitkä asutushistoria. Itä-Helsingin saarten ensimmäiset asukkaat olivat kalastajia, ja kalastuksen ohella torpissa harjoitettiin pienimuotoista maataloutta, ”tyyppiä perunamaa ja muutama kotieläin”²¹. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun aikana Vartiosaaren kehittyi kesähuvilakulttuuri²², ja tämä ajanjakso määrittää saarta edelleen kaikkein eniten.

---

¹⁹ Strang 2016: 101.

²⁰ Tutkimusta metsistä tästä näkökulmasta etenkin Lehvävirta, Susanna ja Tyrväinen, Liisa.

²¹ Strang 2016: 12.

²² Ks. esim. Strang 2016, Salonen & Schalin 2013: 4, 7–9.

Kulttuuriympäristöselvityksen (2013) mukaan Vartiosaaren kulttuurihistoriallinen merkitys liittyy ennen kaikkea 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella syntyneeseen Helsingin seudun merelliseen huvilakulttuuriin. Selvitys nostaa esiin kahdeksan osa-alueetta, joiden merkitys Helsingin huvilakulttuurin kannalta on erittäin merkittävä, ja erittäin merkittävä on myös koko ranta-alue osana huvilakulttuuria. Tunnetut arkkitehdit – mm. Theodor Höijer, Max Frelander ja Selin Lindqvist – ovat jättäneet jälkensä saareen, ja selvitys arvioi saarella olevat työt ”merkittäviksi aikansa edustajiksi”. Myös aiemmin kokonaan inventointoimatta jääneitä puutarhoja arvioidaan selvityksessä, ja arvioidaan puutarhataiteellisesti todennäköisesti merkittäviä, lisäselvitystä kaipaavia kokonaisuuksia olevan toistakymmentä.²³ Aiheeni kannalta tärkeä huomio on, että selvitys sisältää myös tiestön rakennusvaiheita ja esittää niistä yleisen aikatasokartan, mutta ei tarkemmin selvitä tai arvota niitä.²⁴

Huvilakulttuurin hiipussa uudentyyppisiksi omistajiksi tulivat 1930-luvulla kaupunki ja erilaiset yhteisöt. Niiden tavoitteena oli tehdä rakennuksista ja niiden ympäristöistä henkilökunnalleen kesävirikistyspaikkoja. Vartiosaassa aktiivisesti toimineita yhteisöjä olivat mm. Alko ja Elanto.²⁵ 1960-luvulla saareen suunniteltiin kerrostaloaluetta. Suunnitelmat olivat jo niin pitkällä, että asuntovarauksia otettiin vastaan, mutta 1970-luvun alussa kaupunki päätti tehdä saaresta viheralueen, ja aloitti alueostot saarella. Viheraluesuunnitelmaa ei kuitenkaan alettu toteuttaa.²⁶ Tästä alkoi pysähtyneisyyden aika – joka toisaalta ei ole ollut pysähtynyttä kaikille tai kaikilta osin. Saarella on koko ajan asunut joitain ihmisiä, ja pienet yhteisöt ovat ponnistelleet tiensä vaikeasti saavutettavalle saarelle uskomattomalla sitkeydellä. Ja ylimpänä valtjattarena on tietenkin luonnollisten prosessien syvä aika, kasvun ja hajoamisen ikaikaiset syklit.

Vartiosaari siirtyi noin 90 prosenttisesti Helsingin kaupungin omistukseen 31.12.1979, ja sen jälkeinen aika on ollut epävarmuuden aikaa, mutta ei suinkaan täysin pysähtynyttä. 1980- ja 1990-luku henkilöityy pitkälti Sinikka Paavilaiseen, joka toimi saarella valvojana ja

---

²³ Salonen ja Sachalin 2013: 7–9.

²⁴ Ibid. 95–98.

²⁵ Strang 2016: 12.

²⁶ Ibid. 7.

talonmiehenä eläköitymisvuoteensa 2004 saakka, ja Strangin mukaan loi saaren käyttäjien keskuuteen Vartiosaari-henkeä²⁷. Sinikka Paavilaisesta on YLE tehnyt dokumentinkin (Saaren Sinikka, 2004), mutta en ole sitä itse nähnyt. Kuten mainittu, huviloita on tänä aikana vuokrattu etenkin yhteisöille, joten viime vuosikymmenet ovat saarella olleet pienten yhteisöjen aikaa.

Ajatuksia asuinalueen rakentamisesta on noussut esille useaan otteeseen viime vuosikymmenten aikana pääkaupungin kasvaessa ja saaren sijainnin käydessä yhä houkuttelevammaksi. Viimeisin yleiskaavaprosessi nosti Vartiosaaren jälleen suunnitteluun. 1.12.2015 kaupunkisuunnittelulautakunta hyväksyi osayleiskaavan, jossa alueelle kaavailtiin kerrostalorakentamista ja raitiolinjaa Laajasalosta Vuosaareen²⁸. 26.10.2016 kaupunginvaltuusto hyväksyi osayleiskaavan äänin 44–40. Päätöksestä tehtiin 11 valitusta Helsingin hallinto-oikeuteen, muun muassa valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden, maakuntakaavan sekä yleiskaavan sisältövaatimusten vastaisuuteen vedoten. Hallinto-oikeus kumosi Vartiosaaren osayleiskaavan hyväksymistä koskevan päätöksen maakuntakaavan vastaisena.²⁹ Tämän jälkeen Helsingin kaupunki haki korkeimmasta oikeudesta valituslupaa, mutta 8.11.2018 tuli päätös, että valitusoikeutta ei myönnetä, joten hallinto-oikeuden päätös jäi voimaan.³⁰

Helsingin kaupunkiympäristön julkaisema Vartiosaaren suunnittelun uutiskirje 4.12.2018 oli lyhyt ja ytimekäs. Otsikoita oli kaksi: *Korkein hallinto-oikeus kumosi Vartiosaaren osayleiskaavan ja Vartiosaaren uutiskirje päättyy*. Myös suunnittelun massiiviset ja yksityiskohtaiset verkkosivut poistettiin. Vuonna 2019 saari on kaavoituksellisesti palautettu selvitystilaan eli sen tulevaisuus on avoin.

Vartiosaaren virkistysaluevaihtoehtoa on viime vuosina puolustettu vahvasti mm. Vartiosaari-seuran ja muiden yhdistysten toimesta. Tätä työtä varten haastattelemani henkilöt ovat toimineet vihervaihtoehdon puolesta, ja heidän polkuteoksensa ovat osa saaren esittelyä.

---

²⁷ Strang 2016: 93–95

²⁸ Ibid. 103–104.

²⁹ Helsingin hallinto-oikeus: Tiedote 5.2.2018.

³⁰ Korkein hallinto-oikeus. Päätös 5180/2018.

Tämä tulee ymmärtää taustoittavana asiana. Tässä tutkielmassa en käsittele taustoitusta enempää saaren kaavoitusta, suojelua tai suunnittelua. Näistä aiheista kiinnostuneille on tarjolla runsaasti materiaalia niin yhdistysten kannanottojen kuin kaavoitusasiakirjojen muodossa, mediaosumia unohtamatta.

Nyt – vuonna 2019 – Vartiosaari on yksityisiä pihapiirejä lukuun ottamatta kaikille avointa virkistysaluetta, mikä tarkoittaa sitä, että saarella liikkuminen on laajalti sallittua. Kuluva kesä näyttää, kuinka helppoa tai vaikeaa saareen pääsy on. Vartiosaari on vain ja ainoastaan vesireittejä pitkin saavutettavissa. Laajasalon Reposalmessa sen erottaa mantereesta alle sata metriä vesiväylää. Saareen liikennöi yksi yrittäjä, Suomen Saaristokuljetus Oy, jolla on tarjonnassaan Itäinen saaristoreitti. Reittikuvaus on Hakaniemi–Herttoniemi–Laajasalo–Vartiosaari–Kivisaari–Satamasaari–Iiluoto–Leikosaari–Vuosaari. Matka Hakaniemestä (1) Vartiosaareen (4) kestää noin 50 minuuttia (koko reitti 1:45) ja lähtöjä on 2 päivässä. Laajasalo–Vartiosaari –väli ajetaan edestakaisin.³¹

Kuva: Suomen Saaristokuljetus Oy

Kuten tästä kuvauksesta voi havaita, kyse ei ole kaupunkiliikenteestä sen helpoimmasta päästä. Vuorovenereitin lisäksi Vartiosaareen voi mennä omatoimisesti veneellä (talvella jäitä ja/tai pitkospuuta pitkin), ja vapaaehtoiset toimijat järjestävät myös ylityksiä niitä kaipaaville. Kesällä 2019 saareen pääsee venelaiturin vieressä olevan eri yhdistysten ylläpitämän kahvilan

³¹Suomen Saaristokuljetus: <http://www.suomensaaristokuljetus.fi/itainen-saaristoreitti/> Luettu 16.6.2019.

aukioloaikoina, pääasiassa viikonloppuisin. Kyytejä hoidetaan saaren totuttuun tapaan talkootyönä.³²

Kuka Vartiosaaren haluaa? Tästä esitän omiin havaintoihini pohjaavan näkemyksen: palstaviljelijät (saarella on palstaviljelyalue) ja saarella toimivien yhdistysten jäsenet sekä muut saaren toimijat (mm. Nuorisokeskus) muodostavat keskeisen joukon. Lisäksi saari houkuttelee omatoimiretkelijöitä, ja tapahtumat saattavat tuoda saareen tuhansia kävijöitä yhtenä päivänä. Tapahtumista suurin on vuosittain järjestettävä Vartiosaari-päivä, jolloin yhdistykset järjestävät runsaasti ohjelmaa ja kyydityksiä saareen. Yleisesti ottaen virkistäytyjät muodostavat ison osan kävijöistä – ja onhan saarella muutamia asukkaitakin.

2.2. Vartiosaari paikkana

Kulttuuriympäristö- ja suunnitteluaineistoissa huomio kiinnittyy siihen, että vahvimmat argumentit Vartiosaaren puolesta on lausuttu sen maisemaluonteen takia, mutta yhä paremmin pyritään huomioimaan Vartiosaari paikkana. 2015 laaditussa yleiskaavaan liittyneessä suunnitelmassa Vartiosaarta kuvataan suunnittelukielellä seuraavasti kohdassa *Paikan henki – ainutlaatuinen Vartiosaari*:

Vartiosaari on omaleimainen paikka, jonka viehätys syntyy vaihtelevien luonnonolosuhteiden, merialueen ja kulttuurihistoriallisen huvilamiljöön vuoropuhelusta. Vartiosaarella on voimakkaasti erottuva maisemarakenne, jonka johdosta saarelle on kehittynyt erityyppisiä luontoalueita. Vartiosaaren itäranalta avautuvat erityisen hienot merimaisemat Itäiseen saaristoon. Saaren korkea kallioselänne rajaa kaupungin äänet taakse, tarjolla on hiljaisuutta ja rauhaa.³³

Suurmaisema-termi esiintyy kaupungin teettämässä Vartiosaaren maisemaselvityksissä: on mm. sanottu, että Vartiosaari on Villingin ohella viimeisiä huvilasaaria Helsingissä, joka on säilyttänyt ehjän ranta- ja metsäsiluettinsa. Suurmaisemaan liittyen mainitaan myös saaren korkeuserot, kuin myös rinteiden jyrkkyydet. Vartiosaari kuvataan tärkeänä näkymän osana

---

³² http://www.vartiosaari.fi/uudet_sivut/sijainti-ja-saareen-paasy/ Luettu 16.6.2019.

³³ Strengell 2015: 7.

mm. Vuosaaren sillalta, Kallahdenniemestä ja itäisestä saaristosta katsottaessa: “Vartiosaaren metsäinen siluetti on toiminut itäisen saariston vihreänä selustana.”³⁴

Vartiosaari on maisemassa metsäinen saari. Maisemaselvityksissä kuvataan, että metsäluonteen ohessa se on ”maisematilallisesti melko sulkeutunut”. Tämä tarkoittaa, että avoimia rantoja tai näkymiä saaren sisäosiin ei juuri ole. Saaren rannat ovat pääosin luonnontilaisia, vain muutamia pieniä luonnonhiekkarantoja on. Huviloiden pihapiireissä on ollut rakennettuja rantoja, mutta ne ovat ajan kuluessa muuttuneet aiempaa sulkeutuneimmiksi. Avointa tilaa on kallioiden lakialueilla ja saaren keskiosissa, mutta keskiosien vanhat maatalousalueetkin ovat osittain metsittyneet. Maatalouskulttuurin edustajina selvitykseen ovat päätyneet viljelypalstat ja kesäisin saarella laiduntavat kaupungin sinne tuomat lampaat.

”Ulkopuolelta” Vartiosaari nähdään siis vihreänä suurmaisemana. ”Sisäpuolelta” kävelijän ja kokijan kannalta metsäisyys ja sulkeutuneisuus voivat tarkoittaa monia asioita.

Orientoituminen ei ole välttämättä helppoa, kuten kävijöiden harhailu- ja eksymiskokemukset todistavat. Kansanuskuksissa ”metsänpeitto” oli tila, jossa ihminen paitsi eksyi metsään, myös menetti yhteyden tämänpuoleiseen. Tila ei välttämättä ole negatiivinen (varsinkaan saarella, jonka koko on kuitenkin niin inhimillinen), ja siitä on mahdollista päästä pois.

Toisaalta sulkeutuneisuus mahdollistaa vastaparisesti avautumisen kokemisen kalliolle kiivetessä tai rantaan saapuessa. Ja ehkäpä sulkeutuneisuus sinänsä voi tuntua arvokkaalta, suojaavalta.

Myös luonnonympäristö nähdään viehättävänä voimakkaan maisemarakenteen vuoksi, joka on synnyttänyt moninaiset kasvutyypit yhdessä huvilakulttuurialueen ihmistoiminnan kanssa. Esimerkiksi Strang huomauttaa, että viimeisten vuosikymmenien saaren vähäinen käyttö ja (tietyllä tapaa) metsien laiminlyöty hoito ovat paikoin tuoneet luontoon erämaapiirteitä, joita hoidetuissa talousmetsissä ei ole.³⁵

Haastateltavistani biologi Adela Pajunen kiinnitti huomiota paikan monipuolisuuteen, luontotyyppien moninaisuuteen pienellä alueella. Olematta biologi monipuolisuuden voi silti

---

³⁴ Strengell 2015: 15.

³⁵ Strang 2016: 22.

havaita ja lumoutua siitä esimerkiksi luontopolkua kiertäessään: muutamissa hetkissä voi siirtyä villin viidakkomaisesta saniaislehdosta kulttuurimaisemaan ja mansikkapoluille, ja jälleen jylhiin jäkälien peittämiin mäntymetsiin ja ylväisiin kansallismaisemiin.

3. Haastattelut: episodit

Lähestyn Vartiosaaren tapausta ja sen polkujen määrittelemää luonnetta haastatteluepisodien kautta. Käytän aineistona myös omia havaintojani, muistiinpanojani ja valokuviani paikan päältä. Tavoitteenani ei ole sijoittaa haastattelemiä henkilöiden tekemiä polkuteoksia johonkin traditioon tai genreen, vaan pohtia, mikä Vartiosaassa paikkana on niin pakottavaa, että näitä teoksia tai esityksiä on lähdetty tekemään.

Ensimmäinen episodi käsittelee Marko Leppäsen ja Wolfgang Zellerin vuonna 2001 alullepanemaa Vartiosaaren luontopolkua, joka on kulkenut ensin elämys-, sitten luonto- ja viimeisimpänä terveystalon nimellä. Terveystalon toteutuksesta vuonna 2013 ovat vastanneet Marko Leppänen ja Adela Pajunen. (Tämän pitkän jakson voi ajatella myös kolmeksi kerrostumaksi toistensa päälle.) Toinen, lyhyt episodi käsittelee Anu Miettisen vuonna 2012 alkunsa saanutta Polkukyltit -ympäristötaideteosta.

Haastateltavani edustavat pääasiassa itseään, mutta heidän osaamisellaan ja asiantuntijuudellaan on kontekstissa merkitystä. Wolfgang Zeller ja Marko Leppänen ovat koulutukseltaan maantieteilijöitä ja Adela Pajunen biologi. Anu Miettinen on kuvataiteilija. Haastatteluissa taustakysymyksenä oli kysymys heihin vaikuttaneista teoreetikoista, mutta kukaan haastatelluista ei halunnut tuoda erityisemmin tutkimukseen liittyviä seikkoja esiin – lukuunottamatta Pajusta, jonka kanssa keskustelin terveystalon-kokeiluhankkeesta ja siitä tehdystä raportista. Hankkeessa oli mukana Metlan asiantuntijoita, jotka professori Liisa Tyrväisen johdolla arvioivat kokeilussa syntyneen terveystalon laajempaa tutkimuksellista potentiaalia, ja Metla myös kommentoi reitin käsikirjoitusta sekä kokeilun tutkimuksellista osuutta³⁶.

---

³⁶ Pajunen, 2013.

Oma positioni Vartiosaaren suhteen kaipaa aukikirjoittamista sekini. Kävin Vartiosaarella ensimmäistä kertaa loppukesästä 2016, jolloin liityin ystävän suosituksesta Helviin eli Helsinkiläisten loma- ja virkistysyhdistykseen. Yhdistys vuokraa kaupungilta Björknäs II -huvilaa, ja toiminta on huvilan ja puutarhan ja muun ympäristön kunnostusta ja ylläpitoa talkootyönä sekä virkistäytymistä, eli jäsenyyteen sisältyy yleinen huvilan käyttömahdollisuus ja yöpymismahdollisuuksia. Vuonna 2016 kävin saarella vain yhden kerran soutuveneellä huvilan vastarannalta, ja silloin osallistuin huvilan talkoisiin tutustumatta saareen sen kummemmin. Paikka ja kuulemani tarinat kuitenkin herättivät kiinnostusta, ja mieleeni tuli jo silloin tehdä kulttuuriympäristöopintoihini liittyen osio Vartiosaaresta.

Seuraavalla käynnilläni alkukesästä 2017 tutustuin vieläkin saareen talkoissa talikonvartta pitkin, eli kahdella ensimmäisellä käyntikerrallani tulin saareen veneellä enkä poistunut huvilan pihapiiriä kauemmas. Henkilökohtaisesti en voi muistaa, milloin ensimmäistä kertaa kuulin luontopolusta, mutta joka tapauksessa se on ollut ensimmäisiä Vartiosaaresta kuulemiani asioita. Tiesin luontopolusta jo ennen kuin olin käynyt saarella. Luontopolku on tapana mainita, kun saaresta kerrotaan tulijoille, ja oli lähtökohtaisesti selvää, että saareen kannattaa tutustua sitä pitkin.

Näin minäkin tein ensimmäisenä kesänä: seurasin luontopolkukarttaa, haeskelin maisemasta puuputkiloita, joihin luontopolun ”rastit” on kätkeyty, ja suunnan ollessa epäselvä haeskelin maanpinnasta pieniä punaiseksi maalattuja puupalikoita, jotka auttavat pysymään reitillä. Kun polun takaa löytyi tekijöitä, päätin haastatella heitä. Ensimmäisenä tartuin juuri tekijyyden kysymykseen, mihin sain vastakaikua mm. Ilona Hankosen tutkimuksesta, jossa todetaan että luontopolun tekijän löytäminen ei ole yleistä.

Sitäkään en tarkkaan muista, kuinka luontopolun tekijät paikallistuivat, mutta sekin tapahtui hyvin nopeasti. Kuulin huvilalla käydessäni mainintoja maantieteilijöistä, jotka asuivat tai olivat asuneet pitkään saarella ja järjestäneet tapahtumia. Marko Leppäsen nimen tunnistin muista ympäristötoimintaan liittyvistä yhteyksistä. Pian kuulin, että Wolfgang Zeller oli kesäasukkaana Margareta-Torpissa perheineen. Leppäsen ja Zellerin haastattelu (18.7.2017) järjestyi helposti, kuin myös yhteys Adela Pajuseen, jonka haastattelin loppukesästä

(14.8.2017) kulttuurikeskus Stoassa. Samaan kesä-heinäkuun vaihteeseen sijoittui myös pikainen tapaaminen Jan Strangin kanssa, kun kävin noutamassa häneltä Vartiosaari-historiikin Tammissalon Villa Jatarista. Loppukesästä olin myös kuuntelemaan Strangin esitelmää Sunnanvikin kartanossa Vartiosaari-päivänä. Samoin jossain vaiheessa, tarkemmin määrittelemättömänä hetkenä, Vartiosaaren polunvarsien kylttikimarasta nousi esille Polkukyltit teoksena. Saman kesän (2017) lopulla osallistuin taidesymposiumiin, jonka pääkoordinaattorina Polkukyltit -teoksen tekijä Anu Miettinen toimi.³⁷

Tuossa vaiheessa en vielä ajatellut tekeväni Vartiosaaresta kuin luontopolkuartikkelin tai osion³⁸, mutta seuraavan talven mittaan suunnitelma laajeni. Anu Miettinen valikoitui haastateltavaksi samasta syystä kuin luontopolun tekijätkin. Oli mielenkiintoista, että samoin kuin luontopolulle, myös kylteille löytyi tekijä. Sekä luontopolut että kadunnimikyltit ovat useimmiten kaupungin viraston tai osaston tai muun isomman toimijan tuotoksia vailla tunnustettua tai nimettyä henkilöä. Nyt näille yleisille ympäristössä suunnistamisen ja/tai sen esittelyn tavoille oli identifioitavissa tekijät, jotka samalla tuntuivat esittävän kysymyksiä siitä, mitä luontopolut tai nimikyltit oikein ovat. Havainnot paikan päällä ja tutustuminen näihin teoksiin saivat kiinnostumaan luonnon esittelyn ja esittämisen kysymyksistä.

Ideaalinen haastattelupaikka olisi ollut Vartiosaari, mutta haastattelu toteutui lopulta mantereen puolella 13.11.2018. Haastattelujen välillä on siis yli vuosi. Vaikkakaan en laajemmin käsittele Vartiosaaren kaavoitus- tai suunnitteluprosessia, tässä yhteydessä asiasta on mainittava, sillä se vaikutti ainakin haastattelujen tunnelmaan. Kesällä 2017 tunnelmat saaren kävijöiden keskuudessa olivat varsin jännittyneet, sillä Helsingin kaupungin yleiskaavoituksessa esillä olleet virkistysalue- ja rakentamisvaihtoehdot olivat kallistuneet rakentamisen kannalle, ja myös elokuun taidesymposiumin joistain osanottajista oli aistittavissa pelkoa, surua ja pettymystä. Seuraavana vuonna tilanne kuitenkin muuttui käsittelyyn jätettyjen huomautusten vuoksi. Kuten aiemmin mainitsin, kaava palautui uudelleen valmisteltavaksi. Miettisen haastattelupäivä sattui siis olemaan Vartiosaaren

---

³⁷ Arts in the Environment – Nordic Symposium 2017.

³⁸ Kunnaskari 2017.

viheraluevaihtoehdon puolustajille mieleistä hallinto-oikeuden päätöstä hyvin lähellä, mikä vaikutti tunnelmaan ja sisältöön.

Miettisen tapasin vielä kolmannen kerran Rikhardinkadun kirjaston Taidelainaamossa *Maistiasia Vartiosaaresta* -näyttelyn (8.–28.2.2019) avajaisissa. Näyttely koostui Polkukyltit -installaation ja Katoava paratiisi -videoteoskokoelman otteista. Näyttelyn yhteydessä oli esillä Miettisen suunnitelmat kunnostaa maastossa olevia kylttejä ja tuoda AR/VR-tekniikkaa teosten yhteyteen.

3.1. Episodi I: Elämys-, luonto- ja terveyspolku

Luontopolkua Vartiosaareen on suunniteltu useaan otteeseen. Strangin mukaan ajatus luontopolusta oli esillä jo 1970-luvulla, mutta vasta vuodelta 1996 Strang löytää ensimmäisen maininnan järjestetystä luontopolusta. Tuolloin luontopolku mainittiin ensimmäisten Vartiosaaripäivien pylväsjulisteessa. Strangin haastattelemien muistelijoiden mukaan maastoon pysyvästi merkittyä polkua ei kuitenkaan ollut. Strangin Vartiosaaripäivien tiimoilta löytämän lehtihaastattelun mukaan Vartiosaari Seura aikoi tuolloin ”järjestää saaren luontopolun”. Seuraavana vuonna myös Vartiosaaren nuorisotalo (Nuta) mainitsi polun ohjelmassaan. Pysyvämpiluonteisen toteutuksen polku sai vuonna 2001.³⁹

Vuonna 2001 maantieteilijät Marko Leppänen ja Wolfgang Zeller perustivat Vartiosaareen luontopolun, jonka he nimesivät elämyspoluksi. Tänä päivänä suunnilleen sama reitti kulkee terveyspolun tai terveyslontopolun nimellä, ja myös esitystapa, eli puuputkiloihin piilotetut rastikartat kertovine teksteineen, on säilynyt samana. Vartiosaaren kävijät puhuvat kuitenkin useimmiten luontopolusta, joten kun jatkossa kirjoitan luontopolusta, tarkoitan tätä parikymmenvuotiasta polkua, joka on pääasiallinen kulkureitti saaren sisäosissa liikuttaessa. (Tänä kesänä 2019 maastoon on myös viety punapohjaisia kylttejä, jotka opastavat ”Luontopolulle”.)

---

³⁹ Strang 2016: 33.

Leppänen ja Zeller saivat toteutukseen jonkin verran rahoitusta Helsingin kaupungin terveystieteidenkeskuksesta, mutta pääosin polku syntyi talkootyönä. Yhtyneet Kuvalehdet valitsi polun Suomen hienoimmaksi luontopoluksi 70 ehdokkaan joukosta vuonna 2002. Kisassa painotettiin kansalaisaloitteesta tai -toiminnasta syntyneitä polkuja, ja polun ilmoitti kisaan Sinikka Paavilainen⁴⁰. Vuonna 2013 luontopolku sai päivityksen terveyslontopoluksi biologi Adela Pajusen vetämän Sitran kokeiluhankkeen ”Terveysmetsä Helsingissä” myötä. Terveyslontopolku on omatoiminen kävelyreitti, joka pohjautuu luonnon tutkittuihin terveystieteisiin⁴¹. Leppänen ja Zeller ovat edelleen mukana talkootyössä, ylläpitäen polun kuljettavuutta ja rasteja. Vuonna 2017 Helsingin kaupunki julkaisi Vartiiosaaresta virkistysaluekartan *Vartiiosaari – Kotkansipiä ja kalliohonkia*, jossa kuvataan saarta yleisesti ja kerrotaan saaren sisäosissa kiertävän terveyslontopolun esittelevän tärkeimmät nähtävyydet⁴².

Poimintoja haastattelusta Margareta-Torpissa

Tapasin Leppäsen ja Zellerin Margareta-Torpissa 18.7.2017. Soutukyydin sain Leppäselältä, joka haastattelua sopiessamme kertoi muuttaneensa Helsingin ulkopuolelle. Margareta-Torp, pieni huvilamökki, on siis sama, jota Leppänen ja Zeller asuivat pitkään vuodesta 1999 lähtien. Margareta-Torpin väellä oli lehtileikkeitä ja valokuvia vuosien varrelta runsaasti, ja jonkin verran aineistoa tallensinkin kuvaamalla. Lähteenä haastattelu on kuitenkin pääroolissa. Tutustuimme myös polun toteutuksessa käytettyihin työkaluihin ja tarvikkeisiin. Työprosessiin tutustuminen oli olennainen osa haastattelua, ja se avasi polun tekijöiden ajatusmaailmaa ja ideologisia valintoja. Haastattelun aikana äänessä oli enimmäkseen Zeller Leppäsen kommentoimissa. Heidän esityksensä välillä ei ollut ristiriitaa, ja yhteisymmärryksen ja pitkäkestoisen ystävyuden henki oli vahvasti läsnä. Keskustelu käytiin suomeksi ja englanniksi (Zeller), ja seuraavassa olen kääntänyt tai tiivistänyt osan Zellerin puheenvuoroista, osaa käyttänyt sitaatteina sellaisenaan.

---

⁴⁰ Lounema/Hymylehti: 12/2002.

⁴¹ Pajunen, 2013.

⁴² Helsingin kaupunki, 2017.

Ensimmäinen Leppäsen ja Zellerin yhteinen visiitti saarelle tapahtui vuonna 1997 Leppäsen toimiessa esittelijänä. Leppäselle alueet olivat tulleet tutuksi hänen toimittuaan Helsingin kaupungilla saariston luontovalvojana, ja he saapuivat luontovalvojan venellä saaren pohjoisosaan, missä on erityisen hieno näköalapaikka kalliolla. Zellerin seuraavaksi kertoma kuvaa hyvin Vartiosaaren silloista eristynyttä luonnetta. Saarelle pääsy edellytti monenlaisia resursseja: ”Oli tärkeää että Markolla oli vene ja että hän tunsii saaret (...) on monia paikkoja, joihin ei voi rantautua, on matalikkoja tai... ja useimmat laiturit ovat yksityisiä ja saarella on alueita joihin voi mennä, ja on alueita jotka ovat hyvin yksityisiä.” Vuoden 1998 tienoilla Leppänen, Zeller ja Sampo Salonen kiinnostuivat ajatuksesta vuokrata luonnonläheinen paikka Helsingin alueelta.

Kysyin haastattelun aluksi – ehkä hieman haastateltavien harmiksikin – Aaltoliike ry:stä. Mielessäni oli kuitenkin kuvata yhdistystaustainen toimintamuoto, koska yhdistysten järjestämä toiminta on yleinen saaren käytön muoto tällä hetkellä, joten kysymys palveli yleisemminkin tämänhetkistä saaren toimintojen kuvausta. Zeller kuvaili, että Aaltoliike ry oli tuolloin pieni, tuttavapiirin jäsenille kuulunut musiikkipainotteinen yhdistys, joka oli perustettu pääasiassa tapahtumien järjestämisen helpottamiseksi.

Vartiosaari houkutti monipuolisuutensa vuoksi, kuvaili Zeller. Sijainti on lähellä kaupunkia, ja tiedettiin, että yhdistykset saattoivat vuokrata sieltä huviloita. Kohteen löytämisessä ja vuokralaiseksi hakemisessa auttoi kaupungin työntekijä Sinikka Paavilainen. Leppänen mainitsi haastattelussakin, että hänen mielestään kyseessä on Suomen hienoin neliökilometri, vaihtelevien maisemien, luontotyyppien ja kulttuuripuolen nähtävyyksien vuoksi. ”Sen takia se polkukin on ollut niin kutsuva tänne laatia, koska siinä 2,5 kilometrissä pääsee kokemaan niin paljon.”

Yhdistystoiminta on ollut taustavoima, mutta mökin asuminen ja asumalla saareen tutustuminen pääasia. Naapurissa oli toinenkin mökkivuokralainen samalla yhdistysperiaatteella Kallion Kasvispiirin nimissä, joten paikkaan syntyi pieni yhteisö. Vuokrasopimukset astuivat voimaan huhtikuussa 1999, ja Zeller, Leppänen sekä naapurimökin asukas muuttivat saareen asumaan. ”Ensimmäisten vuosien aikana olimme

aika nuoria, meillä oli paljon aikaa eikä perhevelvotteita, ei vakituisia työpaikkoja, muistaakseni – mutta työskentelimme tosissaan, ja erityisesti työskentelimme kovasti saadaksemme tämän talon paikaksi jossa asiat voisivat totetutua, mukaanlukien asumisemme täällä”, sanoi Zeller.

Leppänen tarkensi, että ”me järjestettiin pienimuotoisia mutta mielenkiintoisia yleisötilaisuuksia perustellaksemme olemassaolomme täällä, mutta myöskin koska halusimme ja oli mukava jakaa paikkaa, ja luontopolku on osa paikan jakamista, halua saada se myös muiden hyväksi ja luontopolusta onkin tullut sitten kaikkein suurin.... meidän kontribuutio saarelle.”

Leppänen kertoi, että vuonna 2000 syntyi luontopolun esiversio, ja tuubit karttoineen ja tarinoineen laitettiin maastoon vuonna 2001. Zeller kuvasi luontopolun syntyä orgaanisena prosessina: kyseessä ei ollut mikään äkillinen päätös luontopolun rakentamisesta. Prosessiin kuului, että saarella alkoi vierailia ystäviä ja tuttavია heti heidän muutettuaan sinne. Useimmille saari näyttäytyi kiintoisana, mutta juuri kukaan ei tuntenut aluetta. Edellä kuvatun saaren saavutettavuuden – tai saavuttamattomuuden – myötä voi ymmärtää, että saarella ei ollut helppo liikkua ja suunnistaa, vaan kulkija kaipasi opastusta ja ohjeita.

Zeller kuvasi prosessia eri ihmisten kanssa tehtyinä kävelyinä ja esittelyinä, kysymyksiin vastaamisena. Paikkojen nimeämisprosessi käynnistyi tässä samassa yhteydessä. Kävelyt, kysymyksiin vastailu ja saaren asukkaista kertominen ruokkivat toisiaan, ja tieto kasvoi. Zeller mainitsee asukkaiden lisäksi keskustelujen kohteina rakennusten historian, luonnonhistorian ja luonnonympäristön sinänsä. Yhden nimeämisen hän muistaa erityisen selkeästi, ja Zeller ja Leppänen muistelivat sitä yhdessä.

Zeller: Aloimme nimeämään paikkoja... Marko, muistan yhden päivän hyvin selvästi, kävelimme Björknäsin ohi etsiessämme kaivoa – tiesimme että jossain sillä alueella on – että saisimme puhdasta vettä, ymmärrettävästi tärkeä perusasia...

Leppänen: Lähde.

Zeller: Lähde, joo, ja meille oli kerrottu että jossain lähellä teidän taloa [Björknäs] on, mutta menimme vähän liian kauas ja näimme sen kivinaaman, ja Marko sanoi – tämä on tarinan muokkausta – mutta se meni jotenkin niin, että Marko sanoi että kivinaama, jollekulle hyvin pienelle, niin kuin tontulle, näyttäisi kirkolta koska se olisi massiivinen monumentaalinen paikka pienen henkilön silmin, ja se on myös vähän ihmistekoinen, joten Marko kutsui paikkaa Tonttukirkoksi. Marko antoi myös nimen Viikinkikallio sille paikalle jota nykyisin kutsutaan Viikinkikallioksi, ja tämä on sitä mitä maantieteilijät tekevät, he tutkivat maisemaa (...) ja katsovat paikkoja ja antavat niille nimiä, ja nimet päätyvät karttoihin.

Palasimme tähän ympäristön piirteiden tulkintaan ja nimeämisprosessiin myöhemmässä vaiheessa haastattelua uudelleen. Nykyperspektiivistä Vartiosaaren nimeämisprosessi näyttäytyy mielenkiintoisena prosessina, jossa on nähtävillä ympäristön inhimillistä tulkintaa, ympäristöön tutustumista ja asettumista, mutta myös omistajuuden osoittamista ja vallankäytön piirteitä.

Helsingin kaupunki tai ainakin sen eri osastot ovat – tiedostaen tai tiedostamattaan – pyrkineet osoittamaan omistajuuttaan (saarihan on lähes kokonaan kaupungin omistuksessa). Keväällä 2017 luontopolku ilmestyi kaupungin viheraluekarttoihin, mikä huvitti haastatteluhetkellä Leppästä ja Zelleriä. He olivat huomanneet, että Viikinkikallio ei ollut kelvannut nimeksi, vaan kartassa lukee Vartiokallio – nimi, jota he saaren pitkäaikaisina asukkaina eivät muistaneet kuululleensa. Toisaalta Leppäsen keksimä nimi ”Tonttukirkko” on otettu karttaan.

Saarelaisille ”kirkkoon” liittyvät nimet ovat olleet kiistelyn aihe (tähän palataan myös Anu Miettisen haastattelun yhteydessä). Zellerin kuvauksen mukaan Tonttukirkko-nimeä vastusti saarella sijainneen luostarin nunna, joka halusi muuttaa nimen Metsäkirkoksi ja myös teki Metsäkirkko-kylttejä polun varteen. Sittenmin paikkaan rakennettiin penkit ja puinen risti, ja

siellä järjestetään kirkollisia toimituksia – joita puolestaan on kyseenalaistettu erilaisin vastatoimenpitein ja performanssein.

Kuva: Tonttukirkko (2017).

Luontopolun alkuvaiheisiin liittyen Zeller painotti, että kyse ei ollut vain saaren tutkimisesta (*exploring*), vaan myös systemaattisesta saaritiedon kokoamisesta, johon liittyi pyrkimys jakaa tietoa ja herättää kiinnostusta yleisössä ja ystävien piirissä. Kävelyistä tuli kiertokävelyjä, joilla kerrottiin samoja tarinoita samoista asioista eri ihmisille. Ymmärrettävästi tämä vei paljon aikaa, ja kuten Zeller kertoi, heillä oli paljon muitakin tehtäviä samaan aikaan, ja kiireellisiä tehtäviä talon kunnostukseen liittyen. Näin heräsi ajatus, että samat asiat voisi kirjata ylös. Leppänen kokosi tekstit ja kartografiaakin tuolloin Helsingin yliopistossa opettanut Zeller kartan. Tekstien kuvituksesta vastasi Kuvataideakatemia opiskelija Sofia Bilius. Karttoja jaettiin retkeläisille, mutta asiassa oli syvempikin ulottuvuus kuin toimiminen omaa aikaa säästääkseen. Zeller sanoo, että he halusivat antaa ihmisille alkuperäisen kokemuksen, sillä heidän mielestään saaren tutkiminen omin päin on mielenkiintoista – ei se, että joku puhuu siitä.

Zeller sanoi, että tietyt paikat yhdistävä luontopolku oli Leppäsen ajatus. Leppänen vahvisti tämän ja sen seikan, että rasteja oli aluksi 13 ja sittemmin 14. Leppänen muisteli ensimmäisen kesän 1999 ”tekelettä” esittelemällä toukokuussa –99 otettua kuvaa, jolloin he ovat asuneet vasta kuukauden saarella. Kuvassa on Suomen Ympäristökeskuksen ja Oulu yliopiston tutkijoita, joita Leppänen ja Zeller olivat opastamassa saarella. ”Myös se, että tutkijoiden ihastuksen näki paikkaan, niin se sai myöskin alusta alkaen oivaltamaan paikan arvon”, kuvasi Leppänen. Muista kävijöistä mainittiin mm. taiteilijat, muusikot, ympäristötaiteilijat, sienitutkijat, huviloihin erikoistuneet historian tutkijat ja metsätutkijat. Polkukarttaankin on päätyntä Tapionpöytä, Leppäsen ja Zellerin löytämä harvinainen kuusen mutaatio.

Luontopolku avattiin virallisesti 15.8.2001 elämyspolun nimellä. Zeller kuvasi polun olevan sekoitus kansantarinoita ja tieteellistä tietoa, ja lähestymistavassa haluttiin tieteellisen luennon sijaan saada ihmiset kiinnostumaan paikasta. Tarinoiden keräilijöille ja ympäristön tulkitsijoille sattui virheitäkin, kuten höyrylaivan odotushuoneen tapauksessa. Reposalmen rannassa sijaitseva pieni rakennus, joka tällä hetkellä toimii kesäkahvilan tukipisteenä, on Leppäsen käsityksen mukaan ollut uimakoppi, mutta sittemmin siirretty Alkon soutajan tautokuvaksi paikalle. Elämyspolkua tehdessään he olettivat sen liittyneen höyrylaivaliikenteeseen, nimeten sen odotushuoneeksi.

Kuva:

Yksi ensimmäisen polkuversion rasteista.

Teksti Marko Leppäsen,
kuva Sofia Biliuksen.

Haastattelun puolivälissä Zeller sanoi äkkiä, että ensimmäinen vierailu saarella Markon seurassa oli hänen elämälleen tienristeys, josta on seurannut paljon hyviä asioita. Näistä hyvistä asioista juontuu hänen ajatuksensa, että saari pystyy tuottamaan hyvää ihmisille, ja hän haluaa omilla toimillaan edistää hyvän leviämistä. – On huomionarvoista, että niin moni sekä haastatelluista että muista tapaamistani Vartiosaaren kävijöistä kuvaa tapahtuneen jotain hyvin voimakasta, vaikuttavaa ja jopa loppuelämän suuntaavaa. Kokemus voi olla kokonaisvaltainen tai yhteen kohtaan keskittyvä. Yksi selkeä elämyksiä tuottava paikka on Viikinkikallio, joka oli myös Zellerin ensimmäinen ahaa-elämys.

Zeller kuvasi heidän ensimmäistä yhteistä Vartiosaari-visiyttään tarkasti ja selkeästi. Kokonaisuutena ilta oli ollut pyöräilyineen pitkä, ja saaren pohjoisrannalle rantautuneen soutumatkan jälkeen edessä oli vielä metsäinen kalliokiipeily. ”Mutta Marko oli todella hyvä opas, ja kun tulimme metsästä – sinun täytyy kokea se itse – se on se AH! – että se maisema on... tiedätkö, olen nähnyt monien ihmisten liikuttuvan kyyneliin, mukaanlukien oma isäni. Sanon aina ihmisille kun lähestymme, että nyt mene, sillä haluan heidän kokevan sen itse...” Leppänen jatkoi: ”Kontrasti on mahtava, kun on ollut sulkeutuneessa ympäristössä pitkään eikä missään ole pilkahtanutkaan meri eikä näköalat, ja sit se aukenee kertaheitolla.”

Haastateltavista olen havainnut, että oman voimakkaan kokemuksen sanallistaminen ei ole helppoa, vaikka heillä on koulutus ja kokemusta juuri ympäristön havainnoinnin, tulkitsemisen ja kokemuksen reflektoinnin aloille. Haastateltavat esimerkiksi osoittivat ja selittivät jonkin verran esimerkiksi paikan ominaispiirteitä (kuten mainittu kontrasti), ja kuvasivat omaksumaansa filosofista tai teoreettista kehystä. Mutta oman kokemuksen kuvaaminen useimmin ilmeni liikituksen eleinä ja lyhyinä kommentteina. ”So very strong emotional relationship. The island was established for me”, sanoi Zeller ensikäynnistään.

Ensimmäinen elämys edellä

Voimakas elämyksellisyys on asia, joka on Vartiosaaresta puhuttaessa läsnä. Jos oman elämyksen lähde onkin vaikeampi kuvata, on selvää, että moni kokee saaren henkeäsalpaavan

vahvasti. Tämän pikemmin näkee ihmisten mielteliäisyytenä tai eleissä ja liikkeissä tavassa, sen sijaan että sitä analysoitaisiin puheessa.

Tekijät kokevat ”luontopolkuun” liittyvän ristiriitaa, eivätkä he halua että luontopolku eroaa liikaa muusta ympäristöstä. Zeller arvioi itse, että mahdollisesti osa luontopolun houkuttelevuutta juontuu siitä, että he halusivat luoda kokemuksen joka ei ole liian erilainen alkuperäisestä, ja jossa on löytämisen elementti. Toteutuksen tasolla fyysiset elementit ovat polku itsessään, polkumerkit ja tuubit, joihin kartat on kätkeyty.

Polun infrastruktuuri ja toteutus poikkeaa siitä valtavirrasta, joka Hankosen tutkimuksessa nousee luontopolkutyyppinä esiin. Elämyspolku ei ole polkuna helppo, ja ideologialtaan se on luontopolkukriittinen, käsitteellistä ja opasmaista luontopolkuesitystä vastustava.

Tekijöiden tavoitteena on ollut säilyttää löytämisen ilo ja ympäristön alkuperäisyys. Zeller jatkoi, että heidän tavoitteenaan oli ylläpitää polkua siten, että se on riittävän helppo seurata, mutta ei kuitenkaan liian ilmiselvä: ”halusimme kompromissin salaisen ja löytämisen välillä”.

Olen taipuvainen ajattelemaan, että olennainen osa polun infrastruktuuria on se hiljainen työ ja arkikäyttö, jota Zeller ja Leppänen, kuin myös kaikki saaren kävijät ja kulkijat, ovat vuosien mittaan tehneet. Polun toteutukseen eivät ole kuuluneet laajamittaiset raivaustyöt, vaan tarpeen mukaan tehdyt esteiden raivaukset. Työvälineinä ovat olleet pääasiassa vesuri käden jatkeena ja sitkeästi polkuja tamppaavat jalat. Tässä mielessä polku on koko yhteisön rakentama, ja polun ilmiasu on joka vuosi hieman erilainen kulkijoiden hakiessa jalansijaa sopivimmasta paikasta. Sateisena kesänä polulla haetaan jalansijaa eri paikoista kuin kuivana, ja suosituimmat reitit vahvistuvat.

Leppänen kertoi, että pohjaksi valittiin olemassa olevia polkulinjoja, aluksi hyvin heikkoja sellaisia. Nyt reitti on vahvistunut selvästi isoksi poluksi. Zeller kommentoi, että tältä osin he ovat muuttaneet maisemaa, koska nyt polku on näkyvämpi. Polku ei edelleenkään ole maastossa niin näkyvä, etteikö sivupoluille voisi harhautua. Polku on koko parikymmenvuotisen historiansa ajan tarjonnut eksymisen mahdollisuuksia ja haasteita. Osin tämä on johtunut vapaaehtoisten ylläpitäjien omasta ajankäytöstä - aina ei ole ollut aikaa

raivata ja lisäällä merkkejä - mutta osa haasteista on tarkoituksellisia. Zeller kertoi, että jotkut ovat kommentoineet hänelle polun olevan liian vaikea seurata, mutta hänen vastauksensa on, että tulee pitää silmät auki ja ”olla tuijottamatta puhelinta”. Leppäsen sanoin, ideana on nimenomaan ollut ”että se ei ole liian huutomerkinä tuolla maisemassa se polku, liian holhoavana”.

Toisaalta hienoista kohteista haluttiin kertoa – mikä onkin luontevaa jatkoa prosessille, joka lähti paikkojen esittelystä ja tarinoiden kertomisesta ja keräämisestä. Tekijät hakivat balanssia ja kompromissia esityksille: he eivät halunneet maisemaan hallitsevia tauluja, jotka pakottavat lukemaan itsensä. Haastattelussa Leppänen ja Zeller kuvasivat pitkää ajatus- ja kokeiluprosessia joka lopulta johti innovaatioon: polun ”rastit” on sijoitettu puisiin putkiloihin. ”Kuin aarrekartta”, kuvaa Leppänen.

Putkiloiodea syntyi saarella samaan aikaan asuneen didgeridoo-soitinrakentajan vaikutuksesta. Hänellä oli soittimien rakentamista varten käsipora, ja putkilot on tehty samalla poralla. Leppänen ja Zeller halusivat esitysalustoista mahdollisimman esteettisiä, kestäviä ja edullisia, ja lisäksi he halusivat käyttää paikan päältä löytyviä materiaaleja. Niinpä sekä reittiä osoittavat punapäiset tikut että putkiloiden materiaali ovat saaren metsänhoitotalkoiden peruja. Putkiloiden hatut ovat Margareta-Torpin korjauksesta jäänyttä vanhaa kattopeltiä, ja myös hatut paikallaan pitävä kuparilanka on löytötavaraa saarelta. Mantereelta hankittua on ainoastaan ruuvit ja korkki, johon sopivaa materiaalia löytyi kotiviinitarvikkeita myyneestä kaupasta. Esitystekstit on laminoitu ja ne todellakin lepäävät putkiloiden sisällä kuin aarrekartat ikään, odottaen löytäjänsä.

Putkiloihin liittyy odotuksen, yllättävyyden ja löytämisen elementtejä. Zellerin mukaan putkilot on tarkoituksella suunniteltu ”emotionaaliseksi löytämisen kokemuksiksi”, ja hän kuvasi niitä taianomaisiksi, kuin klassisiksi aarresaaren pergamenteiksi. Putkilon avaamisen ja sisäänkatsomisen väliin sijoittuu ahaa-elämys. Putkilot sulautuvatkin hyvin maastoon. Jos retkeilijä haluaa liikkua ympäristössä ja havainnoida sitä itse, tai hakee ”koskematonta luontoa”, niin putkilot eivät häiritse kulkemista samalla tavoin kuin maisemasta näkyvästi erottuvat infotaulut saattaisivat tehdä. Myös Hankonen kiinnitti luontopolkutuputkimuksessaan

huomita siihen, että kun tekstin (ja mahdollisesti myös kuvan) muodostamat esitykset sijoitetaan esiteltävään ympäristöön, ympäristöstä tulee osa esitystä. Joskus opastetaulut ja vastaavat ovat jopa häiritseviä – Hankonenkin mainitsee esimerkin, jossa opastetaulu peitti näkymän esittelemäänsä ympäristöön.

Putkiloratkaisu on osoittautunut toimivaksi ja kestäväksi. Vartiosaari on muutenkin säästynyt roskilta ja ilkevallalta, joten haastatteluhetkellä tilanne oli, että yhtään putkiloa ei ollut kadonnut ja hattujakin oli jouduttu uusimaan vasta yksi. Laminoidut tekstit kuluvat käytössä ja niitä on joskus kadonnut, mutta niitäkin tarvitsee uusia harvakseltaan. Vaikka Zeller kertoikin muuttaneensa Skotlantiin ja Leppänen Sipooseen, kesällä 2017 he kertoivat hoitavansa reitistöä edelleen kesäisin talkootöinä. Putkilot viettävät talven sisätiloissa, mikä edesauttaa niiden säilymistä.

Tekijöillä on talvehtimISRatkaisulle muitakin perusteluja. Leppäsen mielestä on tärkeää, että on mahdollista kokea saari myös ilman luontopolkua ja ilman mitään käsitteelliseen luontokokemukseen pakottavaa. Niinpä polku noudattelee omaa rytmiään: vapun tienoilla putkilot viedään ulos ja lokakuussa kerätään talvilevolle.

Kuva: Aarrekartta putkilossa (2017)

Polku on kokenut vuoden 2001 jälkeen erilaisia vaiheita, mutta muutokset ovat olleet varsin hienovaraisia. Zeller mainitsi kaksi laajennusta, tai ”kurvia”, kuten hän niitä kutsui.

”Runopolku” johti Sinikan lehtoon ja toinen oli nimeltään Palokärjen kierros, mutta näistä emme keskustelleet sen enempää haastattelun aikana. Tekijät mainitsivat myös verkkosivut, joita he olivat käynnistämässä jo 2001, sekä valokuvaaja Okko Oinosen 360°-virtuaalipolun. Zellerille ja Leppäselle on kuitenkin ollut tärkeintä, että ihmiset kokevat ympäristön suoraan, polulla ja ympäristössä kulkien. Niinpä he eivät ole olleet kovin kiinnostuneita verkkosivujen ylläpidosta, vaikka ovat olleet niitä ja mm. blogityöskentelyä käynnistämässä jo hyvin varhaisessa vaiheessa.

Elämyspolusta terveyspoluksi

Saaressa vaikutti 1900-luvun alkupuoliskolla johtaja, eversti Gustaf Fogelholm, jolla oli isot tilukset. Ensimmäiselle huvilalleen hän antoi nimen Quisisana. Termi periytyy antiikin Roomasta ja tarkoittaa, että ”täällä ihminen tulee terveeksi”. Olkoon Fogelholm retkemme suojelija ja opas!

Leppänen ja Pajunen: Terveysluontopolku Helsingin Vartiosaarella

2013 elämysluontopolku koki osittaista muutosta Terveysmetsä Helsingissä -hankkeen myötä. Reitti ja rastit säilyivät samana, mutta sisältöjä muokattiin kuvaamaan luonnon hyvinvointivaikutuksia, keskeisenä käsitteenä elvyttävä ympäristö. Sovimme, että Zellerin ja Leppäsen haastattelussa keskitymme elämysluontopolun historiaan, ja haastattelen Adela Pajusta terveysluontopolkuun liittyen. Leppänen ei siis kommentoinut jälkimmäistä, vaikka toinen tekijöistä onkin.

Adela Pajunen kertoi kiinnittäneensä huomiota Vartiosaareen jo 1998, mutta pääsi lopulta tutustumaan vaikeasti saavutettavissa olevaan ympäristöön vasta 2007. Hän kertoi kiinnittäneensä biologina huomiota polariteettiin tiiviisti rakennetun kaupungin ja ”villin saaren” välillä. Aina vähälukuisesti asuttu ja maltillisesti kultivoitu saari onkin viimeiset yli 50 vuotta saanut olla luonnon oma koelaboratorio, sijaiten kuitenkin kaupunkirakenteessa. Vailla siltaa ja varsinaisia teitä saari on autoton, ja pysyviä asukkaita on vain kourallinen.

Kesäasukkaat kulkevat tyypillisesti saareen vesireittejä pitkin omille laitureilleen, ja saaren sisäosissa liikutaan muutamilla polkupyörillä, jalan ja talvisin hiihtäen. Satunnaisesti saarella on käytetty työkoneita tai tehty metsätöitä hevosella talvisaikaan. Roskia on erittäin vähän, ja saari on välttynyt kulumiselta. Rakennelmat sulautuvat maastoon tai peittyvät puustoon, mikä lisää saaren luonnonmukaista, lempeän pittoreskia tunnelmaa.

Pajusen kuvaama kontrasti rakennettuun lähiympäristöön on selvä, mutta ei ainoa huomionarvoinen piirre. Yksittäisiä hienoja paikkoja on, mutta Pajuselle merkittävää on erityisesti se, kuinka paljon alueella on vaihtelua suhteessa kokoon (82 ha). ”Suomen hienoin neliökilometri”, vilahti haastateltavien puheessa usein, mikä on kokeneilta, Suomen läpikotaisin kolunneilta ympäristötutkijoilta vahva lausunto. Eikä vaihtelulla tarkoiteta pelkästään luonnonvaihtelua: Vartiosaarella ihmisvaikutus lisää monimuotoisuutta kiehtovalla tavalla, kuvasi Pajunen.

Terveysluontopolku toteutettiin Sitran kokeiluhankkeena. Kokeiluhankkeessa laadittiin luonnon terveysvaikutuksiin pohjautuva omatoiminen kävelyreitti. Toteuttajana toimi Leppäsen ja Pajusen Luonnontie-yritys ja yhteistyötahoina Metla ja Helsingin kaupunki. Metlan asiantuntijoista mukana olivat Liisa Tyrväinen ja Ann Ojala. Hankkeen aikana Metlan asiantuntijat arvioivat tutkimuksellista potentiaalia. Reittiä suunniteltiin yhdessä 4–89 -vuotiaiden kokeilijoiden kanssa (49) osallistujaa, joista osa (43) osallistui lisäksi hyvinvointitestiin ja verenpaineen mittaukseen (33).⁴³

Vaikka Marko Leppänen onkin Pajusen kanssa toinen käsikirjoittajista, Vartiosaari ei ollut suunnitteluvaiheessa lukkoonlyöty lähtökohta. Luonnontie-yrityksessä pohdittiin yleisesti sellaisen luontopolun tekemistä, mikä kannustaisi ihmisiä kokemaan hyvinvointia luonnosta. Pajunen kuvaili, että tavoitteena oli esitellä yhtä aikaa luonnon paikkoja ja luontoa, ja nimenomaan hyvinvointikokemuksen kannalta. Vartiosaari valikoitui paikaksi, koska sieltä oli löydettävissä niin paljon elvyttävän ympäristön piirteitä. Pajunen korostaa, että elvyttävän paikan pitää olla kokijan saavutettavissa, ja hänen mielestään Vartiosaari on elvyttävänä paikkana sijainniltaan suhteessa potentiaalisiin käyttäjiin Suomen mittakaavassa huipputasoa.

---

⁴³ Pajunen 2013.

Elvyttävyyteen liittyy olennaisesti tunnusmerkkinä psykologinen *being away* -kokemus, sanoi Pajunen.

Being away, irtiotto, on tunne, jonka heräämistä edesauttaa fyysinen ponnisteleminen paikan saavuttamiseksi, mutta siirtymä voi olla myös symbolinen. Säännöllisen altistuksen kannalta riittävän läheinen sijainti on tärkeä, määritteli Pajunen. Vartiosaaressa pieni venematka soutaen tai laivalla tuottaa siirtymän, ja potentiaalisia elpyjiä on pääkaupungissa sijaitsevan saaren tuntumassa tietenkin lukuisia. Sitra-raportissa koeryhmien valitsemiksi elvyttävimmiksi paikoiksi mainittiin kansallismaisema (näkymä kalliolta), metsäkirkko ja kotkansiipilehto.

Suunnitteluvaiheessa tekijät hahmottelivat, että hyvinvointipolku tarjoaa tietoa sekä hyvinvoinnista luonnossa että luonnosta. Tavoitteena pidettiin, ettei se sisällä liikaa tietoa ja uuvuta tiedon määrällä, vaan innostaa kokemaan. Pajunen kertoi, että rastien tehtävät mietittiin hyvinvoinnin kokemuksen lisäämisen kautta. Tehtävien piti olla riittävän helppoja, mutta toisaalta oivaltavia ja tehokkaita. Esimerkkeinä yksinkertaisista, voimakkaasti virkistävästä tehtävistä Pajunen mainitsee avojalkailun kalliolla ja takaperin kävelyn kärrytiellä. Tämäntyyppiset tehtävät eivät vaadi välineitä tai rakenteita, ja ovat mahdollisimman suuren joukon saavutettavissa ilman taloudellista panosta, mikä ovat tärkeä asia mm. yhdenvertaisuuden näkökulmasta.

Parhaimmillaan terveystuontopolun rastit ovat tietenkin paikan päällä tehtyinä ja koettuina, mutta niihin voi tutustua myös netistä löytyvässä opasmuodossa⁴⁴. ”Oppaana” polulla toimii johtaja Gustaf Fogelhom, historiallinen henkilö, joka vuonna 1918 ensin hankki omistukseensa ns. Vaenerbergin huvilan ja Villa Quisisanan, sitten muita laajoja alueita, ja perusti Sunnanvik-tilan. Sunnanvikin ympärille istutettiin puutarha-arkkitehti Bengt Schalinin suunnittelema puisto ja puutarha. Fogelholm oli innokas kasviharrastaja, joka varallisuutensa turvin hankki laajat, satoja kasveja käsittäneet kokoelmat, lämmitettävän kasvihuoneen sekä kaupallisessa käytössä olleet hedelmä- ja vihannestarhat.

---

⁴⁴ <https://www.scribd.com/document/151033049/Terveystuontopolku-Helsingin-Vartiosaaressa> (luettu 9.6.2019)

Terveysluontopolun rastien sijoittelussa on hyödynnetty elämyspolun putkiloita, jotka ovat siis osoittautuneet vaivan arvoisiksi ja aikaa hyvin kestäviksi. Myös reitti on sama. Pajunen kertoi, kuinka elvyttävintä mahdollista reittiä etsittäessä ”tarvottiin antaumuksella hyvin perusteellisesti se saari läpeensä, ympäri ja ämpäri, ja päädyttiin hyvin pitkällisen työskentelyn tuloksena siihen vanhaan...” Suunnittelijat havaitsivat, että uudistaminen ei voi olla itseisarvo.

Voisi arvioida, että yli satavuotias polkuverkosto ei ole väärässä, vaan se on vakiintunut mielenkiintoisten kohteiden äärelle, ja ihmistoiminta on vuosien mittaan myöskin jalostanut näitä kohteita. Opasteksteissä kuvataan pääasiassa luonnon ja luonnossa liikkumisen myönteisiä terveysvaikutuksia, ja lisäksi kuvataan esim. lääketieteen soveltamia luonnonhyötyjä. Harjoitteet ovat, kuten jo aiemmin mainittiin, helposti paikan päällä toteutettavissa. Osa on sisäisiä (”käy mielessäsi itsesi läpi päästä varpaisiin”), osa paikalla toteutettavia, kevyitä fyysisiä harjoitteita (”hengitä syvään, havujen eteeriset öljyt kuten pineeni ovat terveellisiä keuhkoille”).

Yhteenveto

Mitä elämyspolku sitten puhuu meille ja mitä se näin jälkeenpäin katsottuna nosti esille? Tekijöillä on ollut vahva halu esitellä ja jakaa paikkaa laajemmalle yleisölle, sekä tehdä sitä helpommin saavutettavaksi. Luontopolun perustamisen aikoihin saari olikin todella eristyksissä: vailla kunnollisia karttoja ja polkuja, vailla reittiliikennettä, vailla verkkosivuja. Leppänen ja Zeller organisoivat luontopolun ohessa myös verkkosivut ja jopa soutuveneiden lainaustoimintaa. Vuodesta 1996 järjestettyjen Vartiosaari-päivien ohella polku onkin ollut tärkeimpiä Vartiosaareen tutustumista edistäviä tekijöitä.

Lehdistötiedotteessaan (7.8.2001) Leppänen ja Zeller kuvasivat Vartiosaarta monipuolisena luonto- ja kulttuurikokonaisuutena, johon kuuluu metsiä, palstaviljely- ja laidunmaata ja huviloita, joista monet arkkitehtuuriltaan merkittäviä. Luontopolun 13 rastin (sittemmin 14) he kuvasivat sisältävän niin jääkauden aikaisia muodostelmia, kasviarvinaisuuksia kuin

kulttuurielementtejä, ja esitystapaansa he kuvaavat elämykselliseksi, historiallisia tarinoita sisältäväksi ja kokijan mielikuvitusta aktivoivaksi.

Tiivistetysti sanottuna elämysluontopolku otti kantaa Vartiosaaren virkistysvaihtoehtotatuksen puolesta, ja tarjosi ehdotuksensa tueksi monipuolista informaatiota, joka ei rajoittunut asiantuntijapuheeseen, vaan antoi tilaa myös paikan narraatioille. Polun avulla haluttiin haastaa alueesta ja aiheesta kiinnostunut tutustumaan saareen henkilökohtaisesti, ja luomaan oma käsityksensä ja kertomuksensa. Keskeistä toiminnassa oli jakaminen ja tunnetuksi tekeminen omakohtaisen kokemuksen kautta. Esitystapa pyrki olemaan avoin, keskusteleva ja mielikuvitusta aktivoiva.

Kokonaistaideteosta lähenevä toteutustapa poikkeaa monin tavoin valtavirrasta ja institutionaalisista esitystavoista. Se jopa loppuu kesken, sillä polku ei muodosta täyttä kierrosta, vaan viimeinen rasti jättää kulkijan hakamaalle (josta toki opastus 300 m päässä sijaitsevalle laiturille). Oma kokemukseni ”rastille jäämisestä” oli varsin positiivinen. Ajattelin, että näin polku kehottaa eksymään, lähtemään omille teilleen, löytämään oman polkunsa.

Terveysluontopolkua arvioisin tällä hetkellä siten, että se on osa kasvavaa ekosysteemipalvelujen ja luonnon terveystaikutusten esillenostamisen trendiä kaupunkisuunnittelussa. Pajunen toimi maa- ja metsätalousministeriön Terveysmetsä-yhteystoimintahankkeen vetäjänä vuosina 2014–2017. Hankkeessa suunniteltiin toimintamalleja luonnon tutkittujen hyvinvointivaikutusten hyödyntämiseen. Pajunen ja Leppänen ovat myös julkaisseet tietokirjan *Terveysmetsä – Tunnista ja koe elvyttävä luonto* (Gummerus 2017), jossa elvyttävää luontoa kuvataan 31 tunnuspiirteen kautta.

Toisaalta terveyshyödyistä puhuminen on tietenkin ”hyötyajattelua”, jonka kautta luonnonympäristölle haetaan mitattavaa arvoa itseisarvon tunnistamisen sijaan. Toisaalta luonnon terveyshyödyistä on vahvaa tutkimuksellista näyttöä, ja monipuolisten positiivisten vaikutustensa vuoksi olisi suotavaa, että elvyttävien ympäristöjen saavutettavuudesta ja laadusta pidetään huolta, etenkin kaupunkiympäristöissä, jotta luonnon kosketus ja kokemus mahdollistuvat. Tämä on kaupunkisuunnittelun tai palvelutuotannon kysymys.

3.2. Episodi II: Polkukyltit -teos

Polkukyltit – yhteisötaideteos, Vartiosaari 2012–.

Vartiosaarella ei ole varsinaisesti nimettyjä polkuja, kuitenkin paikalliset asukkaat ja saaren vakiokävijät käyttävät monista poluista vakiintuneita nimiä. Saaren vierailijat taas eksyvät usein kiemurtelevilla poluilla, joita ei ole nimetty. Vartiosaari vaikuttaa isommalta kuin se on, eri biotyypin ja vaihtelevan maaston takia. Vartiosaaren polkuja nimetään Polkukyltein saarelaisten ja saarella kävijöiden ehdotusten mukaisesti. Miettinen käy myös nimien keruumatkoilla eli tekee haastatteluja. Polkukyltit on tehty heinäseiväsvarresta, vesivanerista tehdystä kylttiosasta sekä kylttien fonttien mallina on ollut Helsingin katukylttien vanha fonttityyli. Kyltien nimet tuovat esille sekä käytännön asioita että nykyaikaa niin kuin jo mennyttä aikaa. Kunnianosoituksena saaren vanhimmalle asukkaalle, yksi polun nimistä on nimetty Editin poluksi. Teos toteutetaan yhteisöllisenä ympäristötaideteoksena, joka jää pysyvästi saareen.

Teoksen ideoija ja koordinoija on kuvataiteilija Anu Miettinen.⁴⁵

Anu Miettinen esitteli haastattelussa itsensä kuvataiteilijaksi, mutta tunnistaa ja osin myös allekirjoittaa media- ja ympäristötaiteilijuuden. Tekijänä hän on hyvin monialainen. Haastatteluhetkellä hän sanoo tuovansa julki etenkin video- ja ympäristötaideteoksia. Miettinen ottaa kantaa taiteen ja ympäristön tilaan, ja tuo näitä hänelle läheisiä aiheita esille myös taiteessaan. Haastattelussa hän sanoi esimerkiksi pysyvänsä kuvataiteen alla ideologisista syistä, ja kritisoi mediaa ja yhteiskuntaa siitä, ettei ympäristötaide saa ”ääntä”. ”Ympäristötaide (...) se on ehkä semmonen joka on tullut osaksi minua”, hän sanoo pitkäkestoisista projekteistaan.

Polkukyltit-teoksen vastaanotto puhuttaa häntä useaan otteeseen. Miettinen kuvaa sen olevan medialle näkymätön, mutta yleisölle ei. Yleisö kohtaa Miettisen teoksen Vartiosaaren poluilla useimmiten tietämättä sen taideteosluonteesta. Vartiosaari-historiikissakaan ei puhuta Polkukyltit-teoksesta, vaan Strang arvelee, että ”ympäristötaideyhdistyksen väki keksi laittaa nimikyltin kullekin saaren teistä ja poluista (...) Kun mitään yleisesti hyväksytyjä nimiä ei

---

⁴⁵ Miettinen, Anu. http://www.anumiettinen.com/artist/?page_id=912 (Luettu 30.11.2018).

ollut, joutuivat taiteilijat itse keksimään nimet.”⁴⁶ Ei ole siis ollenkaan selvää, että kokenutkaan saaren kävijä tunnistaisi kaikkien kylttien alkuperän.

Ja miten voisikaan – kylttejä ilmenee yhä uusia. Vartiosaassa sekä kyltit että niiden tulkinta ovat kirjavia. Kuten oheisesta kuvasta näkyy, kylttejä Vartiosaassa on, mutta niiden opastavuus on usein kyseenalaista. Voin hyvin kuvitella saaren ensimmäistä kertaa tulevan hämmennyksen, koska olen kokenut sen itse.

Kylttikimara Vartiosaassa. ”Evakkotie” kuuluu Polkukyltit -teokseen (2017)

Vartiosaassa ihmetystä herättävät myös monet niistä poluista, jotka on merkitty jotenkin. Konventiot eivät päde täällä. Kyltti kutsuu ”tonttukirkkoon”, mutta hetken päästä toinen erinäköinen kyltti kampeaa ”metsäkirkkoon”. Opasteet riitelevät keskenään, eivätkä pelkästään riitele, ne voivat myös harhauttaa tahallaan. Onkin mielenkiintoista, kuinka tottuneita olemme seuraamaan – tottelemaan – opasteita, ja ristiriitaiset viestit saattavat jäädä mieleen pyörimään vuosikausiksi.

---

⁴⁶ Strang 2016: 70.

Ellei Polkukyltit -teoksesta tiedä, vastaantulevat ”opasteet” voivat olla myös täysin absurdin oloisia: Viidakkotie. Mitä tuollaisesta kyltistä pitäisi ajatella? Muistan hyvin ensimmäisen kohtaamani polkukyltin. Kiipesin lämpimänä kesäpäivänä Björknäs II -huvilalta saaren sisäosiin johtavaa polkua, ja ylhäällä risteyksessä oli kyltti Laskettelijanrinne. Kesäkuumalla viesti tuntui absurdilta, mutta otin sen kiitollisena vastaan maamerkinä paluumatkaa varten ja se, kuten monet muutkin Polkukyltit, ovat jääneet myöhemmin mieleen.

Miettinen sanookin, että hänen ympäristötaideteoksensa näkyvät ihmisille todella paljon, ja Polkukyltit erityisen paljon. Miettinen kokee saaneensa positiivista palautetta erityisesti Polkukyltit-teoksesta, ja siinä mielessä harvinaislaatuista palautetta, että sitä tulee paitsi kohtaamisissa, myös sähköpostilla.

Miettisen henkilökohtainen Vartiosaarisuhde alkoi 2000-luvun alussa. ”Ja mähän lumouduin, ihan suorastaan lumouduin”, hän painottaa. Vuonna 2004 hänestä tuli kommuunimökin osakas. Vuonna 2011 Miettinen alkoi järjestää Vartiosaarella tapahtumia⁴⁷ ja 2012 alkaen Polkukyltit-teosta. Vartiosaari aiheinen taide on sidoksissa saaren virkistysaluevaihtoehdon puolustamiseen.

Kaikille haastateltavilleni yhteistä on paikan päällä herännyt vahva tunne tai tunnelma, joka on saanut kiinnittymään paikkaan, mutta kysyessäni siitä, sanallistamisen vaikeus on noussut esiin. Miettinen jopa epäili, että kyseessä on ensimmäinen kerta kun hän yrittää. ”Se paikan luonto on vaan aivan uskomaton.” Ja, samoin kaikki haastateltavat toivat esille luonnon ja kulttuurin yhteisvaikutuksen. Miettinen päätyi sanomaan: ”Mä ehkä lainaan mun pikkuserkun sanoja, että miten voi olla kaupungissa mutta maalla enemmän kuin maalla. (...) se kertoo kaiken.”

Haastateltavilleni yhteistä on myös Vartiosaaren ja sen paikkojen jakamisen ja esittelemisen halu. Miettinen sanoi, että hänellä olisi jopa huono omatunto, jos esimerkiksi mökkipaikka olisi vain hänellä itsellä.

---

⁴⁷ Taidetta saareen! Save Vartiosaari –taideprojekti. Näyttelyn teemana on ollut Vartiosaaren säilyttäminen virkistysalueena. Anu Miettisen täydennys sähköpostitse 6.7.2019.

Polkukyltit kumpuaa sekin saariyhteisöstä. Kun kysyin teoksen syntyhistoriasta, Miettinen sanoi, ettei siihen ole vastausta. On ollut polkujen kulkeminen ja sitä myöten herännyt halu kuunnella saarella enemmän aikaa viettäviä ihmisiä. Polkukylttien syntyprosessia Miettinen kuvaa niin, että hän kävelee jonkun kanssa sen polun, kuulee ihmiseltä tarinan miksi hän haluaa nimetä polun, ja sitten hän valmistaa kyltin. “Vaikka sitä ei oon muita ihmisiä ehkä näkemässä, niin se on performanssi ja ne keskustelut on ihan mielettömiä.”

Nimeämisestä Miettinen sanoo, että nimi kylttiin tulee yleensä polun kulkijalta. Poikkeuksena on Editin polku, joka oli useampien saarelaisten toive, samoin ainakin Gibraltarin kärrytie on vastaavan kaltainen yhteisön toive tai vakiintunut nimitys. Kesällä 2018 Miettinen kuvautti yhden polun nimeämisretken toista teosta varten.

Maistiais Vartiosaaresta -näyttelyn avajaisissa (8.2.2019) Miettinen nosti esille termin ”parasiittitaide” suhteessa Polkukyltit-teokseen. Kyltit eivät ole kohdanneet ilkivaltaa (se on Vartiosaarella hyvin harvinaista), mutta kylttejä saatetaan siirrellä, niiden taakse saatetaan kirjoittaa, tai omia kylttejä saatetaan tuoda paikalle. Haastattelussa Miettinen mainitsi mm. Luostarikuja-kyltin, joka vietii aina.

Nimeämisen voi nähdä myös toisesta suunnasta: Miettinen havahtuu yllättäen pohtimaan, että kyltittäminen on radikalismia. Hän sanoo, että kukaan kansalainen ei pysty nimeämään katuja. Radikalismia on, että Vartiosaarella sittenkin ihmiset päättää, mitä ne polunnimet ovat. Miettinen kysyy, mikä on demokraattisempaa kuin että kävelet jonkun ihmisen kanssa polun, vietät aikaa ja hän saa päättää polun nimen?

3.3. Yhteenveto

Miettisen lähestymistapaa tässä teoksessa voisi kutsua antropologiseksi, sillä työ käsittelee paikan sosiaalista, kulttuurista ja luonnollista historiaa yhdessä saarella toimivien ihmisten kanssa. ”Mikrohistoriat” voivat olla yksityisiä, henkilökohtaisia tarinoita ja ehkä vain polun tarinan kertovan ja taiteilijan välisessä vuoropuhelussa paljastuvia. Ne voivat olla myös

suuremman joukon tuntemia narraatioita, kuten Editin polun tapauksessa: saaren pitkäaikaisimman asukkaan tarina kiehtoo ja hänestä kerrotaan yhä uudelleen ja uudelleen.

Polkukyltit -teosta ei ole välttämättä mahdollista erottaa Miettisen muusta saaren virkistysvaihtoehtoa puolustavasta taiteellisesta toiminnasta, kuten taidetapahtumien järjestämisestä. Maastossa Polkukyltit toimii viitoituksena ympäristön näkemiseen toisen silmin, tarinoiden polkuna. Vaikka ei teoksen syntyhistoriaa tai tarinan kertojaa tuntisikaan, kyltti vihjaa, että joku on nähnyt tämän polun tietynlaisena.

Miettinen myös nostaa tarinoita ja paikkoja havaitsemisen kohteeksi, mikä muuttaa fyysistä ympäristöä. Se on osa polun sosiaalista luonnetta: vahvistuva polku usein houkuttaa vihjatessaan ja ohjatessaan yhteisen kokemuksen äärelle.

4. Polku luonnon- ja kulttuuriympäristössä

Vartiosaaren polut ovat syntyneet orgaanisesti, ihmisten ja muiden kulkijoiden askellusten pohjalta. Ne elävät ja muuntuvat edelleenkin käytön, sään ja muiden muuttuvien tekijöiden varassa. Jos kesäasukas ei tulekaan, polku katoaa; sateisena kesänä polku siirtyy toiseen paikkaan. Ympäristössä risteilevät sekalaiset polut on hyväksyttävä liikkumisen tavaksi jos saarella aikoo liikkua – vaihtoehtona on kulkea vesiteitse ja pysyä rantautumispaikan piirissä. Totta onkin, että ssa saaren kävijöistä ei suosi polkuja, vaan pysyttelee laiturinsa lähellä tai käyttää vain pientä osaa poluista. Historiallisesti tämä on ollut jopa merkittävin liikkumisen tapa.

Vartiosaaren polut eivät ole helppoja. Suurelta osin ne ovat varsinaisia kinttupolkuja vailla nykyaikaisille retkeilyreiteille tyypillisiä pohjustuksia ja rakenteita. Rakennettujakin teitä on, kuten kärrytie, jonka pohjaan on aikoinaan kipattu kärrylasteittain kiveä ja soraa. Maaston hankalimpiin kohtiin on viime vuosina tehty talkootöinä joitain rakenteita: tällaisia ovat etenkin Tonttukirkolle ja jatulintarhalle johtavat portaat ja saniaislehdon pitkospuut. Samoin talkootöinä tehdään pienimuotoisia reitistön ylläpitotöitä. Varsinaisia tietöitä ei käsittäkseni ole edes suunnitteilla.

Katoilevat ja heikot polut saattavat hämätä kulkijaa. Eksymiskokemukset ovat yleisiä, ja karttojen ja opasteiden perään kysellään. Satunnaisista kävijöistä löytyy aina sellaisia, jotka turhautuvat ja jopa suuttuvat, kun alueelta ei löydy virkistysalueiden vakiokalustoa: selkeitä ja jalalle tasaisia kivituhkapolkuja, opasteita, uimarantaa ja grillikatosta. Toisaalta osa kävijöistä arvostaa nimenomaan vähäopasteista, salaperäistä, käsitteellistämätöntä ympäristöä, jossa voi seikkailla villiyden kokemuksen äärellä (kunhan jonkinlainen polku on). Mutta mistä polut tulevat ja mitä ne meille antavat?

Polku on fyysinen jälki maisemassa, ihmisen tai muun eläimen muovaama. Polku tulee inhimillisen havainnon kautta kulttuurin piiriin, mutta se voi olla hyvin villi syntyjään ja käyttöönsä. Polku ei tarvitse ihmistä syntyäkseen; päinvastoin, ihmiset käyttävät usein muiden eläinten tekemiä polkuja. Polku edellyttää vuorovaikutusta ympäristön kanssa. Kulkijan, ihmisen tai eläimen, on osallistuttava polun vahvistamisen tai hylkäämisen prosessiin, ja tästä syntyy polun orgaaninen ja myös sosiaalinen luonne. Olisiko mahdollista kuvitella polku, joka syntyy ilman elollisen olennon vaikutusta? Ilmavirran puskema tuulipolku olisi ehkä sellainen, mutta olen varma, että heti synnyttyään sille löytyisi nopeasti käyttäjiä. Polku helpottaa kulkemista ja tarjoaa suojaa. Harvoin kulkija valitsee umpihangessa tai heinikossa tarpomisen, jos tarjolla on mukavasti matkaa jouduttava polku.

Polku koetaan kinesteettisesti ruumiin liikkeen kautta, ja ympäristössä liikkujalle se on orientaation kannalta merkittävä. Mielenkiintoista on, että polku on helppo ottaa annettuna eikä sitä tule välttämättä erityisesti havainnoitua tai edes huomattua: polun on helppo urautua ajatuksen tasolla, sen on helppo kadota havainnon taustalle. Useimmiten polku nousee esille – hetkeksi – kauneutensa tai houkuttelevuutensa vuoksi, tai sitten yllätyksen kautta: eksyminen, kompastuminen tai este polulla herättää polkutietoisuuden.

Polku kukoistaa metaforissa ja kuvailuissa. Polku kiehnää salaisuuksien ympärillä ja johdattaa tunteiden ja kuiskausten maailmaan. Sitä käytetään runsaasti kuvailemaan sellaista inhimillistä tekemistä, jota luonnehtii katkelmallisuus, eri suuntiin rönsyileminen, epätäydellisyys ja yllättäviin miellelyhtymiin tai paikkoihin johdattaminen. Polku on erittäin yleinen opinnäytetöiden ja kirjallisten teosten nimissä, etenkin silloin kun aihe on karkaileva, vielä hahmottomaton, ehkä ikuisesti saavuttamaton.

Ihmisille polulla on monia käyttöjä ja merkityksiä, tiedostamattomia ja tiedostettuja. Polut ovat läsnä arkiliikkumisessa, ja oikopolkujen hakeminen on varmasti jokaiselle jalan liikkuvalla tuttua puuhaa. Polkuja hyödynnetään myös ympäristön kokemisen ja haltuunoton välineenä. Polkuja käsitteellistetään ja institutionalisoidaan, kuten luontopolku. Niitä halutaan suunnitella, rakentaa ja muokata.

Suunniteltuja ja rakennettuja polkuja käytetään myös ympäristö- ja taidekasvatuksessa sekä kulttuuriperinnön esittelyssä. Etenkin yksi polkutyyppeistä on kokenut institutionalisoitumisen: luontopolku. Käsittelen luontopolkua ja sen vakiinnuttamaa luonnon esittelemisen ja esittämisen tapaa tässä tutkielmassa Ilona Hankosen diskurssitutkimuksen valossa. Ensin kuitenkin hieman Vartiosaaren polkuanalyysiä – mitä niistä tiedämme?

4.1. Vartiosaaren polkujen historiaa

Jan Strang on kartoittanut historiikkiinsa Vartiosaaren teitä ja polkuja vanhojen karttojen pohjalta⁴⁸. Strangin mukaan vuoden 1871 topografiselle kartalle ei ole merkitty yhtään tietä tai polkua. Vuoden 1902 kartalla on muutama kärrypolku.⁴⁹ Kulttuuriympäristöselvityksen mukaan 1900-luvun alkua luonnehtii ”huvilarakentamisen toinen vaihe”, johon kuuluvat Stugan, Janneberg, Drakudden ja Ernst Waseniuksen huvilaryhmä. Terassien, puutarhojen ja maisemakävelyreittien lisäksi huvila-asukkaat tarvitsivat kivipengerryksin tuettuja rantakäytäviä. Niillä on ollut merkitystä mm. yhteyslaitureiden ja kaivojen saavuttamiseksi.⁵⁰ Osa huviloiden tierakenteista on siis ollut huoltoa, osa elämyksellistä kuljeskelua varten.

1930-luvun kartoista Strang löytää lisää rantoja seurailevia ja rannoille johtavia jalkapolkuja.⁵¹ Vuoden 1955 kartassa on ilmeisesti 1930- ja -40 -luvuilla saaren maatalouden tarpeisiin rakennettuja polkuja (kärryiteitä edelleen). 1950-luvulla Alko, jolla oli saarella

---

⁴⁸ Strang 2016: 364, karttaluettelo.

⁴⁹ Strang 2016: 67–70.

⁵⁰ Salonen ym. 2013: 95.

⁵¹ Strang 2016: 67, kartta s. 16.

henkilökunnan virkistyskeskus Lomaranta, kunnosti päätien ja rakensi useita teitä.⁵² Polkukyltti ”Gibraltarin kärrytie” viitoittaa tälle päätielle, joka nykyisin on koivukuja. Sen pohja on siis yli satavuotias, ja olisi mielenkiintoista tietää milloin ja kenen toimesta sen kivikkoinen pohja on maisemaan kärrätty. Se tiedetään, että Lomarannan virkistystoiminnan aikana teistää Drakuddeniin, Bergkullaan ja Stuganiin parannettiin ja kyseinen päätie pengerrettiin⁵³. Strang huomioi, että kaupungin vuosien 1955 ja 1964 kantakartoille on merkitty sekä leveitä että kapeita polkuja, mutta toisaalta kartoilta puuttuu polkuja, jotka muiden lähteiden perusteella ovat olleet olemassa. Strang arvioi, että muuten tarkat kartat kuvaavat aikaa ennen Alkon toteuttamia tietöitä. Alkon jälkeen uusia teitä ei ole rakennettu.⁵⁴

Rakennetuista mutta tarkempaa inventointia odottavista poluista on mainittava huvilakulttuuriin liittyvät katselu- tai kävelytiet, joiden tehtävänä oli johdattaa luonnonkauneuden ihailun äärelle. Ne ovat osin yksityisalueilla, mutta nykyisen Terveysluontopolun rastilla ”Katselutien mustikkamättäillä”⁵⁵ on mahdollista lähteä etsiskelemään maastosta rakennettua polkua.

Vartiosaaren tiet olivat siis laajimmillaan 1950-luvulla ja siitä eteenpäin eläneet pienimuotoisesti vailla suunniteltua tulevaisuutta. Saarella on tapahtunut paljon hylkäämistä ja poislähtemistä, ja välillä saarta on erilaisten kiistojen vuoksi luultu suljetuksi ja yleisöltä kielletyksi alueeksi. Käytön elpyminen alkoi 1990-luvun lopulla, mutta on ollut hidasta. Leppäsen ja Zellerin mukaan maastossa näkyy, että polkuja käytetään jälleen. Saarella liikutaan yhä enemmän, mutta edelleen pääasiassa jalkaisin, sillä esimerkiksi pyörien kuljettaminen saarelle on kutakuinkin työlästä.

Omalta osaltaan polkuesitysten tekijät ovat vaikuttaneet polkujen käytön elpymiseen. Saarella liikkuminen on luontopolun ja karttojen helpottunut ja monelle vähemmän kokeneelle luonnossa liikkujalle näin mahdollistunut. Lisääntynyt käyttö näkyy pääreittien

---

⁵² Strang 2016: 67, kartta s. 51.

⁵³ Salonen ym. 2013: 96.

⁵⁴ Strang 2016: 67–70.

⁵⁵ Terveysluontopolku, rasti numero 7 ”Katselutien mustikkamättäillä”. Katselutie näkyy kannen kuvassa, joka on otettu 20.7.2017.

vahvistumisena ja eräänlaisina pop up -polkuina, kun jostain kohteesta tulee suosittu. Esimerkiksi, Miettinen kuvasi haastattelussa, kuinka ”Ansan kalliopolun” kyltittäminen, kalliolla Pikseliähkyn kanssa järjestetty taidetapahtuma ja sinne rakennettu näköalalava tekivät pikkupolusta suositun reitin.

4.2. Polkujen arvottaminen

Museovirasto arvottaa teitä, polkuja ja reittejä historiallisesta näkökulmasta osana kulttuuriympäristöä. Vuonna 2017 päivitetyn *Historialliset tiet* -ohjeen mukaan teiden arvo liittyy niiden rakenteisiin, asemaan maisemassa sekä välilliseen vaikutukseen esimerkiksi talouteen ja kulttuuriin⁵⁶. Oppaassa huomioidaan teistön kehittyminen ihmistoiminnan ja luonnon vuorovaikutuksessa ja esitetään, että vasta 1900-luvulla ihminen on kyennyt halutessaan täysin ohittamaan luonnonolojen tienrakentamiselle asettamat esteet ja rajoitukset.⁵⁷ Tämä on ehkä tulkittava suhteessa suomalaisen teistön historiaan, mutta ainakin Vartiosaaren teistön suhteen luonnon asettamat reunaehdot ovat selkeästi läsnä. Saaren teistön historiallinen ja ehkä jopa arkeologinenkin selvitys olisi varmasti mielenkiintoista luettavaa, mutta kuten mainittu, tarkempaa inventointia ei ole tehty.

Arkeologisen kulttuuriperinnön oppaassa aiheeseen liittyvät asiasanat ovat kyläraitti, polku ja tie; lisäksi mainitaan historiallinen solatie. Kyläraitti on määritelmän mukaan ”kylänpaikan läpi kulkeva tie, jonka varrelle tontit asuin- ja talousrakennuksineen ovat ryhmittyneet”, polku ”ihmisten ja eläinten polkema kapea kulku-ura” ja tie ”maastoon kulkureitille säännöllistä liikennettä varten rakennettu ja hoidettu kulkuväylä”.⁵⁸

Vartiosaaren reitistössä on piirteitä näistä kaikista. Kuten kulttuuriperinnön asiasanastossakin todetaan, teiden ja polkujen erottaminen toisistaan voi olla vaikeaa: monet vanhat tiet ovat alunperin olleet enemmän ratsu- ja kinttupolkuja kuin teitä nykyisessä merkityksessään, ja useat varsinaisesta käytöstään jääneet historialliset tiet ovat myös ajan mittaan ”taantuneet”

---

⁵⁶ Museovirasto 2017: 3.

⁵⁷ Museovirasto 2017: 3.

⁵⁸ <http://akp.nba.fi/wiki> Luettu 28.4.2019.

poluiksi.⁵⁹ Polku on altis muutoksille, jotka johtuvat sekä ihmisten mieltymyksistä ja toiminnasta, kuin myös luonnon prosesseista.

Kaupunkisuunnitteluviraston tilaamassa kulttuuriympäristöselvityksessä (2013) sanotaan käsiteltävän rakennusten, rakennelmien ja huviloihin liittyvän puutarhakulttuurin ohella ”saaren historiallisia kulkureittejä, laitureita ja viljelykulttuurin jäänteitä”.⁶⁰ Reitit jäävät kuitenkin kokonaistehtävän laajuudesta johtuen varsin vähäisille maininnoille, painopisteen ollessa ymmärrettävästikin huviloissa ja niiden puutarhoissa. Historiallisessa mielessä on huomattava myös, että huvilakulttuurin kukoistusaikana liikenteen painopiste oli höyrylaivaliikenteessä ja laitureissa, joiden kautta kulku ja huolto pääasiassa tapahtui⁶¹.

Selvitys mainitsee Janneberg-huvilan osalta korkealle kalliolle nousevan maisemapolun, ja kokonaisuutena Janneberg luokitellaan erittäin merkittäväksi osaksi helsinkiläistä Vartiosaaren huvila- ja huvilapuutarhakulttuuria ja erittäin merkittäväksi osaksi rantoja kiertävää huvilavyöhykettä. Selvityksen mukaan sekä Jannebergin että Stuganin terassi- ja maisemapuutarhat polkuineen ovat puutarhataiteellisesti merkittäviä ja jatkotutkimuksia kaipaavia.⁶² Samoin klassistinen Quisisana omaa puutarha-arkkitehtonisesti korkeatasoisen kävelypolkuverkoston.⁶³ Kaislikon alue on metsittynyt, mutta puutarhataiteellinen ja -historiallinen arvo on todennäköinen, ja sama tilanne koskee todennäköisesti Theodor Höijerin suunnitteleman Tirrebon aluetta, jolta on paikannettu kävelypolkuja ja tukimuureja.⁶⁴

Mainitut huvilat ovat yksityisomistuksessa, joten niihin en ole tutustunut – työni painopiste on kaikille avoimissa poluissa ja polkuesityksissä. Vartiosaaren kokonaisvaltaisen ymmärtämisen kannalta olisi tuki erittäin mielenkiintoista tutustua myös historiallisiin kävelypolkuihin ja puutarhoihin. Kuten kulttuuriympäristöselvityksessäkin todetaan, monenlaisille lisäselvityksille olisi tarvetta. Selvitys katsoo yleispiirteisesti, että saaren sisäiset yhteydet ovat seuranneet

---

⁵⁹ <http://akp.nba.fi/wiki/polku> Luettu 28.4.2019.

⁶⁰ Salonen ym. 2013: 7. Selvitykseen liittyy myös inventointikortisto.

⁶¹ Salonen ym. 2013: 91.

⁶² Salonen ym. 2013: 64, 109.

⁶³ Ibid.: 100.

⁶⁴ Ibid.: 104, 106.

rakentamisen vaiheita, ja myöskin jättää metsä- ja kalliopolut sekä metsätiet ajoittamatta. Uudempia kulttuurikerroksia, kuten elämys-luonto-terveyspolkua, selvitys ei mainitse ollenkaan.

4.3. Luontopolku esityksenä

Luontopolku on kaikille tuttu luonnon esittelyn ja myös esittämisen tapa. Tunnettuudesta saa yleiskuvan Google-haulla: ”luontopolku” tuottaa 479 000 osumaa, ”taidepolku” 13 400, ympäristötaidepolku 773, ”kulttuuripolku” 109 000 (joista monet tarkoittavat jotain muuta kuin varsinaisia ympäristössä sijaitsevia polkuja) ja vielä yhdistelmä ”luonto- ja kulttuuripolku” 83 000 osumaa.⁶⁵ Yleisesti ottaen voi arvioida, että aiempi valtias ”luontopolku” on tehnyt viime vuosina tilaa monipuolisemmille ympäristön tulkinnoille, mutta se on edelleen vahva mielikuvana. Mielikuvana se on myös toisiintuva ja sitä kirjoitetaan jatkuvasti uudelleen aikaisemman pohjalta.

Mihin ajatus luontopolusta oikein pohjautuu, ja tunneemmeko sen niin hyvin kuin kuvittelemme tuntevamme? Suomalaisista luontopoluista tehty laaja, 97 luontopolkua kattava diskurssianalyttinen pro gradu -tutkielma (2007) tarjoaa kiinnostavia havaintoja. Ilona Hankonen pyrki selvittämään työssään *Luontoa polulla: luontopolku luonnon esittämisen tapana* miten luonto luontopoluilla esitetään ja millaisia luontokäsityksiä esitystapojen taustalla on.⁶⁶ Hankosen havainnot ovat kiinnostavia ja herätteleviä.

Hankonen havaitsi ensinnäkin, että vaikka luontopolku on varmasti jokaiselle jollain tapaa tuttu, esitystapana se on tosiasiaa varsin uusi. ”Luonnonrakastajille” on laadittu erilaisia oppaita jo pitkään, ja 1950-60 -luvulla yleistyivät luontoaiheiset tietokilpailut. Muistitietoon viitaten Hankonen katsoo, että luontopolku esityksenä on alkanut yleistyä 1980-luvulla.⁶⁷ Kyseessä on siis erittäin nuori ilmiö luonnonharrastajien keskuudessa.

---

⁶⁵ Luettu viimeksi 20.4.2019.

⁶⁶ Hankonen 2007: 1, 6.

⁶⁷ Ibid. 2007: 3.

Tuttuuden tunne hämää, ja tähän havahtui myös Hankonen, polkusuunnittelija itsekin. Hän havaitsi valmiin esityskonvention olemassaolon: ”Polun opastetauluja suunnitellessani havaitsin tietäväni, miten ympäristöä tällaisissa tauluissa on tapana esittää.”⁶⁸ Uskallan väittää, että kuviteltu tietämisen tuntemus on varsin yleinen, ja tarkemmin mietittäessä sen seuraukset omalle vastaanotolle, arvioinnille ja kokemukset ovat merkittävät. Hankonen tiivistää, että luontopolut tukeutuvat muiden polkujen esityksiin ja vakiinnuttavat samalla tämän totunnaisuuden asemaa luontopolkujen esittämisen tapana. Käyttäjä tulkitsee luontopolkua aiemmin näkemensä luontopolkujen kautta.⁶⁹

Luontopolku on polun erikoismuoto. Sen tarkoitus on antaa tietoa luonnosta, ehkäpä opettaakin, mutta ennen muuta antaa mahdollisuus jatkuvaan luonnontarkkailuun ja luonnossa virkistytymiseen.

Viitattu Hankonen 2007: 4

Hankosen aineiston valossa luontopolku näyttäytyy ennen kaikkea luontoa koskevan tiedon välittämiseen tarkoitettuna esityksenä. Lähtökohtana on luonto biologisena ilmiönä ja funktio on informatiivinen. Tekijäksi aineistosta määrittyi yleisimmin kunta, ja huomionarvoista on myös, että luonnonsuojeluyhdistysten aiemmin aloitteellinen rooli polkujen tuottajina on ajan mittaan pienentynyt ja viranomaisten vahvistunut. Nykyisin tarkoituksena voi olla luonnon virkistyskäytön tai tietyn luontokohteen tunnettuuden lisääminen. Luontopolkua voi Hankosen mielestä pitää ympäristökasvatuksen välineenä, koska se pyrkii vaikuttamaan tietoihin, asenteisiin tai käyttäytymiseen.⁷⁰

Luontopolun kokonaisuusesityksen Hankonen rajaa käsittelemään ”maastoon sijoitettuja tai sijoitettavaksi tarkoitettuja, luontoa koskevia esityksiä, joita käyttäjän on tarkoitus havainnoida maastoon merkittyä reittiä liikkuen”.⁷¹ Avainkäsite on luontoesitys, ja toteutustapa voi olla hyvin monimuotoinen: joskus polun havaitseminen luontopoluksi voi vaatia tekijän tai suunnittelijan intention tuntemista.

---

⁶⁸ Hankonen 2007: 3.

⁶⁹ Hankonen 2011: 217.

⁷⁰ Hankonen 2007: 134–135.

⁷¹ Ibid. 5

Hankonen erotti aineistossaan kaksi ideologista lähestymistapaa, joita hän kutsuu metsänhoito- ja luonnonsuojeludiskursseiksi. Artikkelissaan *Luontopolun metsä* (2011) hän tarkastelee lähemmin suomalaisen retkeilykulttuurin käytäntöjä ja niissä ilmenevää esittämisen tapaa. Luontopolku onkin Hankoselle vakiintunut luonnon esittämisen käytäntö; muita vastaavia ovat esimerkiksi luontokuvat, eräkirjallisuus, näyttelyt ja dokumenttielokuvat.⁷²

Luonnon esittämiskonventioiden kriittinen käsittely olisi oman käsittelynsä arvoinen asia. Tästä juontui mieleeni kuinka Juha Suonpään väitöskirja *Petokuvan raadollisuus – Luontokuvan yhteiskunnan merkitysten metsästys* (2002) käynnisti aikanaan vilkkaan keskustelun paitsi luontokuvan aitoudesta ja eettisyydestä myös sen merkityksestä meille katsojille luontosuhteen rakentajana. Olisi erittäin tervetullutta pohtia tarkemmin, millaista luontosuhdetta – tai ajatusta ihmisyydestä – luontopolku tarjoaa tai rakentaa. Tässä yhteydessä nostan esille muutamia Hankosen havaintoja.

Ensinnäkin luontopolussa on luonnon esittämisen käytäntönä yksi erityispiirre, jonka Hankonenkin nostaa esille erittäin kiinnostavana. Luontoesitykset, kuten luontokuvat, tyypillisesti esittelevät luontoa ”siellä jossain”. Luontopolku taas on luonnonympäristöön rakennettu representaatio ympäröivästä luonnosta, ja se ohjaa havaitsemista ja valikoi luonnonelementtejä havaitsemisen kohteeksi⁷³. Tähän asiaan on syytä suhtautua kriittisesti niin kasvatuksen kuin kokemuksen näkökulmasta. Missä määrin polku avustaa luonnon kokemista tai ympäristön havainnointia ja missä määrin se taas ohjaa sitä autoritäärisesti, asiantuntijavaltaa käyttäen? Entä kuinka suhtautua kasvatusvaateisiin tai vaikuttamisyrittämiin – ideologisiin pyrkimyksiin, kuten Hankonen havainnoi. Auttaisiko luontopolkujen ja muiden vastaavien tuotosten mieltäminen luontopolkuesityksiksi polkujen käyttäjiä kriittisen ajattelun tielle, arvioimaan polkuja ja esityksiä ja ”vaatimaan parempaa” – vai kuormittaisiko tämä luonnossa liikkuvaa, virkistystä hakevaa yhä enemmän ja ehkä turhaan?

---

⁷² Hankonen 2011: 215.

⁷³ Ibid.

Tämä liittyy toiseen luontopolulle tyypilliseen seikkaan, eli mitä polun kulkija siltä hakee. Luontopolulle lähdetään usein tarkoituksella – samaan tapaan kuin lähdetään uimahallille, konserttiin, näyttelyyn. Hankonen viittaa Michel Foucault'n heterotoopin käsitteeseen ja katsoo, että luontopolku on luonnosta erotettu, järjestäytynyt tila, johon mennään sen itsensä takia. Hankonen katsoo myös, että luontopolun kiertäminen on rituaalinomaista toimintaa, ja polkujen kuvat ja tekstit muodostavat suhteellisen yhtenäisen esitysjoukon.⁷⁴

Kolmanneksi mielenkiintoista on, että luontopolku alleviivaa paikan käyttötarkoitusta virkistyskohteena – se on tapa merkitä paikka julkiseksi, ”sallituksi” vapaa-ajan ympäristöksi.⁷⁵ Mihin luontopolkua oikeastaan tarvitaan maassa, jossa on vahvat jokamiehenoikeudet? Hankonen ei kysy juuri tätä, mutta huomioi, että polku representoi luonnon ja kulttuurin rajapintaa, ei luontoa. Kyseessä voi olla merkityksellistämisen tapa. Hankonen jatkaa, että luontopolku kaupunkiasutuksen liepeillä asettaa luonnon järjestykseen tekemällä siitä estetisoidun ja tiettyyn käyttötarkoitukseen varatun kohteen, johon kiinnitetään luontoon liittyvät myönteiset merkitykset. Hankosen esimerkki tästä kuvaa erään jokivarren lehto- ja kosteikkoluontoa, joka ilman luontopolkua voitaisiin kokea turhaksi, epäkiinnostavaksi joutomaaksi.⁷⁶ Tällaista arvostamisen kohteeksi asettamista on havaittavissa myös Episodeissa, jossa ympäristön tarinoita ja myönteisiä merkityksiä on nostettu eri tavoin esiin.

Luonnon esittämiseen liittyvistä kriittisistä kysymyksistä ja heräävistä epämukavuuksista huolimatta Hankonen ei vastusta luontopolkuja sinänsä, päinvastoin. Monissa esimerkeissä hän kuvaa mm. luontopolun herättävän henkilökohtaisen uteliaisuuden, tarjoavan havaittavaksi kiinnostavia kohteita, välittävän tietoa ja arvostuksia, herättävän kiinnostusta luontoharrastukseen, tarjoavan kokonaisvaltaista ruumiillista toimintaa sekä mukavuutta ja turvallisuutta retkeilyyn⁷⁷. Oma suunnittelijantyötään Hankonen reflektoi siten, että hänellä oli valta päättää ja valita esittämisen arvoiset asiat, mutta valintoja ohjaavat käsitykset olivat syntyneet aiempien esitysten pohjalta⁷⁸. Myös muut projektissa mukana olleet tahot, kuten

---

⁷⁴ Hankonen 2011: 216.

⁷⁵ Ibid. 223.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Hankonen 2007:1, 4, 14.

⁷⁸ Ibid. 10.

hankkeen kustantajat ja tilaajat toiveineen vaikuttivat sisältöön⁷⁹. Hankonen katsoo myös, että luontopolulla aineelliset representaatiot ovat osa sitä reaalista todellisuutta, jota ne representoivat; representaatiota ei voida erottaa kohteestaan⁸⁰. Tässä mielessä kyse on genreen liittymisestä ja sitoutumisesta – ja kuten Episodeissa ilmenee, myös polkuavantgardisteja on olemassa. Hankonen peräänkuuluttaa tietoisuutta luontopolun esityskonvention lainalaisuuksista ja niitä ohjaavista diskursseista, minkä hän rinnastaa medialukutaitoon.⁸¹

4.4. Vartiosaaren polut (paikka)kokemuksena

Vartiosaarella kulkiessa maisemaan uppoutuu pintaa syvemmillä polkuja pitkin kulkien, maisema muuttuu paikoiksi, jotka pyytävät pysähtymään ja tutkimaan ympäristöä tarkemmin juuri tässä hetkessä, tässä paikassa. Voiko olemista ollakaan ennen tai ilman paikkaa? *Being before place?* Edward S. Casey mukaan ei: teoksessaan *Getting Back Into Place – Toward a Renewed Understanding of the Place-World* Casey kuvaa paikan ensisijaisuutta olemiselle ja kokemiselle, sekä tapaa jolla ihmisen ruumis (*lived body*) suuntautuu paikkaan. Mitä paikoissa teemme on kultivoinnin kysymys, ja moninaiset kultivoinnin tapamme ovat tämänkin työn aiheena. Ilman merkityksellistä paikkamaailmaa (*place-world*) asumisen ja asettumisen tavat olisivat vailla mieltä ja merkitystä. Merkityksellinen oleminen ja asettuminen tai asuminen mahdollistuvat paikassa, joka vastaa kaipuuseemme ja ottaa vastaan; tällaisessa suhteessa voi herätä myös tarve ja halu vastavuoroisesti huolehtia paikasta ja jakaa sitä myös muille.

Caseyn akateemisen huolen aiheena on se, että paikan ensisijaisuus ja välttämättömyys on syrjäytetty ja unohdettu modernin aikakaudella. Tilanne ei ole aina ollut tämä. Casey mukaan esimerkiksi Aristoteles tunnisti paikan ensisijaisuuden erittäin hyvin *Fysiikassaan*; myöhemmin muun muassa Heideggerin maailmassa-oleminen (*being-in-the-world*) ja Irigarayn etiikka ovat olleet juuri paikka-lähtöistä filosofiaa, samoin ruumiinfenomenologinen ajattelu.⁸²

---

⁷⁹ Hankonen 2007: 13.

⁸⁰ Ibid. 11.

⁸¹ Ibid. 2.

⁸² Casey 1997: ix-x, xv, 203– eteenpäin.

Casey katsoo tilan (*space*) käsitteen syrjäyttäneen paikan, ja tässä epätasaisessa taistelussa ulospäin suuntautuva tila on voittanut olemukseltaan toisenlaisen, tähän keskittyvän paikan.⁸³

Tämän työn puitteissa en pysty käymään läpi aineistoja, joiden valossa voisi arvioida paikka-tila -kysymyksen vaikutuksia esimerkiksi tapauksen suunnittelukäytäntöihin. Voim kuitenkin viitata havaintoihini haastateltavien tavasta korostaa Vartiosaarta ja sen merkitystä juuri paikkana (”että se on ainutlaatuinen paikka ja jos sen rakentaa niin semmoist ei saa”, ”se ensimmäinen paikkakokemus, se ihmetys ja ihailu sitä paikkaa kohtaan, niin ei se ole mihinkään muuttunut”, ”oli mukava jakaa paikkaa, ja luontopolku on osa paikan jakamista”, ”what amazing place this is”)⁸⁴. Tämä paikan ensisijaisuus ei noussut esille pelkästään käytettynä terminä, vaan ilmeni myös haastateltavien eleissä ja tunneilmaisussa. Lisäksi huomioin, että suunnittelijoita kritisoitiin kesän 2017 taidesymposiumissa ja Vartiosaari-päivässä siitä, että vaikka he ovat käyneet saarella osallistavan suunnittelun hengessä, he ovat kommentojien mielestä lähinnä esitelleet suunnitelmia eivätkä nähneet tai ymmärtäneet paikkaa sinänsä, sen erityislaatuisuutta.

Caseyllä paikan merkitys ympäristössä orientoitumiselle tai navigoinnille on olennainen. Casey käyttää termiä *placescape* kuvatakseen sitä, kuinka maisema (jatkuva, päättymätön) ja ruumiin kokemus kohtaavat silloin, kun edessä on jotain muuta kuin tuttu, kotoinen ympäristö. Kun ihminen seuraa ympäristön merkkejä, visuaalisia tai muuten aistittavia, ruumis toimii vuorovaikutuksessa maiseman kanssa orientoituakseen.⁸⁵

Olen taipuvainen ajattelemaan, että avoimesti ja vuorovaikutteisesti ympäristöön orientoituessaan voi yllättäen tuntea saapuvansa kotiin, vaikka paikka ei olisi entuudestaan tuttu. Caseyta löydämme rakenteen *habitat-habitus*, jossa habitaatti on paikka jonka olemme tulleet tuntemaan, ja joka tarjoaa pysähtymisen mahdollisuuden. Tällainen paikka tukee matkan päättymistä ja kutsuu habituksen esiin. Thoreau’n kävelyretkiin viitaten Casey katsoo, että habituksen käyttämät taidot ovat luonteeltaan pitkälti ruumiillisia, sisältäen orientaation ja ruumiissa kannetut muistot.⁸⁶

---

⁸³ Casey 77–78; ”in this unequal battle spacing-out triumphs over placing-in”.

⁸⁴ lainaukset järjestyksessä Miettinen, Pajunen, Leppänen, Zeller.

⁸⁵ Casey 1993: 25–29.

⁸⁶ Ibid. 292–293.

Vartiosaaren ja sen polkujen viehätystä osa juontuu mahdollisesti siitä, että ruumis saa työskennellä saavuttaakseen jotain. Terveyspolun tekijöiden mielestä elvyttävään luontokokemukseen liittyy tunne irtiosta: fyysisen etäisyyden ylittäminen valmistelee irtioton (*being away*) tunteeseen. Fyysinen ponnistelu edesauttaa tunteen heräämistä, mutta siirtymä voi olla myös symbolinen.⁸⁷ Omiin havaintoihinsa pohjaten Adela Pajunen mainitsi haastattelussa Reposalmen ylityksen olevan pieni, mutta merkittävä irtiotto; ehkäpä irtiotto on yleisemminkin osa saarten viehätystä.

Ruumis siirtää itsensä toisaalle ja on paikassa, läsnä itselleen ja valmiina suuntautumaan ympäristöönsä. Caseyllä ruumis on samalla välttämätön ja riittävä täällä olemisen ehto⁸⁸. Casey pohjaa ruumiinfilosofiansa aktiivisuuteen, moniaistisuuteen ja orientoitumiseen. Casey katsoo, että samoin kuin tietoisuus alkaa kokemuksesta, paikan tuntemus alkaa ruumiillisesta kokemuksesta.⁸⁹

Miten kuvaisin Vartiosaarta ja sen polkuja ruumiillisena kokemuksena? Ensimmäisenä tulee mieleen kontrastisuus muun kaupungin kanssa. Ajallisesti siirtymä on useimmiten niin nopea, että kokijan jaloissa tuntuu yhä asfaltin tallaus ja korvissa kaikuvat liikenteen äänet. Laivamatkustajalla kaupungin tuntu on jo kauempana, mutta hänkin tulee kuljetettavan suljetusta paikkamaailmasta ympäristöön, jossa oma ruumis joutuu välittömästi töihin, hyppäämään laivasta ja patikoimaan eteenpäin. Toisekseen, tavoittaakseen jotain – näköalapaikan, kesähuvilan, tapaamispaikan – on erittäin todennäköisesti ponnisteltava, ja monet tulevatkin juuri kepeän ponnistelun vuoksi. Käytännössä tässä vaiheessa astutaan polulle, sukelletaan ruumiillisesti saaren uumeniin. Kolmanneksi mieleen nousee tiivistymisen tai tiheyden kokemus. Saariympäristö takaa kokemuksen tiivistymisen tai pakkautumisen rajatulle alueelle: kaikki on täällä ja tässä. Kesäisin saari pullistuu vihreydestä, sykyisisin väristä, talvella joskus lumesta.

Virallisen inventointi- ja selvityspuheen takaa löytyy erikoislaatuisten ja koskettavien kokemusten paikka. Haastateltavani ovat kuvanneet mm. kävijöiden näköalojen edessä

---

⁸⁷ Leppänen ja Pajunen 2017: 31.

⁸⁸ Casey 1993: 51.

⁸⁹ Casey 1993: 46.

kokemaa liikutusta, ajassa liikkuvia kokemuksia (mm. ”aikakapseli”) ja omia vahvoja paikkaan liittyviä kokemuksiaan – ja nämä eivät ole helppoja aiheita haastattelussa esille tuotaviksi tai ylipäänsäkään sanallistettaviksi. Yksi usein toistuva ja siksi merkittävä seikka on luonnon ja kulttuurin yhteisvaikutus. Adela Pajunen nosti haastattelussa esille kulttuurivaikutuksen ja luonnon yhteisen monimuotoisuuden: ”Siellä ihmisvaikutus lisää monimuotoisuutta tosi kiehtovalla tavalla. Se on mun mielestä se ykkösjuttu Vartiosaassa ja se on säilynyt, se ei ole siitä ensi vaikutelmasta juuri muuttunut.”

Kuinka asumisen (*dwelling*) paikat ovat suhteessa ympäröivään luonnolliseen maailmaan, kysyy Casey – tähän me kysymme, vaikka suhtautuisimmekin skeptisesti binaariseen ajatteluun. Casey katsoo että luonnollinen maailma tai ”luonto” ei ole alisteinen ihmisen kategorisoinnille. Tämä ei tarkoita, etteikö luonnossa olisi järjestystä vaan sitä, että luonnollisella maailmalla on oma järjestyksensä.⁹⁰

Puutarha on asumisen kannalta mielenkiintoinen väli-tila, ja puutarhoihin liittyvä ruumiillisuus – luonnon prosesseihin osallistuminen tai vain kuljeskeleminen – edellyttää ruumiillista sitoutumista. Puutarhoilla, kuten poluillakin, on sosiaalinen luonteensa, joka ei rajoitu ihmisten keskinäiseen vuorovaikutukseen. Joku on joskus istuttanut tämän kasvin, jänis on talvella syönyt sen maanpintaan saakka, nyt siirrän siitä versoja omaan penkkiini.

Casey muistuttaa puutarhojen pitkästä historiasta: niiden olemassaolo on aina koettu tärkeänä. Puutarha rakennettuna tai ehkä pikemminkin järjestettynä, suurelta osin luonnollisista asioista koostuvana paikkana tuo elämisen ja kasvun lähelle. Rakennetun ja villin rajalla kokija on marginaalissa: puolivälissä pyhää ja arkista, ja silti jollain tapaa hän on saavuttanut hyvin erityisen olemisen paikan.⁹¹

Tämä paikan liminaalisuus ilmenee Vartiosaassa kiehtovasti. Saaren aikalaboratiossa on mahdollista havaita, kuinka valtavat huvilapuutarhat ovat muuntuneet maisemassa. Kaikki näyttää kadonneen, mutta polun viereltä pilkistävät sittenkin sinikultaiset lehtomaitikat, jotka hyötyvät ihmistoiminnasta. Lapsen keräämässä kukkakimpussa on horsmaa, päivänkakkaroita ja vanhoja liljalajikkeita. Ympäristön tarjoamat yllätykset ovat kuin pullopostia sadan vuoden

---

⁹⁰ Casey 1993: 146–147.

⁹¹ Ibid. 154.

takaa – ja tietoisuus maaperän siemenpankissa uinuvista viesteistä saa ajattelemaan elämän jatkumista meidänkin jälkeemme. Jonain päivänä joku saattaa jälleen painaa lapion maahan (ehkä kasviarkeologi tai uusi asukas) ja aloittaa rajan siirtämisen toiseen suuntaan. Caseyille kultivointi on yhteen tuomista, joka voi tapahtua kumpaan suuntaan vain, ja siinä on aina kyse asteittaisuudesta⁹².

Yksi puutarhan opetuksista on, että rakennettuna paikkana se tarjoaa jonkinlaisen asumisen mahdollisuuden tai ajatuksen – puutarha ei suoraan ole asumisen paikka (ei ainakaan pitkäkestoisen), mutta se on paikka jossa melkein asutaan, jossa ollaan asumisen rajalla samoin kuin ollaan luonnon rajalla.⁹³ Tämän asumisen mahdollisuuden ja mahdottomuuden rajan voi saarella nähdä konkreettisesti esimerkiksi Suotorpan mailla, jossa huolellisesti hoidettu puutarha rajautuu villiintyneen niityn läpitunkemattomaan heinikkoon ja vatukkoon.

Ruumiillinen sitoutuminen paikkaan tarkoittaa jo paikan asumista, kirjoittaa Casey. Kesto tai materiaalisen osallistumisen määrä eivät ole tässä kriittisiä tekijöitä: kotona olemisen tunne voi ilmetä jossain paikassa välittömästi, kun taas toiseen paikkaan ei sitoudu, vaikka asuisi siellä vuosikaudet.⁹⁴ On kuin Vartiosaari keikkuisi juuri sillä rajalla, joka yhä kutsuu osallistumaan.

Vartiosaaren polut pehmentävät saareen tutustumista, mahdollistavat sen rajankäynnin joka johtaa asumisen ja asuttavuuden kokemukseen. Jos saari olisi tyhjentynyt viisikymmentä vuotta sitten täysin eikä siellä olisi ollut enää ollenkaan ihmistoimintaa, tuskinpa kovin moni kutsuisi sitä tänä päivänä houkuttelevaksi tai kiinnostavaksi. Rajankäynnin näkee konkreettisesti käytöstä jääneillä niityillä, pusikoituneissa notkelmissa, niissä paikoissa joita kutsumme ryteiköiksi. Pienimuotoisen sitkeän toiminnan avulla saari pysyi pysähtyneisyyden ajan yli juuri ja juuri asuttavana, juuri ja juuri asumiseen houkuttelevana. Tässä houkutuksessa piilee myös avain saareen tehtyihin polkuesityksiin.

---

⁹² Casey 1993: 155.

⁹³ Ibid. 170.

⁹⁴ Ibid. 178–179.

5. Esittelemisestä esittämiseen

... oli mukava jakaa paikkaa, ja luontopolku on osa paikan jakamista, halua saada se myös muiden hyväksi...

Marko Leppänen, haastattelu 18.7.2017

...so there was process of not just exploring but also kind of systematically building up our knowledge of the island. There's also the wish to share the knowledge and interest in our audience...

Wolfgang Zeller, haastattelu 18.7.2017

Yleensähan luontopolut, niin kuin esittelee luontoa, mikä on tietysti hieno juttu – mutta tuli semmoinen, että oispa niin kuin hienoa esitellä niitä kokemuksia ja hyvinvoinnin kokemusta luonnossa, unohtamatta itse luontoa.

Adela Pajunen, 14.8.2017

...se on niin hieno paikka et sä haluat jakaa sitä mahdollisimman monen kanssa. Se ois niinku riistotaloutta jos se ois vaan meillä, se pitää jakaa mahdollisimman monen ihmisen kanssa.

Anu Miettinen, 13.11.2018

...how luontopolku came into being, it was not like (...) Marko and me (...) woke up and said hey lets make a luontopolku here. It was more like organic process where friends and collaborators came here and came to visit this island from the very start when we moved here. Most people are quite exited about this secretive place. (...) So you started to walk around the same paths with different people month after month and answering questions and when you start explaining well this person lives there and there and this place is like interesting place and everybody wants to go to Viikinkikallio (...) We also started giving names to the places...

Wolfgang Zeller, haastattelu 18.7.2017

...but to be a landscape is to be a place already on the road to representation...

Edward S Casey: Representing Place, xv

Joku on joskus sanonut, että pelkkä katsominen on aina hieman sadistista.

Antonio Tabucchi: Intialainen yösoitto

”Maisema on paikka matkalla kohti esittämistä.” Teoksessaan *Representing Landscape – Landscape Painting and Maps* (2002) Edward Casey kysyy, miksi edes haluamme esittää maisemia? Miksi vaivautua, jos tietty maisema on jo läsnä ja puhuu puolestaan? Miksi etsiä muita tapoja, jotka ovat luonteeltaan sekundäärisiä ja vain monimutkaistavat asiaa? Miksi siis uudelleen-esittää (*re-present*) jotain, joka on jo esitelty (*presented*) läpikotaisin suorassa kokemuksessa?⁹⁵ Niin paljon kuin esityksiä jatkuvasti koemme – katsomme, kuuntelemme ja teemme – taustalla on usein pieni epämukavuuden tunne. Tunne on jopa metafyyminen, vääryyden kokemisen ja vääryyden tekemisen kaltainen. Kiinnostavaa onkin, mistä tämä epämukavuus, ”pelkän katsomisen sadistisuus” juontuu. Pitäisikö pysyttäytyä vain suorassa kokemisessa? Voiko niin tehdä?

Historiallinen katsaus osoittaa, että ihmiskunta on nähnyt pitkään suurta vaivaa esittääkseen maisemia, paikkoja ja reittejä. Paikkojen esittämisen historiaa kartoittanut Casey löytää karttaesityksiä jo esihistorialliselta ajalta (petroglyfit) ja eri kulttuuripiireistä⁹⁶. Samoin maiseman kuvallisella esittämisellä on pitkä historia: Kiinassa maisema on ollut kuvailun ja esittämisen kohteena jo ennen ajanlaskun alkua, ja Pohjoisen Sungin kausi (960–1127) tunnetaan erityisesti maisemaa kuvaavista mustemaalauksistaan. Länsimaissa maisema ”löydettiin” tähän nähden varsin myöhään, mutta se nousi 1500-luvun tausta-aiheesta varsin nopeasti esittämisen keskiöön, eikä vähiten Uutta Maailmaa kuvanneiden kaiverrusten ja maalausten myötä⁹⁷.

Kartta auttaa suunnistamaan, orientoitumaan, löytämään sinne; maisemamaalaus tai valokuva kulkee toiseen suuntaan ja tuo maiseman tänne. Tänä päivänä älypuhelimien karttasovelluksesta voi katsoa reitin, hakea ohjeet ja tutkia maiseman ilmiä satelliittikartan avulla jo etukäteen; paikkaan saavuttaessa napattu kuva singahtaa lähes välittömästi toisten nähtäväksi, paikkatiedoilla varustettuna. On hyvin vaikeaa kuvitella elämistä ja olemista ilman esityksiä ja esittämistä. Mihin epämukavuuden tunne siis liittyy? Yksi epämukavuuden lähde

---

⁹⁵ Casey 2002: xiii.

⁹⁶ Ibid. 131–153.

⁹⁷ Maisemamaalauksen historiasta Kiinassa ja länsimaissa esim. Casey 2002: 3–19, 92–116

on valta-asetelma ja vallankäyttö⁹⁸, toinen ekofilosofinen antroposentrismin kritiikki⁹⁹, joiden vastapainoksi on haettu luonnollisista ekologioista lähtevää, luontoa kunnioittavaa lähestymistapaa.

On varsin epätodennäköistä, että pystyisimme täysipainoisesti elämään esittelemättä ja esittämättä ympäristöä. Älypuhelinesimerkissä on kaksi päivittäin useita kertoja tapahtuvaa toimintoa: orientoidun johonkin suuntaan, teen ja koen siellä jotain. Näiden toimien pohjana käytän aiempia esittelyjä ja esityksiä, saatan tehdä niitä itsekin.

Casey on valinnut tarkasteluunsa kaksi kuvallisen esittämisen tapaa: kartat ja maisemamaalaukset. Muitakin maiseman esittämisen tapoja on, mutta nämä kaksi mallintavat hyvin niitä ydintoimintoja, joiden varassa maailmaa koetaan – pohjimmiltaan ne ovat juuri samoja kuin älypuhelinesimerkissäni. Kartan ja maisemamaalauksen tehtävät ovat erilaiset: kartta auttaa orientoitumaan todellisessa maailmassa, kun taas maisemamaalaus tuo aistittavan pinnan arvostuksen kohteeksi. Niillä on myös yhtäläisyyksiä, ja ne voivat myös olla yhtä aikaa olemassa samassa teoksessa.¹⁰⁰

5.1. Esittämisen välttämättömyys

Edward S. Casey tuo vapautusta luonnon esittelyn kriitikoille ja itsekriitikoille. Casey'n fenomenologiassa paikat ja maisemat ovat sidoksissa esittämiseen: hänen mukaansa esittäminen ei ole sattumanvaraista ja toissijaista, vaan olennainen osa maiseman havaintoa ja itse asiassa osa sen olemista, ja välttämätöntä sen manifestaatiolle. Caseyille ajatus *esittämättömästä* maisemasta on mahdoton¹⁰¹.

---

⁹⁸ Polkuesityksiin liittyen esim. Hankosen (2006) esittelemät luontopolkudiskurssit

⁹⁹ Luontopolkuun liittyen esim. Leppäsen (2017) maininta, että Vartiosaari tulee kokea myös ilman mitään käsitteelliseen luontokokemukseen viittaavaa

¹⁰⁰ Casey 2002: xiv–xv.

¹⁰¹ Ibid. xv.

Casey esittääkin, että maisemaa ei oikeasti voi ylittää eikä siten myöskään alistaa. Maisemakokemuksen esittämiseksi Casey katsoo ensinnäkin sen, että se vastustaa imitaatiota, jäljittelyä. Maisema on kaiken ylittävä, ”detotalisoitu totaalisuus”, joka ei ole redusoitavissa osiensa summaksi. Toisekseen, havainnon näkökulmasta, se on yhtä lailla kaikkinelevä (*panperceptual*), ja ympäröivä järjestelmä (*circumambient array*).¹⁰² Casey perusteleekin moninaisesti, kuinka maisemaa tai paikkaa kuvaavia esityksiä ei kannata arvioida jäljittelevyyden tai muistuttavuuden tai samankaltaisuuden termein.

Caseylle maailmassa oleminen on paikassa olemista, ja sitä kuinka olemme jossain paikassa ruumiimme keinoin, hän kuvaa termillä ”*embodied implacement*”, jonka voisi kääntää ehkä ”ruumiilliseksi sijoittumiseksi”. Haastatteluaineistostani löytyvät tavat, joilla maantieteilijät tutustuivat saareen ja hankkivat siitä tietoa asumalla sitä on lähtökohdiltaan hyvin ruumiinfenomenologinen, perustava prosessi. Myös käveleminen, polkua pitkin vaeltelu on ruumiillista sijoittumista ja kokemustiedon hankintaa.

Kuitenkin siinä missä useimmilla on Vartiosaaresta vain kesäisiä kokemuksia ja ehkä jokin talvinen piipahdus saareen hiihtäen tai lumikenkäillen, Leppänen ja Zeller järjestivät asumisensa ja elämisensä saaren ja vuodenaikojen rytmien mukaan, kokien niin keväisen eristyksen kelirikko aikaan kuin haastavat pakkaset, sateet ja myrskyt. He järjestivät asumisen ja elämisen paitsi perustarpeet, myös muut eksistentiaaliset tarpeet, kuten sosiaaliset ja ammatilliset tarpeet. Kaikki järjestyi sen mukaan mitä saarella, saarella ja saaresta oli mahdollista tehdä ja kokea.

Adela Pajunen muistutti haastattelussa ympäristöpsykologiaan viitaten, että ympäristön tulee vastata yksilön kykyihin ja valmiuksiin; esimerkiksi pientä lasta ei voi lähettää yksin erämaahan virkistäytymään luonnossa, koska hän tuhoutuisi. Pajunen viittasi *Terveysmetsä* -kirjassa esitettyihin 31 terveysmetsän tunnusmerkkiin, joista osa on liittyy ympäristön fyysiseen saavutettavuuteen, osa fyysiseen terveellisyteen, osa myönteiseen havaintoon ja kokemukseen, ja osa yhteyteen toisten ihmisten ja muiden eläinten sekä luonnon- ja kulttuurihistorian kanssa. Ne ovat terveysmetsän yleisiä tunnusmerkkejä, mutta paikat

---

¹⁰² Casey 2002: 6.

kaihtavat viime kädessä luokittelua ja kokemukset ovat henkilökohtaisia – ja myös asenne vaikuttaa¹⁰³.

Tänä päivänä Vartiosaaren meneminen ja etenkin siellä asuminen on ponnistelua vaativa henkilökohtainen valinta. ”Jos ajattelee, että asuu ympäri vuoden Vartiossaessa, niin voi ajatella, että niille jotka sinne on päätynyt, niin voisin kuvitella että se on optimaalinen terveystmsä”, tiivistä Pajunen haastattelussa. Yhteensopivuuden onnistuessa ihminen sijoittuu onnistuneesti ruumiillisesti ympäristöönsä.

Vartiosaaren asukkaat eivät ole erakkoja. Ehkä asia on jopa päinvastoin, ja hyvät sosiaaliset suhteet korostuvat saariympäristössä, ympäristön hyvän tuntemisen ohella. Tietoa saaresta saadaan paitsi suoraan omakohtaisesti, myös sosiaalisissa kohtaamisissa toisten kanssa, ja esittelyn tapahtuessa esittäminen ei ole koskaan kaukana. Leppäsen ja Zellerin haastattelussa yksi mielestäni tärkeimpiä hetkiä oli kohta, jossa he kertoivat lähteneensä etsimään lähdeä ja kaivoa (jonkun saarelaisen esittelyn pohjalta; heille oli annettu suunta) ja kuinka he suunnasta eksytyään saapuivat vanhalle kivilouhokselle, ja nähtyään ”kivinaaman” nimesivät paikan Tonttukirkoksi (heittäytyivät mielikuvittelemaan ja tulkitsemaan saarta). Ja elämysluontopolun synnyttyä Tonttukirkosta tuli yksi sen esittelemistä paikoista.

Sosiaalisina olentoina ihmisissä on lähes välittömästi läsnä halu sekä esitellä että esittää: esimerkki on mielestäni valaiseva siksi, että siirtymä juoksevan veden etsinnästä (perustarve) kivinaaman katseluun ja nimeämiseen (esitys) tapahtui niin saumattomasti ja luontevasti. Haastattelussa Zeller esitti tapahtuman yhtenä ja yhteenliittyvänä tarinana: tietämys saaresta rakentuu tämäntyyppisten asioiden ja kohtaamisten jatkumona, ja nämä ainekset sulautuivat elämysluontopolkuesitykseen.

5.2. Miten esitykset vaikuttavat kokemuksellisesti?

Luontopolun tekijät korostivat haastattelussa moneen otteeseen suoran kokemuksen tärkeyttä ja he mm. poistavat polkutuubit maastosta talveksi, jotta paikan voi kokea ilman viittausta käsitteelliseen luontokokemukseen. Esityksen tekijöinä he ovat epämukavuusalueellaan ja

---

¹⁰³ Leppänen ja Pajunen 2017: 15.

suhtautuvat kriittisesti esittämiseen, vaikka se toisaalta on juuri maantieteilijöiden ja kartografien ammattitaitoa.

Miksi ”esittäminen” sitten herättää vastustusta Leppäsen ja Zellerin tapaan, kun he kuitenkin omassa arkielämässään heittäytyivät siihen luontevasti? Tänä päivänä maisemallinen esittäminen ja kulttuurin kuvallistuminen on läsnä kaikkialla, eikä tämä ole tapahtunut kriittittä. ”Maailman kuvankaltaisuus” metafysisenä oletuksena pohjautuu Casey’n mielestä neljään tekijään, jotka ovat (a) maailma kuvana (b) maailma kehystettynä (c) horisontaalisuus ja (d) ihminen representaation lähteenä.¹⁰⁴

Maailma kuvana (*Weltbild*) on myös maailma mielikuvana (*image*), mikä tarkoittaa sen altistumista manipulaatiolle¹⁰⁵. Manipulaatio voi olla viatonta, peilinkaltaista, tai sitten tarkoituksenmukaista uudelleenmuokkausta. Materiaalisella kehyksellä ja kehystämällä on paradoksaalinen luonne: Casey kutsuu kehystä maisemamaalauksessa ”ei-kenenkään-maaksi”, joka ei ole luonnollinen (ympäröivän luonnollisen maailman) eikä representoitu paikka (maalauksessa esille asetettu). Se on erillään sekä luonnollisuudesta että kuvallisuudesta, ei välitä jotain vaan katkaisee.¹⁰⁶ Kehystämällä ja horisontilla on molemmilla kaksoisluonne, ja molemmat esittävät ja tematisoivat kohteensa. Horisontin luonteeseen kuuluu kohtaaminen; se on missä taivas ja maa tai meri kohtaavat ja asettuvat suhteessa meihin.¹⁰⁷ Ja lopulta, ihmisen asema representaatioiden lähteenä juontuu siitä, että maailma kuvana edellyttää kuvailevia ja kuvaavia toimia. Maailmankuva-ajattelun Casey katsoo väistämättä johtavan kantilaiseen subjektivismiin; subjekti on representaatioiden lähde.¹⁰⁸

Kuvaa on syytäkin epäillä edellämainituista syistä: se voi välittää vain osan todellisuudesta ja se voi tahallaan tai tahattomasti antaa muuta tietoa kuin sen, mitä tarvitsisin. Antonio Tabucchin kirjassa *Intialainen yösoitto* päähenkilö Rouxinol etsii kadonnutta ystävänsä ensin Bombayn syrjäkaduilta.

---

¹⁰⁴ Casey 2002: 233–237.

¹⁰⁵ Ibid. 234.

¹⁰⁶ Casey 2002: 234, 121–123.

¹⁰⁷ Ibid. 236–237, 123.

¹⁰⁸ Ibid. 236–237

”Häkkikortteli” oli vieläkin surkeampi näky kuin olin mielessäni kuvitellut. Tunsin sen ainoastaan erään kuuluisan valokuvaajan kuvista ja arvelin olevani valmis kohtaamaan ihmiselämän kurjuuden omin silmin. Valokuvissa näkökenttä kuitenkin rajoittuu suorakaiteeksi. Se mitä kuvan ulkopuolella näkyy, onkin jo toinen juttu. Tämän näkymän moninaiset hajutkin olivat liian voimakkaita.

Rouxinolin maisema on katkaistu niin, että hän ei löydä siitä etsimäänsä tai pikemminkin, ei pysty näkemään etsimäänsä moninaisuuden vallatessa hänen aistinsa. Ystävä saattaisi seistä hänen edessään, mutta todellisuudessa Rouxinol ei pystyisi kohdistamaan häneen, joka ei ole esityksen kohteena vaan sen laitamilla.

”Esitetty maailma”, kuten Casey kuvaa, pohjaa 1600-luvun ”maailma-kuvan aikakauteen”. Tuona aikana niin materiaaliset optiset keksinnöt, kartografia ja maisemamaalaus sekä filosofia tukivat maailman ymmärtämistä kuvan kaltaisena. Ja elämmekö maailmankuvan aikaa edelleen – maailmanatlaksen maailma on vaihtunut Google Mapsin maailmaan, joka luo kuvaa ”maailmasta kämmenellä” ja vielä ikuisen, kesäisen, matkailumainosmaisen auringonpaisteen maailmasta? Mikä on tällaisen karttaesityksen todellisuusarvo?

Caseyn keskeinen kysymys on, miten representaatiot vaikuttavat kokemuksellisesti. Caseyille esittäminen on olennainen osa maiseman havaintoa, osa sen olemista ja perustavaa sen manifestaatiolle. Casey kysyy, voisiko edes olla esittämätöntä maisemaa ja vastaa, että ollakseen maisema ja tullakseen osaksi aistimellisesti määritettyä paikkamaailmaa edellyttää representaatiopyrkimystä.¹⁰⁹

Olisiko esittämätön maisema ideaali haastateltavilleni Leppäselle ja Zellerille, jotka suhtautuivat kaikkein kriittisimmin luonnon käsitteellistämiseen ja esittämiseen? Ainakin kriitikillä oli nähdäkseen suurta vaikutusta siihen, millaiseksi heidän polkuesityksensä muodostui. Ilman kriittistä asennetta heidän luontopolkuesityksensä olisi saattanut olla vain aiempien representaatioiden jäljittelyä, yksi luontopolkuesitys samankaltaisten joukossa. Maisemassa olisi ehkä tänä päivänä kaatuneita tai repaleisia tauluja, jos mitään – yli kaksikymmentävuotias luontopolku on harvinaisuus¹¹⁰.

---

¹⁰⁹ Casey 2002: xv.

¹¹⁰ Vrt. Hankosen aineisto ja havainnot.

Toisaalta Leppänen ja Zeller siis halusivat jakaa paikasta saavuttamaansa tietoa ja saattaa paikan erityiset piirteet julkiseen tietoisuuteen rakennusuhkien vuoksi, mutta toisaalta he myös vastustivat perinteistä tietopohjaista luontopolkuesitystä. Kuten Zeller sanoo, ”tarkoituksena ei ollut antaa tieteellistä luentoa, vaan saada ihmiset kiinnostumaan paikasta”. Hän itse ei näe luontopolkua erillisenä muusta Vartiosaaresta, ja perustelee sitä seuraavasti:

What we tried to do with luontopolku and which probably is part of it's attraction is not to make experience that is not too different from the original one, there's the element of discovery. (...) we wanted to make compromise between secretiveness and discovery of the island...

Tekijöinä he asettavat kokijalle vastuuta: kiinnitä huomiota ympäristöön, älä polkumerkkeihin. Myös polun ilmiasu aarrekarttatuubeineen oli harkitusti perinteisistä tauluista ja kylteistä poikkeava ratkaisu, kuin myös tuubien poisto talveksi, kuten Leppänen kuvaa:

Niin siinä on myös se pointti että – vaikka ne on mahdollisimman huomaamattomia ja vähän tyrkyttävä se luontopolku – niin että on mahdollista, että on semmoinen aikakausi, että ei ole mitään käsitteelliseen luontokokemukseen pakottavaa.

Näistä lähtökohdista on syntynyt omanlaisensa luontopolkuesitys – ja, väistämättä, esitys.

Myös Polkukytit-teos esittelee Vartiosaarta ja sen tarinoita. Aihe on siis sama, mutta esitystapa hyvin erilainen. Miettiselle ympäristötaiteilijana esittäminen ei ole ongelma samaan tapaan kuin omaan koulutusalaansakin kriittisesti suhtautuneille maaantieteilijä-saariasukkaille.

Voisiko taiteilija olla esittämättä mitään?¹¹¹

Miettinen kertoi haastattelussa, että hänen teoksistaan ympäristötaideteokset ovat niitä, jotka näkyvät ihmisille, ja Vartiosaariteokset ovat Miettiselle erityisiä hänen saamansa henkilökohtaisen positiivisen palautteen vuoksi. Osa Polkukytit-teosta on toki näkymätöntä, vain kerran elettyä performanssia, kun Miettinen on kävellyt polkuja saarelaisten ja saarikävijöiden kanssa, mutta Polkukytit-teoksen näkyvä osa eli saarella sijaitsevat kyltit ovat maisemassa vahvasti läsnä, ja ne eivät pelkästään näy, vaan myös vaikuttavat ihmisten

---

¹¹¹ Hirtehishumoristinen kuvaus yrityksestä on Kurt Vonnegutin Siniparta (abstrakti ekspressionismi).

saarikokemukseen ja orientoitumiseen siellä. Miettinen tekee Vartiosaaresta myös videoteoskokoelmaa *Katoava paratiisi*, ja luonnehtii itse sitä näyttelyesitteessään Vartiosaaresta haastattelukuvausten kautta piirtyväksi muotokuvaksi¹¹². Edelleen Miettisellä on suunnitelmissa tuoda otteita videoteoksista VR/AR-tekniikan avulla saareen.¹¹³ Polkukävelyt, nimeäminen ja kyltittäminen, videoteokset kävelyistä ja teosten tuominen takaisin paikkaan älypuhelimien kautta koettaviksi muodostavat heijastusten kimaran, esityksen esityksistä.

Miettiselle polkuesityksen tekeminen ja maisemassa näkyminen ei ole ollut samassa määrin ongelma kuin Leppäelle ja Zellerille, jotka painottavat suoraa, omakohtaista ympäristökokemusta ja mahdollisuutta kokea Vartiosaari ilman mitään käsitteelliseen luontokokemukseen viittaavaa. Miettiselle tärkeitä lähtökohtia Vartiosaaresta ovat luonto, yhteisöllisyys ja kohtaaminen, saarelaisten kuunteleminen – ja polut.

Polkukyltit ovat maisemassa vahvasti läsnä ja niillä on voima muuttaa sekä kokemusta saaresta että ympäristöä itseään. ”Ansan kalliopolku” oli ensimmäinen esimerkki, joka Miettinen nosti esille, kun kysyin ympäristön muuttumisesta. Miettisen mukaan Ansa kulki polkua 25 vuotta, ja muut eivät käyttäneet sitä. Pikseliähky-taidekollektiivin kanssa polun päähän tehty näköalapaikka ja polkukyltti ovat saaneet ihmiset menemään ”aiemmin tuntemattomaan pisteeseen”. Nyt polku on selkeäksi tallattu, reitti nimeltä tunnettu ja näköalapaikka monille tuttu. Miettisen havainnon mukaan kyltitys lisää reittien käyttöä, ja toiseksi kyltitys on Miettisen mielestä auttanut siten, että ihmiset eivät enää eksy, ”että nyt täällä pystyy suunnistamaan”. Miettisen mukaan kaikki eivät edes tiedä, että Polkukyltit on taideteos. (Tämä väite saa todistusaineistoa esim. aiemmin mainitusta Strangin luonnehdinnasta.)

Miettinen kuvaa tehneensä Polkukyltit-teosta taide edellä ja muiden kokemus edellä (tarkoittaen polun käyttäjien kokemusta). Mutta miksi juuri kadunvarsilta tutut kyltit? Miksi tuoda kaupunkiympäristöstä tuttu (joskin 1950-luvun tekstityyppeihin pohjaava) ympäristön esittelyn ja ympäristöön orientoinnin tapa saariympäristöön? Tämä jää ratkaisemattomaksi kysymykseksi, sillä sitä Miettinen ei lähtenyt sanallistamaan: hänen mukaansa aineksina ovat olleet ”käkkyränä ja vähän ristiin rastiin” kulkevat polut, eksymiset, puhuminen saarelaisten kanssa. Polkukyltit-teos on syntynyt näistä, tulkinnan tasojen syventyessä matkan varrella.

---

¹¹² Anu Miettinen – Maistiaisia Vartiosaaresta. Näyttelyesite, 8–28.2.2019.

¹¹³ *ibid.*

5.3 Eksyminen kokemuksena

Oman kokemukseni mukaan eksyminen on yleinen puheenaihe Vartiosaarella: ei niin, että eksymisestä puhuttaisiin kokemuksena, vaan siten, että jo ennalta tulijoille usein neuvotaan kartat ja merkit, joita kannattaa seurata ”ettei eksy”. Vuonna 2018 saari pääsi Ilta-Sanomiinkin Helsingin merivartioaseman partion autettua saareen jääneen perheen takaisin Hakaniemeen: ”Isä, äiti ja heidän neljävuotias lapsensa olivat harhautuneet luontopolulta ja jääneet siksi vesibussin kydistä.”¹¹⁴

Omista muistiinpanoistani löydän kolmannelta käynniltä (4.–5.6.2017) maininnat kävelymatkasta huvilalle ”lopuksi vielä väärää polkua”, ”seuraavana aamuna opeteltiin lisää reittejä”, ja tämän jälkeen olenkin jo aloittanut polun ihmettelyn. Eksymistä siis tapahtuu koko ajan, ja suhtautuminen siihen vaihtelee. Haastatteluissa en kysynyt erikseen eksymisestä, ja oma-aloitteisesti haastateltavistani eksymisaiheen nosti esille vain Miettinen. Hänen mukaansa ihmiset eksyvät usein Vartiosaarella – ja nyt kyltittämisen jälkeen eivät eksy – ja Miettinen avaa myös Polkukytit -teoksen esittelyssä eksymisteemaa: ”Saaren vierailijat taas eksyvät usein kiemurtelevilla poluilla, joita ei ole nimetty. Vartiosaari vaikuttaa isommalta kuin se on, eri biotyypin ja vaihtelevan maaston takia.”

Onkin oikeastaan paradoksaalista, että esittämiseen kriittisesti suhtautuneet Leppänen ja Zeller päätyivät tekemään selkeän esityksen, elämyspolun, jonka tavoitteena on esitellä paikkaa, ja Miettinen, joka oman kuvauksensa mukaan omaa vahvan suuntavaiston eikä eksy ellei niin halua, on päätenyt tekemään teoksen eksymisestä – tai ainakin eksyminen on sen lähtökohta.

Millainen eksyminen on kokemuksena? Muistiinpanoistani löydän myös: ”tie vie, mutta polku ehdottaa”. Tietä voi mennä väärään suuntaan, mutta tietä seurattaessa ei voi varsinaisesti eksyä: eksyminen on syvempää irrallisuutta paikasta, suunnasta, suunnistamisesta. Polulla eksyminen on mahdollista: voi eksyä suunnasta toiselle, risteilevälle polulle, tai polku voi kadota jalan alta. Kuuluisin eksymiskokemus löytynee Danten *Jumalaisen näytelmän* ensimmäisestä laulusta:

---

¹¹⁴ Ilta-Sanomat 19.7.2018: ”Helsingin merivartioaseman partio pelasti helteessä eksyneen perheen Vartiosaaresta – mukana 4-vuotias lapsi.”

*Elomme vaelluksen keskitiessä
ma harhaelin synkkää metsämaata
polulta loikealta poikenneena.*

*Ah, raskasta on sanoa kuink'oli
tuo salo kolkko, autio ja sankka!
Sit' aatellessa vielä muisti säikkyy*

Dante: Jumalainen näytelmä, suom. Eino Leino

Kokemuksena eksyminen ei ole yksiselitteisesti ikävä tai pelottava. Jos henkilö haluaakin eksyä, siitä ei ole hänelle haittaa, tai hän jopa löytää eksymällä jotain hyvällä tavalla yllättävää ja mielenkiintoista, eksymisestä voi tulla ilon aihe ja tarina, johon palataan uudestaan ja uudestaan. Eksymiseen sisältyy kutkuttava löytämisen tai löytymisen mahdollisuus. Dantekin löysi kaameasta eksymisestään hyvää, jonka halusi myös kuvata muille.

Äärimmäinen eksyminen on toki yksilön kannalta äärimmäinen katastrofi. Casey katsoo, että inhimillinen oleminen on olemista jossain paikassa, ja paikattomuus on epätoivottu tila. Caseyn esimerkit paikattomuudesta liittyvät paitsi eksymiseen, myös erilaisiin menetyksiin, joita aiheuttavat sodat ja onnettomuudet¹¹⁵. Itselle tärkeiden paikkojen tuhoutuessa tai kadotessa myös niissä elänyt ihminen kärsii jollain tapaa. Casey luettelee paikattomuuden tunteen aiheuttamia oireita (ja näissä englannin kieli resonoi erityisen hyvin paikan kanssa): *homesickness, disorientation, depression, desolation*.¹¹⁶ Suomen kielen koti-ikävä kuvaa tilaa vastaavalla tavalla: epätoivoisen tilanteen ilmaisuja ovat ”ei ole paikkaa minne mennä” tai ”en kuulu mihinkään paikkaan”.

Vartiosaaren eksymiskokemukset ovat mielenkiintoisia monella tapaa. Ensinnäkin ne paljastavat sellaisen arkisen seikan, että ihmiset eivät ole kovinkaan tottuneita suunnistamaan ilman opasteita. Kaupunkisaari yllättää, kun vastassa ei olekaan muilta virkistysalueilta tuttuja esityskonventioita. Toiseksi, ihmiset eivät ole tottuneita eksymään eivätkä oleta joutuvansa yllättäen eksyksiin – ainakaan kaupungin alueella, kännykkäkantaman päässä. Olen itsekin

---

¹¹⁵ Casey 1993: ix.

¹¹⁶ Ibid. x.

harhailut Vartiosaassa sinne tänne, ja olettamani reitit ovat vieneetkin toisaalle. Minulla on kuitenkin ollut aikaa eksyä, ja toisekseen olen tiennyt miten saisin venekyydin, jos sattuisinkin myöhästymään siitä ainoasta reittiveneestä. En ole saassa kokenut sellaista paniikkia, jossa aika kuluu ja reittiä ei löydy – mutta muualla olen, joten pystyn kyllä asettumaan niiden nahkoihin, jotka ovat joutuneet saassa eksyksiin.

Eksymisen kokemukset menevät syvälle muistiin: eksymiset lapsena väkijoukossa tai tavaratalossa, eksymiset väärään porukkaan joka alkaa muuttua pelottavaksi, väärään bussiin tai junaan astumiset ja väärään paikkaan joutumiset... Lasten vanhemmilla suurimpia pelonaiheita on eksyminen lapsesta tai jos lapsi eksyy, katoaa, ”joutuu hukkaan”. Siihen nähden, kuinka voimakkaasti koemme eksymiset ja reagoimme katoamisiin, on outoa kuinka vähän puhumme eksymiskokemuksista tai kuinka huonosti ymmärrämme eksymistä sinänsä.

Etsiessäni tietoa eksymisestä törmäsin lähinnä ohjeisiin, kuinka olla eksymättä ja kuinka tulla taas löydettyksi. Partiolaiset ja muut luonnossa liikkujat opettavat selviytymään eksymistilanteesta¹¹⁷. Terveystieteiden edustajille orientaatio, ”olinpaikan, ajankohdan ja oman aseman tietäminen” on hyvä asia, ja poikkeamat siitä voivat pahimmillaan merkitä erilaisia neurologisia häiriöitä tai sairauksia¹¹⁸. Neuropsykologit eivät tunnu pystyvän selittämään eksymiseen liittyviä ilmiöitä, kuten sitä miksi eksynyt saattaa kiertää kehää.

Eksyminen on se tumma vesi, jossa itsen ja maailman raja hämärtyy.

”Kirja käsittelee sitä, että minä olen eksyksissä Intiassa”, toistin, ”kuvitellaan niin. Eräs toinen henkilö etsii minua, mutta minulla ei ole aikomustakaan tulla löydettyksi. Näen, kun hän saapuu, voisın sanoa, että seuraan häntä päivästä toiseen. Tunnen ne asiat, joihin hän on mieltynyt, ja ne, joita hän ei swaitse. Tiedän, mistä hän innostuu, mikä saa hänen epäluulonsa heräämään. Tunnen hänet perinpohjaisesti. Hän, päinvastoin, ei tiedä minusta juuri mitään...”

Antonio Tabucchi: Intialainen yösoitto

---

¹¹⁷ <https://fi.scoutwiki.org/Eksyminen> Luettu

¹¹⁸ www.terveyskirjasto.fi > Lääketieteen sanasto

5.4. Missä olen: nimeäminen

Haastattelussa Miettinen havahtui miettimään teokseensa liittyvää polkujen nimeämisprosessia radikalismina, juontuen siitä, että ”kukaan kansalainenhan ei pysty nimeämään katuja, ne tulee aina ylhäältä” ja hän kysyy myös ”mikä on demokraattisempaa kuin että sä kävelet jonkun ihmisen kanssa polkun, vietät aikaa ja hän saa päättää polun nimen”. Totta onkin, että katujen nimeäminen – mistä polkuteoskin on saanut innoitusta ja ilmiänsä – on institutionalisoitu ja säädelty prosessi, ja on juuri taiteellista toisin kysymistä lähteä henkilökohtaisesta merkityksestä kohti esitystä ja esittelemistä.

Haastattelussa henkilökohtaista nimeämisprosessia Miettinen ei avannut juuri edellisissä kappaleessa kuvattua enempää, ja tarkempi nimilistan sisältävä karttakin oli tuolloin kadoksissa. *Katoava paratiisi* -videoteoksista saanee tarkemman kuvan, kuinka paikan ominaispiirteet, kertomukset ja henkilökohtaiset tarinat ovat rakentamassa nimeä ennen nimeämättömälle. Miettisen etnografisessa teoksessa polun nimeäminen on polun tarinaa, paikan mikrohistoriaa.

Leppäsen ja Zellerin elämyspolulla paikallistarinoilla on myös suuri rooli, mutta mukana on myös tieteellistä esitystä tavoittelevia osia. Kiinalaistien tarina ja muut folklegendat muodostivat osan aineistosta, luonnonhistoriaa kuvaavat toisen. Tekijöiden tavoitteena ei ollut ”tieteellinen luento” vaan ”saada ihmiset kiinnostumaan”. Myös terveysloutopolku on tarinallinen, ja kuvitteellinen kartanonherra Fogelholm johdattelee kokemaan luonnon terveyshyötyjä.

Vartiosaaren paikkojen ja reittien nimeämisprosessi ei sovi tosikoille, sillä usein hyvä tarina on ollut tärkeämpi kuin luonnon- tai kulttuurihistoriallinen paikkansapitävyys. Hallinnollinen toimija, Helsingin kaupunki, on toistaiseksi ollut puuttumatta nimeämisiin, ellei sellaisiksi lasketa retkikarttaan päätynyttä nimeä ”Vartiokallio” jota ”Viikinkikallio”-nimen käyttäjät eivät tunnista.

On mielenkiintoista huomata, kuinka läheisesti nimeäminen kytkeytyy paikan esittelyyn ja esittämiseen. Tonttukirkko on tästä selkein esimerkki: kivinaaman havaitsemista syntyi ajatus tontun kokemuksesta, Tonttukirkoksi nimeämisestä juontui paikan rakentaminen tietynlaiseksi

penkkeineen ja alttareineen, mistä taas on seurannut erilaisia haltuunoton prosesseja. Kiistanalaisiakin, kuten aiemmin kerrottu tarina luostarin ”Metsäkirkosta” ja pakanallisista ”ilmestyksistä” kirkollisten toimitusten aikaan.

Paikan nimen vaikutus sen kokemiseen paljastuu Vartiosaassa herkullisin tavoin. Kuten Tonttukirkon tapauksessa, myös Miettisen laittamia nimikylttejä on haastettu kirjoittamalla niiden taakse omia kommentteja ja vastustettu, kuten viemällä kyltti eri paikkaan – kunnes joku toinen sen palauttaa.

5.5. Yhteenveto

Havaitseminen on havaitsemista jonakin, ja Caseyyn tapaan olen taipuvainen ajattelemaan, että maisema on väistämättä matkalla esitykseksi. Haluamme jakaa havaintoja ja tulkita niitä, ja usein tämä tapahtuu esityksen keinoin: maisema muistuttaa jostakin tai tuntuu kertovan jotain, jokin paikka tai ilmiö tuntuu olevan kuvan tai kuvauksen arvoinen, yhteisesti jaetussa todellisuudessa haluamme kysyä koetko sinä tämän samoin kuin minä, tai mitä sinä näet ja koet tässä. Näin vahvistamme omaa kokemustamme ja siteitämme siihen.

Casey muistuttaa myös, että paikkaesitykset ovat monimuotoisia: maisema havaittuna ja muistettuna on polymorfinen asia.¹¹⁹ Paikkaesitykset voivat myös kertoa paikasta, joka on kuviteltu – ja vaikka niillä ei ole suoraa fyysistä vastinetta, ymmärrämme ne esityksinä jonkinlaisesta maisemasta. Ne ovat esittäviä (*representative*), kaksinkertaisesti esitettyjä, sekä mahdollisena luontona että ajatuksena tästä luonnosta.¹²⁰

Esityksen totuudellisuus jää maiseman tai luonnonpaikan suhteen väistämättä vajaaksi. Maisemaa tai paikkaa ei voi koskaan selittää tyhjiin, kokea tyhjiin, elää tyhjiin. Siinä tai omassa positiossamme tapahtuu aina jokin muutos, joka on erilainen kuin aiemmin eletty. Kartalta voi vaatia jokinlaista ”todellisuuden esittämistä” joka toimii vaikkapa eksymisen pelkoa vastaan, mutta samalla on hyvä ymmärtää, että paikka puskee esiin lukemattomin eri

---

¹¹⁹ Casey 2002: 263.

¹²⁰ Ibid. 264.

tavoin. Ei ole kartan vika tai ansio, jos sitä seuraava henkilö kastuu vesisateessa. Esitys on kurkistus johonkin piirteeseen, ja samalla kannattaa kurkistaa, mitä sen takana on.

6. Polun päätyminen ja päättäminen

Miten kulkemani polku päättyy eli miten polkututkimus päätetään? Caseylla on varoittava esimerkki: Odysseus ei osannut päättää matkaansa hyvin. Odysseuksen kotiinpaluuta varjostavat sekä muutos että jatkuvuus, ja orjattaret ja kilpakosijat surmaamalla Odysseus hakee *status quo antea*, levinasilaisittain tulkittuna kykenemättömänä Toisen kohtaamiseen, tulkitsee Casey¹²¹.

Tutkielmalla on tietyt standardit ja suositukset. Niitä tarkastellessani kohtasin saman vastaanhangoittelun tunnun kuin tutkielmaa tehdessäni: miten lähestyä muuttuvaa, pakenevaa, päättymätöntä. Vartiosaarta paikkana ei voi selittää tyhjiin ja samoin polku on aihe, joka muuttaa koko ajan muotoaan. Voinko esittää tiivistetysti jotain Vartiosaaren koko ajan elävistä poluista ja polkuesityksistä? Vai lähdenkö pilkkomisen tielle ja ehdotan loputonta määrää jatkotutkimusaiheita? Päätin rikkoa tietoisesti päätännön ohjeita, ja tehdä vielä yhden tietoisien retken Vartiosaaren. Se on tämän tutkielmavaelluksen ”päätös”, tiivistelmä omakohtaisesta oppimiskokemuksestani. Se on itsereflektiota, mutta tuottaa muuttuvalla polulla kulkemisen luonteesta johtuen väistämättä jotain uutta.

Tiistaina 25.6.2019 olin jälleen Vartiosaarella, tutun polun varressa, lähes kaksi vuotta ensimmäisen haastattelun jälkeen. Ennen tätä retkeä – kotoani toisesta saaresta lyhyttä metro- ja bussimatkaa, muutaman sadan metrin soutumatkaa – olin käynyt läpi muistiinpanoja ja valokuvia. Istuessani Björknäsistä vievän polun varrella olin lähellä ensimmäistä saarikokemustani, olin lähellä ensimmäistä haastattelupaikkaa Margareta-Torpia (jota ei kuitenkaan näy), olin lähellä ensimmäistä maamerkikseni valikoitunutta polkukylttiä. Ensimmäinen ajatukseni oli, että vaikka muistiinpanojeni mukaan olin jo kolmannella käynnillä kirjoittanut saaren olevan ”paikan henki -juttu”, yritin kirjoittaa muuta, kunnes vaihtoehtoja ei enää ollut. Paikka tarvitsee polkuja ja polut paikkoja.

---

¹²¹ Casey 1993: 274.

Mieleeni tuli myös, että polkuesitykset ovat totta kai vaikuttaneet minuun paljon kokemuksellisesti. Päätin hyvin nopeasti tehdä Vartiosaari-aiheisen artikkelin tai muun tekstin. Mietin myös, että jollain tapaa yritin piiloutua tutkielman teon taakse – ehkä se oli itsesuojelua, koska saaren tulevaisuus vaikutti 2016–2017 niin uhatulta, lyhyeltä. En halunnut itselleni uutta ”yleiskaavaburnoutia”. Etäännyttämisestä huolimatta saari on osoittanut lumovoimansa ja polut ovat nousseet esiin myös muuten kuin esitysten kautta. Kulkijana seuraan välttämättä polkuja, mutta en välttämättä polkuesityksiä. Saaren poluista tulee nopeasti tuttuja, jonka jälkeen ne ennemmin aavistaa maisemassa vihjeinä kuin että niitä tietoisesti seuraisi. Olen myös saanut opastusta kanssakulkijoiltani poluilla liikkumiseen: kesällä 2017 silloin 3-vuotias seuralaiseni kuvasi maassa olevan ”tikarappusia”, joista tukea napaten eteneminen on helppoa ja nopeaa. Tuosta opastuksesta seurasi, että minun oli jatkossa helpompi kohdistaa katse polun tasolle, keskittyä havainnoimaan polkua.

Polku on välttämätön, jotta voimme toisaalta fyysisesti orientoitua ympäristöön, toisaalta jäsentää kokemustamme siitä. Casey valaisee monin esimerkein haluamme olla jossain paikassa: *Hiersein ist herrlich*, hän lainaa Rilkeä¹²². Samaan aikaan, yhtä pakottavana, on tarve liikkua ruumiillisesti paikkojen välillä¹²³. Kun lähdemme liikkeelle, tarvitsemme polun ja tarvittaessa tuotamme sen: mielellään kuitenkin kuljemme polkua yhdessä jonkun toisen kanssa, ihmisen tai eläimen. Kuljemme polunraivaajana toiselle, seuraamme toisen tekemää polkua tai kuljemme yhdessä jonkun kanssa.

Heti tämän retkeni alkuvaiheessa kohtasin toisaalta polun muuttumisen edelliseen paikkakokemukseeni nähden, mutta samalla polun sosiaalisuus nousi maastosta esiin. Rinteen kiivettyäni kohtasin muutoksia Tapionpöydän luona: löysin saaren kulkijoissa elävän esittelemisen ja esittämisen tarpeen. Risteyksen keskipiste oli muuttunut edelliskerrasta, tai siihen oli syntynyt opasteiden keskittymä. Helputukseksi tuubit olivat maastossa edelleen (jälleen). Uutuutena polku oli saanut koristukseksi punapohjaisen ”Luontopolku”-kyltin. Huomasin myös, että ”Laskettelijanrinteeksi” koko ajan muistamani polkukyltti olikin ”Laskijantie”. Pieni tulkinnallinen ero, mutta päässäni keikahtanut. Miksi näin?

---

¹²² Casey 1993: 50

¹²³ Ibid. xii, 47.

Seisoessani tuossa polkujen risteyksessä olin erilaisten polkujen ja erilaisten esitysten keskipisteessä, polun merkitysten syvärakenteiden äärellä. Vartiosaaren polut ja polkuesitykset kertovat siitä miksi haluamme elää, esitellä ja esittää jotain paikkaa - ja kaikki nämä tarpeet ovat syvästi inhimillisiä. Havahduin vasta tänä keväänä ymmärtämään, että olen itsekin tehnyt tai tekemässä polkuesitystä. Esittämisen väistämättömyys tulee esiin yhä uusin todistein, totesin eteenpäin polulla – yhdellä niistä – jatkaen.

Luontopolulla minua seuraavana vastaan tuleva jatulintarha on moninkertainen esitys, jatulintarha maastossa ja jatulintarha tuubista löytyvinä kertomuksina. Jatulintarhan kiertäminen samaan aikaan ärsytti ja innosti keskiön karatessa ja taas lähetessä. Ajatuksellisesti jatulintarha on yhtä saaren, polkujen ja kävelemisen kanssa. Tämä paikka, jossa jatulintarha on, tuntuu olemassaolollaan huokuvan ajallista syvyyttä (tarhan tekijät voisivat itse kommentoida, mikä sai heidät valitsemaan paikan). Talven mittaan tämä kallioinen paikka nousi mieleeni moneen kertaan ja juuri polun, kulkemisen kautta. Ylös nousu on vaativa (kulkua helpottamaan on rakennettu parit portaatin, vaikka rakennelmia saarella on harvakseltaan). Talvella muistin polun varrella olevan kelohongan kyljessä olevat lommot. Muinaisteitä käsitelleessä tekstissä (jota en valitettavasti pysty enää identifioimaan) mainittiin ”pilkat”, puun kylkeen lyötävät merkit matkalaisille. Vaatisi melkoista arkeologista osaamista tunnistaa, milloin ja miksi lommot on lyöty puun kylkeen, mutta ajatuksellisesti ne sopivat polun tähän hengästyttävään vaiheeseen.

Mihin hengästys päättyy? Tässä on hyvä hengähtää yhdessä. Samalle alueelle on tiivistynyt paljon sosiaalista tekemistä: muistiinpanoihin päätyi, että ”tässä on saatu porukalla paljon mieltä”. Kalliolta näkyy myös Tonttukirkkoon, joten pienelle alueelle on tiivistynyt paljon ympäristöön osallistumista. Juuri tätä paikkaa on haluttu esitellä, juuri tähän on haluttu rakentaa esityksiä. Haastattelemani henkilöt ovat esitelleet saarta jakaakseen sitä ja sen hyväksi kokemiaan ominaispiirteitä, ja niin teen minäkin. Esittelyn ja esityksen raja on hiuksenhieno, eikä esitys ole koskaan neutraali. Sillä on aina jokin intentio. Myös oma esitykseni ehdottaa tutustumaan Vartiosaaren ja sen polkuihin omakohtaisesti. Esitys ei voi koskaan ammentaa ympäristöä tyhjiin. Eikä esittäjää: minäkin olen nähnyt vain vilauksen menneistä ja nykyisistä poluista, ja tiedän, että tälläkin hetkellä ne muuttuvat.

Retkelläni pohdin vielä kertaalleen esittämisen vastustusta: hain tähän varmistusta saaren ympäristöstä, esitysten ilmentymistä. Istuin silloin vuorovenelaiturilla, toisenlaisessa esitysten tihentymässä. Tähän saapuvat seuraavat karttoja ja aikatauluja, he ovat ehkä nähneet ystäviensä kuvia tai kuulleet tarinoita, pian he lähtevät liikkeelle. Ehkä he seuraavat luontopolkua, ehkä he tekevät tuubeista löytyviä harjoituksia, ehkä he lueskelevat polkujen varsilta kylttejä ja kokeilevat poiketa niiden mukaan. Tulevatko esitykset omakohtaisen kokemuksen eteen, ohjaavatko tai vääristävätkö? Häiritsevätkö? En ole aivan varma: joskus sitä haluaisi villiyyden tai eristyneisyyden kokemuksen. Toisinaan taas maastosta löytyvä esitys ilahduttaa tai saa ajatukset lentoon. Voinko jättää tuubin huomaamatta varsinkin kun tiedän sen olevan siellä, tai voinko jättää polkukyltin tekstin lukematta?

Ainakin voin tunnistaa, että ne ovat esityksiä. Casey'n mielestä esittäminen olisi ymmärrettävä paremmin, väitteitä valaisevina; on ymmärrettävä että ne ovat aina jostakin aiheesta. Casey ei hyväksy harhaanjohtamisen ajatusta: on selvää, että kyse on esittämisestä, muuten kyseessä olisi hallusinaatio tai deluusio. *Tiedämme, milloin kyse on esityksestä.* Casey'n terminologiassa esiintyy representaation kaksoiskäsitys: *standing for / standing in for*. Ensimmäinen on merkki esitetystä ja jälkimmäinen oma entiteettinsä. Kun meillä on esitys, sen aihe ja motiivi saa tulla esiin ja manifestoitua itsessään. Esimerkiksi maisemaa esitetettäessä maisema on uudelleen sijoitettu ja sekin puolustaa omaa entiteettiä. Kaksoiskäsityksestä seuraa useita seikkoja: esittämisen monet lajit (symbolinen, faktuaalinen, fantastinen...), ymmärrys että esitys ei voi korvata alkuperäistä koska niillä ei ole rakenneyhtäläisyyttä, ja että esitykset ovat *aitoja* esityksiä.¹²⁴

On selvää, että ensimmäisissä hahmotelmissani hain selkeästi tutkielmassa esitettäväksi sopivaa tietoa, kuten kulttuuriympäristöanalyysijä ja historiatietoa, mutta samalla ymmärsin ettei asiantuntijapuhe riitä saaren ymmärtämiseen. Ymmärrykseen tarvittavaa tietoa ei ole valmiina, sanallistettuna: saari itsessään on kaupunkisuunnittelun kritiikkiä. Vartiosaari on mahdollisuuksien paikka, jossa analyysi- ja arviointityökalut ovat kerta toisensa jälkeen osoittautuneet riittämättömiksi: saaren vuosikymmeniä jatkunut ”ratkaisematon” tila on yksi oire siitä.

---

¹²⁴ Casey 2002: 17–18.

Siksi juuri Vartiosaareissa voi tutkia omaa luonto-kulttuuri-suhdettaan ja ympäristön elämisen, kohtaamisen ja esittelemisen tapoja hedelmällisellä tavalla. Hyötyjäkin, kuten ekosysteemipalveluja, tiedon intressin palvelemista, tai kokonaisvaltaista terveellisyttä. Nämä eivät sinällään sulje toisiaan pois, vaan vuorovaikutteisuus toimii myös tässä. Omana mittarina toimivat parhaiten merkitykset, tulkinnat ja ruumiillisen kokemisen kautta saadut elämykset – Vartiosaaren ei voi tutustua muuten kuin kulkemalla siellä. Kulttuuriympäristö – ympäristö – on totaalinen kokonaisuus, joka sisältää myös kokijan ja tulkitsijan itsensä. Vartiosaari on vaikea ymmärtää, niin vaikea, että se pakottaa tekemään valtavirrasta poikkeavia esityksiä. Havaitsin, että ymmärtääkseni saarta ja sen polkuja joudun käyttämään yhä enemmän kuvailun ja kuvittelun keinoja. Casey käyttää termiä topoanalyttinen, mutta myös topopoeettinen. Kun mielikuvituksen osuus kasvaa, siirrytään topoanalyttisestä tai topografisesta topopoeettiseen, faktasta totuuden tavoitteluun.¹²⁵

Kulkiessani päädyin tuttuun paikkaan vuoden 2017 taidesymposiumin ajoilta. Tellervo Kalleisen ja Maija Hirvosen (Hirvosen, jos tulkitsen omaa käsialaani oikein) esitys oli kävely tai retki nimeltä *Tunne luonto – tunne ollen knowing, feeling or feeling by touch*. Kävelyimme oli hyvin tunnepitoinen, koska kävelyttäjämme olivat hyvin surumielisellä tuulella, johtuen saaren rakentamisuudesta. Maastomuistiinpanoni ovat koukeroiset, mutta muistan kuinka kokeilimme tietämistä (*knowing*) valitsemalla lajeja ja luennoimalla niistä toisillemme. Sitten kuljimme, ja lopulta laitoimme kädet lepäämään kosketukseen kalliolle, joka Kalleinen ja Hirvonen pelkäsivät päätyvän murskeeksi jo lähivuosina. ”Metsästä tulee toinen kuin sinne mennessä”, lukee muistiinpanoissani.

Saareissa on vahvasti läsnä mahdollisuus sisäiseen oppimiskokemukseen, syväymmärrykseen, saareissa kasvamiseen. Polku ehdottaa, ja ehdotukseen vastaaminen on henkilökohtainen valinta, päätös ottaa uutta vastaan, altistumista, eettinen teko, ruumiillinen teko. Ruumis hakeutuu kohti paikkaa, polku on ehdotus kulkemisesta paikoista toisiin.

Polku ehdottaa, ja niin tekevät esityksetkin. Vartiosaaren esitysten suhteen olen varma, että ne myös kätkevät paikkoja. Esittelyn halun lisäksi saari herättää myös halun suojella ja piilottaa. Kätkeminen kuuluu esityksen luonteeseen eikä siinä ole sinällään mitään harhaanjohtavaa tai pahanilkistä. Esitys on esitys, ei opastus (väärälle tielle johtava opastus olisi ilkeämielinen).

---

¹²⁵ Casey 2002: 25–26.

Kun esitys ehdottaa tuonnepäin katsomista, samalla jotain jää näkemättä, ja me tiedämme sen.

Matkani jatkuu. Varhaisempia esityksiä Vartiosaassa ovat saaren lukuisat historialliset puutarhataiteelliset esitykset, joista yhtä olen ollut kaivamassa esiin talkootyönä. Kulkuni varrella on tällä retkellä Sunnanvikin kartanon valtava puisto, nyt umpeenkasvanut. Muistumina silloisesta ovat vain ihmisenkorkuiset kellokukat polunvarsilla. Näitä puutarhaesityksiä on ollut paljon, ja ne kurkistavat maisemasta esiin erikoisilla tavoilla. Myöhemmin kohtaan toisen: merenpoukama on keltaisenaan päiväliljaa tai muuta karkulaista. Näky on samalla outo ja lohdullinen. Me nykyiset ihmiset emme pysty tuhoamaan Vartiosaarta, ja tuskin tulevatkaan pystyvät siihen. Voimme muuttaa sitä, mutta jollain aikajänteellä tapahtuu juuri se, mikä saassa tapahtuu nyt huvilakulttuurin jälkeen: kulttuurilajit villiintyvät, rakennelmat sortuvat. Polut kertovat, missä on vielä tai on taas yritystä olla ja elää.

Kotkansiipilehdossa kohtaan oman odysseiani, sillä lehto on ollut minulle henkilökohtainen hengittämisen paikka, jossa oma oloni rauhoittuu. Kohtaan yllättäen teoksia, joihin on tuotu sodassa kuolleita pikkulapsia ja ihmiskunnan itsetehtyjä ongelmia. En pysty ottamaan niitä vastaan esityksinä vaan harmistun paikan puolesta: mikä on saanut kenenkään näkemään juuri tämän paikan näiden aiheiden näyttämönä? Sitten muistan, että esityksiin kuuluu aiheisiin puuttuminen, kysymysten tuominen. Juuri nyt ne sotivat vastoin sitä miten juuri minä haluaisin elää tai esitellä tätä ympäristöä, mutta oma esitykseni ei puolestaan olisi ideaalinen jollekulle toiselle. Eläessämme ympäristöä muutamme sitä, ja muutos ei ole aina sovelias kaikille yhteisessä ympäristössä. Mutta tilaa on, annan polun viedä uuden paikan etsintään.

Seuraava polunmutka muistuttaakin mieleen taas uuden kysymyksen tutkielmanteon varrelta. Olen käsitellyt polkuja varsin paljon orgaanisina ja sosiaalisina, mutta voiko polun rakentaa? Olen ottanut noin kaksisataa kuvaa Vartiosaaresta (nykymittakaavassa varsin kohtuullisen määrän) ja muutama kymmenen niistä on polkunäkymiä, Kansikuvan valinta oli helppo, ja kyseessä on myös ruumiillisessa mielessä yksi mielinousustani, innostava taival jonka kulkeminen nostattaa odotusta jostain mielenkiintoisesta. Tuskin olisin havainnut polkua rakennetuksi, ellen olisi saanut tietoa siitä. Polku on rakenneltu katselutiekiksi, kävelypolkuna se

kaartelee sopivasti ja helpottaa nousua. Voi hyvin kuvitella, kuinka kartanon mamselli on päivänvarjoineen rauhallisesti askeltanut kohti – mitä? Näköalapaikkaa, maisemaa, ahaa-elämystä (”maisema on paikka matkalla kohti esittämistä”). Jälleen jotain hyvin inhimillistä, sillä jänisten tai kettujen polku tuskin johtaisi samaan paikkaan.

Esittäminen kietoutuu kysymykseen mielekkäästä asumisesta, ja polku jolla kuljen, tarjoaa tähänkin aineistoa. Inhimillisestä näkökulmasta saarella eläminen ja sen asuminen on tärkeää. Jos Vartiosaarta ei millään tavoin asuta, niin se ei pysy asuttavana. Mutta mikä olisi se asumisen tapa, mikä olisi paikalle oikeudenmukaisin? Voiko tällaisen kysymyksen ratkaista? Casey määritteli paikan asumisen minimiksi ruumiillisen sitoutumisen¹²⁶: se tekee paikasta asuttavan.

Saariasumisen inhimillisiin piirteisiin - ja ruumiilliseen sitoutumiseen - kuuluu jaksaminen. Tallin pihalle saapuessani ensivaikutelmani on, että jaksaminen on päättynyt ja paikka hylätty. Ruohottuneen ja umpeenkasvaneen ympäristön tunnelma on aiempaan verrattuna lannistunut – nähtävästi edessä on toinen kesä ilman vuohia, ja kasvillisuus on kaapannut niiden tekemän raivaustyön taas omakseen. Sitten huomaan asumisen jälkiä toisaalla: kasvimaat, penkkejä sijoiteltuna aurinkoisemmalle puolelle, asumisen kysymys on siirtynyt.

Asumista on saarella mietitty myös eläinten kannalta: kohtaan todennäköisesti ympäristöhuolesta kummunneita esityksiä, enkä oikein tiedä mitä niistä ajatella. Kummastelen hyönteishotelleja ja linnunpönttöjä – jos jokin paikka Helsingissä ei niitä tarvitse, niin se on Vartiosaari. Ymmärrän kyllä hyvän tarkoituksen, mutta niille olisi tarpeellisempia paikkoja muualla. On mielestäni absurdia, että eläimille tarjotaan urbaania asumista juuri täällä, lisäksi osa pöntöistä on kiinnitetty puihin muovinaruilla. Tekijät ovat varmasti tarkoittaneet hyvää tarjotessaan rakennelmia, sillä rakentaminen on niin syvällä meissä. Siirryn metsäpolulta kyläraitille.

Myös ”Gibraltarin kärrytie” tai ”Kiinalaistie” on rakennettu ja omana esityksenään luo ikaikäisyyden tuntua luontaisella notkahtelevuudellaan. Me ihmiset kaipaamme myös kultivoitua ympäristöä, vaikka oma kokemuksemme hakeutuisikin villiä kohti.

---

¹²⁶ Casey 1993: 178–179.

Omasta työstäni tuli esitys, en voi piiloutua tutkielman taakse. Siellä ei voi olla neutraalisti ja piilossa, vaan tämä on yhden tyyppinen esitys ja olen sen tekijä ja minulla on esittämisen oikeus – siksi kuvaileva metodi. Haastattelut ovat tärkeä aineisto, johon olen palannut koko ajan uudestaan ja uudestaan – mitä he oikein sanoivatkaan? Mitä en ymmärtänyt? Mitä he eivät ehtineet sanoa? Haastateltavieni tapaiset asiantuntijat voivat valaista vain pienen osan osaamisestaan – siinä mielessä haastattelu on epäreilu, mutta siksi juuri on ollut tärkeä keskittyä juuri siihen, mikä haastatteluissa nousi esiin.

Olemme poluilla koko ajan, teemme niitä vaistomaisesti. Eräs polku on tässä, mutta yhtä selkeästi muunlaiset polut ovat lähdössä. Palaamalla välillä lähtöpisteeseen huomaa oman muuttumisensa ja paikan muuttumisen – tällä havainnolla voi välttää Odyссеuksen virheet. Polku on aina ihmis- ja eläinyhteisön rakentama, ympäristön ehdotuksilla ja ehdoilla. Kun polku saa toteutuksen, luontopolkuna tai nimettynä, se saa järjestystä tai tarkoitusta ja kokemus siitä muuttuu. Ei välttämättä huonompaan suuntaan, mutta muuttuu, julkistuu ja käsitteellistyy, ehkä estetisoituu ”arvostuksen kohteeksi”.

Vartiosaarella jokin – läheisyys kaupunkiin, mittakaava, monipuolisuus, luonnon ja kulttuurin yhteisvaikutus, ajalliset ulottuvuudet – tuntuu tekevän ruumiillisesta sitoutumisesta *helppoa*, vaikka saariympäristö onkin nykystandardein haastava. *Mikä Vartiosaarella paikkana on niin pakottavaa, että teoksia on lähdetty tekemään?* Halu tutustua ja halu tutustuttaa; tämä ajatus kiertyy myös omaan esitykseeni. Vartiosaarella on jotain syvästi havaittavaa, tunteita ja kaipuuta herättävää, ja syntyy halu pyrkiä jakamaan sitä muille, kutsua muitakin asitittavan kokemuksen äärelle, vaikka se ei koskaan olisikaan sama kuin omamme. Kuten aiemmin totesin Caseyhin viitaten, esittäminen on välttämätöntä, ja tiedämme, että kyseessä on esitys. Tässä syy olla pelkäämättä, että esittäminen sinänsä vahingoittaisi ympäristöä (esityksellä on toki seurauksensa).

Vartiosaarella on nykyhetkensä, se on tällä hetkellä erikoislaatuinen paikka. Minulla on ollut onni tutustua saareen sen nykyisyydessä ja toivon, että sitä mahdollisesti arvostavat ihmiset näkevät saareen tutustumisen vaivan. Tässä piilee turismin ansa: mitä houkuttelevammaksi paikka tulee, sitä enemmän sen muuttuu aikaisemmasta ja aikaisemmasta esityksestä. En myöskään tiedä nykyisen ideaalisuudesta: kenelle, miksi, kuinka kauan. Siksi esitykset, jotka tallentavat, kommentoivat, esittelevät, ehdottavat.

Lähteet ja kirjallisuus

Haastattelut:

Leppänen, Marko ja Wolfgang Zeller. Vartiosaari/Margaretatorp, Helsinki. 18.7.2017

Pajunen, Adela. Itäkeskus/STOA, Helsinki. 14.8.2017

Miettinen, Anu. Töölö, Helsinki. 13.11.2018

Tapahtumat:

Arts in the Environment – Nordic Symposium, Helsinki (Suomenlinna, Kaisaniemi, Vartiosaari), 31.8.–2.9.2017.

Anu Miettinen: Maistiaisia Vartiosaaresta. Näyttely koostuu Polkukyltit -installaation esittelystä ja Katoava paratiisi – videoteoskokoelman otteista. Näyttelyn avajaiset, Rikhardinkadun kirjaston Taidelainaamo, 8.2.2019.

Vartiosaari-päivä. 20.8.2017.

Kenttämuistiinpanot:

Omat muistiinpanot, valokuvat ja nauhoitukset 2016 - 25.6.2019. Tekijän hallussa.

Kirjalliset lähteet:

Aaltonen, T., Ruusuvuori, J. & L. Tiittula (toim.) (2005). *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere.

Casey, Edward S. (1993). *Getting back into place – Toward a renewed understanding of the place-world*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

Casey, Edward S. (1997). *The fate of place – A philosophical history*. Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press.

- Casey, Edward S. (2002). *Representing place – Landscape painting and maps*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Dante (1265–1321): *Jumalainen näytelmä*. Suom. Eino Leino. WSOY 1997. Näköispainos vuonna 1924 julkaistusta yhteisniteestä.
- Hankonen, Ilona (2007). *Luontoa polulla: luontopolku luonnon esittämisen tapana*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto: Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitos. 150 sivua + liitteet.
- Hankonen, Ilona (2011). ”Luontopolun metsä – metsää koskevien luontopolkuesitysten diskurssianalyttinen tulkinta”, *Terra* 123: 4, 215 – 225.
- Helsingin kaupunki (2017). *Vartiosaari – Kotkansiipiä ja kalliohonkia*. Helsingin luontoon! -esitesarja.
- Lahdenvesi-Korhonen, Leena (2009). *Kulttuuriympäristöohjelma – miksi ja miten*. Ympäristöministeriö, Rakennetun ympäristön osasto, Sarja: Suomen ympäristö 10/2009.
- Museovirasto (2017). *Historialliset tiet*. Ohje.
- Lounema, Risto (2002). Lappia ehdotettiin... Helmi löytyi Helsingistä. Ss. 51–56. *Hymylehti* 12/2002.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö & Ympäristöministeriö (2015). *Kulttuuriympäristö yhteisenä voimavarana – Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelma 2014–2020*. Helsinki.
- Salonen, Kati ja Mona Schalin, Arkkitehdit Oy (2013). *Vartiosaaren kulttuuriympäristöselvitys - historia, ominaispiirteet, arvot ja merkitys*. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2013:2.
- Strang, Jan (2016). *Saaristounelmia Helsingissä – Vartiosaaren ja Helsingin itäsaariston pienten saarten historiaa*. Helsinki: Antiikki-kirja.
- Strengell, Niina (2015). *Vartiosaaren osayleiskaava. Vartiosaaren virkistys ja maisema*. Yleissuunnitelma 24.11.2015. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston ympäristötoimiston julkaisuja.
- Syväilo, Eija (2014). *Eräs Vartiosaari*. Diplomityö. Oulun yliopisto: Arkkitehtuurin tiedekunta.
- Tabucchi, Antonio. *Intialainen yösoitto*. Alkuteos 1984. Suom. Turun yliopiston italian kielen opiskelijaryhmä Pauliina de Annan johdolla. Like, 2000.
- Valtioneuvoston periaatepäätös 2.3.2014. *Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020*. 29 s.

Sähköpostit:

Miettinen, Anu. 6.7.2019.

Sähköiset lähteet:

- Duodecim: Terveyskirjasto. www.terveyskirjasto.fi Luettu 7.7.2019.
- Helsingin hallinto-oikeus. Tiedote 5.2.2018. <https://oikeus.fi/hallintooikeudet/helsinginhallinto-oikeus/fi/index/tiedotteet/2018/02/helsinginuusiyleiskaavaosittainlainvastainenjavartiosaarenosayleiskaavakokonaanlainvastainen.html>
- Korkein hallinto-oikeus. Päätös 5180/2018. <https://www.kho.fi/fi/index/paatoksia/muitapaatoksia/muupaatos/1541489529995.html>
- Kunnaskari, Mia. *Vartiosaari polulta nähtynä*. Kirjoitus Sirene-blogissa vuonna 2017 (Monialainen ympäristö- ja kestävyyskasvatuksen tutkijaverkosto) <https://www.sirene.fi/blog/vartiosaari-polulta-nahtyna/> Luettu 7.7.2019.
- Kähkönen, Satu. *Kulttuuriympäristönohjelmien kulttuuriympäristö*. TAHITI 04/2015. Taidehistoria tieteenä -verkkojulkaisu. <http://tahiti.fi/04-2015/tieteelliset-artikkelit/kulttuuriymparistoohjelmien-kulttuuriymparisto/>, 2015. Luettu 19.4.2019.
- Long, Richard. Official website. <http://www.richardlong.org>.
- Museovirasto: Arkeologisen kulttuuriperinnön opas. <http://akp.nba.fi/start>
- Oinonen, Okko. 360° panoraamakuvia. <https://www.google.fi/maps/@60.1836594,25.0767624,15z> Luettu 15.7.2019.
- Pajunen, Adela (2013) Terveysmetsä Helsingissä. <https://www.sitra.fi/julkaisut/terveysmetsa-helsingissa/> . Helsinki: Sitra. Raportti, 8 s. Luettu 30.11.2018.
- Suomen Partiolaiset. <https://fi.scoutwiki.org/Eksyminen> Luettu 7.7.2019.
- Miettinen, Anu. Polkukyltit, Vartiosaari 2012– . http://www.anumiettinen.com/artist/?page_id=912 Taiteilijan kotisivu. Luettu 30.11.2018.
- Terveysluontopolku Helsingin Vartiosaassa (2013). <https://www.sitra.fi/julkaisut/terveysluontopolku-helsingin-vartiosaassa/> (Luettu 30.11.2018) Helsinki: Sitra. Esite, 6 s.